Poštarina plaćena u gotovu

Makarska
1938

NOVA REVIJA

VJERI I NAUCI

NOUVELLE REVUE

de vie religieuse et intellectuelle

Izdavaju profesori franjev. bogoslovije u Makarskoj

Uređuje: DR. FRA BOŽO VUCIĆ

God. XVII
Br. 5

NOVA REVIJA izlazi 6 puta na godinu. Cijena Din 60. — Za dake Din 30. — Za inozemstvo Din 75. — UPRAVA: Franjevački samostan Makarska.

NOVA REVIJA parait six fois par an. Les questions de vie religieuse et intellectuelle dont elle s'occupe, y sont traitées en croate ou en slovène; les résumés et les titres de tous les articles ainsi que la chronique religieuse en Yougoslavie sont aussi en français ou en latin. Prix d'abonnement: Yougoslavie, 60 Etranger, 75. Rédaction et administration- Makarska, Couvent des Franciscains Dalmatie, Yougoslavie.

SADRŽAJ:

Nedjeljko Subotić: *Uzroci gospodarskog nereda* Les causes du désordre économique. . . . . 325—334

Dr. Gracijan Raspudić: *Car August i rimski imperij u ekonomiji spasenja po P. Oroziju* . . 335—347

Dr. Fr. Juraj Božitković: *Bio-bibliografski prilog o fr. Josipu Badriću Drnišaninu* . . . . . 348—362

Kulturni pogledi: Dva pisma našeg umjetnika Ivana Meštrovića. — Je li Döllinger bio starokatolik? — Poruka Dru. F. Hermanu. — Dr. F. Herman i liturgične knjige. — U jeku rasizma. — »Hrišćanska misao« o katolicizmu u Francuskoj. — Ujedinjenje crkava i »Hrišćanska Misao«. — Selakovićeve refleksije o Lupetini i Matiji Vlačiću. — Kako je nastala vjera. — Aleksandar Vučinić i oponenti nauke. — Još o Vučinićevim izvodima. — Biologija u službi filozofije. — Fizičar Jeans i metafizika. — Moderna fizika i sloboda volje. — Sila kao Božanstvo u povijesti čovječanstva. — Crkva jedina braniteljica slobode. — Nevolja gola — najbolja škola. — 363—387

Među knjigama: *Naša patnička nerazorena ognjišta* (Petrov) 388—401

Književni pregled: . . . . . 402—410

Vjesnik: . . . . . 411—412

NOVA REVIJA

God. XVII Makarska 1938 Broj 5

Nedjeljko Subotić:

Uzroci gospodarskog nereda

RÉSUMÉ. — *Les causes du désordre économique.* — Quelle est la différence dans la conception du solidarisme chrétien et du marxisme au sujet du désordre économique? Le solidarisme chrétien veut réformer, le marxisme veut détruir. — En quoi consiste la difficulté principale pour le solidarisme chrétien dans sa tâche de l' organisation du travail? Dans ses efforts de faire valoir la doctrine que le but principale du travail ne doit pas être le profit personel mais le bien commun. — Qu' est que l' on doit faire pour que cesse le désordre économique? Il faut harmoniquement concilier la doctrine morale chrétienne avec les conditions de la vie ouvrière. — Les principales directives du solidarisme chrétien pour faire revivre un bienêtre économique commun sont données dans les encicliques »Rerum Novarum« et »Quadragesimo Anno«. — Selon la doctrine du solidarisme chrétien sont obligés à travailler tous ceux qui peuvent travailler. — Personne ne peut supprimer la propriété privée, quoique le pouvoir publique aie le droit de la limiter. — Puisque et le capitale et le travail sont nécessaires une juste harmonie doit être établie entre eux. De cela s' ensuivra le solidarisme économique internationale.

1.

Ako analizujemo gospodarsku nauku marksizma i onu kršćansko-socijalnog pokreta, opažamo ovo: i marksisti i katolički sociolozi tvrde da preveliko bogatstvo kapitalista potječe iz glavnog jedinog izvora, a to je napor fizičkih radnika. To ne znači da se pogledi kršćanske sociologije i socijalizma sudaraju i slažu, jer je shvaćanje o vrijednosti robe u kat. pogledu bitno različito od marksizma.

Razlika je poglavito u tome, kako shvaća kat. socijalna nauka uzroke gospodarskog nereda, koji danas vlada kod nas i u svijetu, a kako ih razumijeva marksizam.

Kršćansko socijalni pokret je *reformatoran* — t. j. ne ide za tim da obori postojeći društveno ekonomski poredak nego da ga ispravi. Zato naš nazor na svijet na kršćanskoj

osnovi nalazi velike poteškoće u pitanju, *kako* da se sadašnji poredak reformira, pa da prestane današnja kriza.

Za marksizam je vrlo jednostavno riješenje: treba današnji poredak oboriti i uspostaviti vladu jedne klase i to radničke pa je sve jednim potezom gotovo. A to znači, da je Marksov socijalizam revolucionaran, što mi kao neopravdani i prema iskustvu sumnjivi put naprosto odbijamo.

Najveća poteškoća u kršć. socijalnoj nauci kako je zastupaju na osnovi papinskih okružnica »Rerum novarum« i »Quadr. Anno« glavni kat. sociolozi počam od biskupa Kettelera u Njemačkoj do isusovca C. Pescha stoji u tome da se utvrdi, koji glavni faktor mora da bude poticajem za rad.

Liberalna klasična škola je učila, da u organizaciji rada postoji samo jedan zakon: samo lična korist potiče ljude na rad i organizaciju rada. Nije pitanje sada o tome, da li je taj zakon opravdan ili ne, ali je to činjenica koju niko od nas ne može poreći: da nema zarade, ljudi ne bi producirali robu za opću potrošnju i povratili bi se brzo u divlje stanje primitivnog gospodarstva.

Katolički sociolozi su doduše primali tu činjenicu, ali su se na nju oborili i *okrivili su baš taj lični profit kao uzrok današnjeg gospodarskog nereda.* Pri tome su postavili kao reformatorno sredstvo proti tom neredu ovaj zahtjev: *privreda mora da služi prvenstveno podmirivanju ljudskih potreba, pa tek onda da služi i ličnoj zaradi.*

To se naglasilo i na socijalnom danu 9 rujna 1928 u Ljubljani (»Čas« g. 1929 g. 1), i to kod nas naglašava Ušeničnik u svome »Socijalnom pitanju«, a to su napose naglasili u zajedničkoj poslanici g. 1925 austrijski biskupi i naši biskupi u zajedničkoj socijalnoj poslanici g. 1937. Pogrešno je u tom pokretu reforme bilo u glavnom to što su pretstavnici kat. socialne nauke prelazili preko činjenice, da je težnja za što većom zaradom glavni motor cjelokupne privrede zasnovane na razmjeni dobara (novcu) pa je pokušaj obnove ostao na samoj žalbi, koja nije imala željeni uticaj na mase oduševljene za marksističko sredstvo rušenja.

2.

Ako hoćemo dakle da reforma današnjeg poretka bude efektivna i da ukloni ekonomski nered u društvu, moramo ispitati, dali je data mogućnost zatražene reforme u smislu, da se produkcija robe vrši sa ciljem podmirivanja ljudskih potreba, a ne sa ciljem lične koristi.

Ali psihološki je istinito i utvrđeno, da ljudi ne bi uložili napor bez lične koristi. A to znači da ekonomski život mora biti upućen na zaradu. Pa sve kad bismo reformirali privredno zakonodavstvo tako da ljudi ne rade za svoju ličnu korist nego da koriste drugima, doživjeli bismo neuspjeh, jer ljudi, ako nijesu sasvim kreposni i ako sebe u samozataji ne zaboravljaju neće se moći nikada oduševiti za jedan vrlo mučan fizički i umni rad ako od toga neće crpiti ličnu korist — propada i lična inicijativa.

Nije dakle ovdje samo pitanje *morala.* Ekonomsko je pitanje vezano zaista uz etičke principe, ali život teče i bez našeg isticanja altruizma dalje, privreda stoji na bazi ličnog interesa i taj fakt moramo priznati.

Drugo je osnovno pitanje u reformi društva *radnička nadnica.*

Kat. socijalna nauka principijelno traži ne samo da se povisi današnja kukavna radnička nadnica nego da se isplaćuje usto i porodični dodatak za oženjene radnike i druge privatne i javne namještenike. Tvrdi se, da su radničke plate zato niske, jer se radnička snaga nudi i kupuje na tržištu kao svaka druga roba.

To je istina, ali nije dostatno uočiti činjenicu nego naći tome lijeka. Nažalost u spisima kat. socijalnih pobornika nije naznačeno nijedno *ekonomsko* sredstvo, kao ustuk proti tim činjenicama. Upozorilo se na moralna sredstva putem kršćanske ljubavi, na koju se ljudi u kapital. gospodarstvu i vlastitom gospodarenju ne obziru. *Belliot* (»Manuel de sociologie catholique«, 1927) sam priznaje, da se radnička plata ravna prama tržišnim prilikama a ne prama principu moralnih viših zahtjeva, pa veli da sam Leon XIII nije ni postavio zahtjev, da u ovakvim gospodarskim prilikama mora baš svaki poslodavac da isplaćuje radniku ne samo njegovu nadnicu nego i porodični dodatak, iako je to naš ideal.

Moramo dakle ne samo uvažiti moralna kršćanska načela nego i stvarnost, da se radničke nadnice ravnaju po zakonu tržišne potražnje i ponude kako se to događa sa svakom drugom robom i stoga naš pokret mora da uvaži postojeće ekonomske prilike u kojima se odvija život radnika i poslodavca: radnik nudi svoju snagu a poslodavac je kupuje po cijeni koja mu konvenira. Na to upozoruje i *Pottier* (»La morale cattolica e le odierne questioni sociali« 1921), koji misli da se pitanje radničke plate mora obraditi ne samo prema etičkim zahtjevima nego i prema stvarnim ekonomskim prilikama tržišta.

Ako previdimo te stvarne prilike, dogodit će se da ćemo tući i tučemo praznu slamu, jer ostajemo bez stvarnih prijedloga za riješenje krize, pa je marksizmu lako da nas tuče i pokaže svojim gomilama, da ne znamo kuda ćemo i kako ćemo dok oni jednostavno postavljaju zahtjev: oboriti i srušiti što postoji da zavlada proleterstvo, oni koji nemaju ništa svoga. Dakle nije dovoljno da naglašujemo metafizička sredstva, na koje se ni kapitalizam ni komunizam ne osvrće, nego treba posegnuti i za čisto ekonomskim sredstvima, a to znači da treba priznati ono što se ne da izmijeniti i odalečiti, a to je zarada ili lična korist u privredi.

U istu manjkavost pada i Hitlerov *nacionalni socijalizam* i talij. *fašizam* s tom razlikom, što hitlerizam poriče stvarni staleški i klasni sastav društva dok je fašizam realniji i priznaje diferenciranje ljudi po vrsti zanimanja i stanja.

Zato se i hitlerizam podaje iluziji, da će poduzetnik, prožet rasističkom ideologijom sam od sebe pravično nastupati prama radnicima i nesebično urediti kao poslodavac svoj odnošaj na korist radnika. U tom smislu je njemačko zakonodavstvo zabranilo sve pojave klasne borbe, kao n. p. štrajk, ne samo to nego i sredstva mirnog uređenja radničkih odnošaja na klasnoj bazi, n. p. kolektivne ugovore za uređenje plata. Prema tome socijalna cjelina poduzeća ne treba međusobnih ugovora, jer će se nacional-socijalistički poduzetnik sam »očinski« pobrinuti za radništvo u interesu države i naroda.

To su dakle *subjektivne* mjere, veli Dr Šćetinec (»Nacionalni socijalizam« Zagreb 1937), a subjektivnim se dispozicijama ne može urediti odnošaj između rada i kapitala, niti ovdje efektivno koriste moralni poticaji, nego treba objektivno izmijeniti društvene odnošaje prema objektivnom stanju u privrednom životu.

Premda je ideološki kao i ekonomski zastranio i fašizam, ipak je on u tom obziru realniji, jer je uvažio značenje ličnog interesa kao glavnu podstreku u privredi, da naime u prvom redu traži zaradu. Zato je i zadržao staleški sustav društva i prihvatio djelomično korporativni sistem iako se taj sistem razlikuje od katoličkog korporativnog uređenja države i društva. Tako je fašizam prihvatio ustanove, pomoću kojih se sukobi klasnih interesa izravnavaju sporazumom i mirnim putem, a to su sindikati poslodavaca i posloprimaca koji sklapaju kolektivne ugovore. Ali ni fašizam ne dolazi do objektivnih mjera za uređenje odnošaja između poslodavca i radnika, jer se reforma naturava silom, t. j. autoritativno putem državnog unitarizma koji se nameće slobodnoj volji i razlozima pojedinaca. — U jednu riječ: nacionalni socijalizam i talij. fašizam stubokom griješe u svom mišljenju, da se klasne borbe za uređenje radničkih nadnica mogu ukloniti samo formalnom zabranom.

3.

Po tome moramo zaključiti:

Ne smijemo poricati načelo kršćanskog altruizma koji mnoge ljude *može* ali ne *mora* nadahniti da produciraju robu i promiču privredu za opću korist, a to je podmirivanje ljudskih dnevnih potreba.

Ali budući da je zarada ona, koja skoro sve ljude prvenstveno potiče na rad ili produkciju robe, a da pri tom neki imaju i plemenitijih moralnih i religioznih motiva, stoga treba posegnuti za uređenje današnje krize za objektivnim ekonomskim sredstvima.

U prvom redu treba:

a) da se uredi sam privredni život tako, da ljudi i produciraju i budu zato nagrađeni prema stvarnim prilikama

tržišta. To znači, da treba urediti najprije opće prilike na tržištu, gdje vlada zakon potražnje i ponude.

b) mora se prihvatiti načelo, da se rad ne smije podrediti načelu zlatne valute nego da rad bude glavna osnova u privredi a ne zaliha novčanica pokrivena zlatnom zalihom. Dosada je u ekonomiji vrijedilo načelo: rada će biti ako ima novaca za nagradu tog rada. To je osnovna zabluda, koja je glavni uzrok današnjeg gospodarskog nereda. Mora se cijela privreda okretati oko glavnog pitanja: jesu li ljudi sposobni za rad i dali su voljni raditi. Ako da, u tom slučaju će se prama količini uložene radne snage u produkciji ravnati i količina novčanica u cirkulaciji. To neće biti moguće dok novac ovisi o zlatu, jer zlato je vrlo ograničene količine, a rad je ljudski u produkciji dobara bez kraja i konca. Zaključak je jasan: treba zlato odstraniti iz sastava novčane valute.

c) Stvarnost lične koristi ne može se brisati. Ona u formi zarade je ono što sastavlja ogromnu socijalnu korist privatne inicijative kojom se promiče napredak cijele narodne kulture. Zato svaki lični rad mora biti nagrađen, a svaki dohodak koji nije skopčan sa ličnim radom po sebi pada. Time se uklanjaju neprirodne razlike u posjedovanju materijalnih dobara i stvara se željeni društveni red, što ga svi razumni ljudi žele.

Problem se može svesti na slijedeće točke:

1. *U čemu je razlika između kršćanskog socijalnog solidarizma (pokreta) i marksizma u shvaćanju gospodarskog nereda?*

I jedni i drugi jednako optužuju kapitalizam što nedovoljno nagrađuje trud fizičkih radnika koje iskorišćuje za svoje profite, ali se oba pokreta (kršćanski i komunistički) razlikuju po svojoj metodi: kršćanski solidarizam je *reformatoran*, t. j. ide za tim da se postojeći socijalni poredak samo *ispravi* i obnovi prema potrebama vremena. Naprotiv komunizam s temelja poriče današnji socijalni poredak (koji je u osnovi kršćanski) i hoće da ga sasvim *sruši* a podigne sasvim drugi poredak sa besklasnim značajem društva. Ta je metoda vrlo jednostavna i jače djeluje na gomile, kako to

znamo po iskustvu. Prema tome je marksizam *revolucionaran* a ta je metoda skopčana sa nemoralnim sredstvima, koje ljudska savjest osuđuje.

2. *U čemu je glavna poteškoća za kršćanski socij. solidarizam u shvaćanju organizacije rada?*

Poteškoća je u tome, što kršć. solidarizam doista priznaje činjenicu, da ljude u produkciji i organizaciji rada potiče prvenstveno *lična korist*, ali taj faktor lične koristi briše i traži da u organizaciji rada glavni movens mora biti namjera i volja da se rad (produkcija robe) mora *prvenstveno* služiti podmirivanju ljudskih potreba, dakle općoj koristi, a ne ličnom profitu.

3. *Dali je taj stav u redovima kat. socijalnog pokreta ispravan?*

Nije, nego ga treba revidirati i ispraviti prama stvarnim prilikama na tržištu. Gospodarski je život doduše vezan uz etička načela, ali se on razvija prama psihološkim uzrocima i ekonomskim pravilima tržišta.

Treba poći s ovog stanovišta da:

a) ljudi (ako nijesu baš sveti, a to je iznimka) ne bi producirali robu da ih na to ne potiče nada u lični profit, u nagradu. To je stvarni i prvenstveni movens u organizaciji rada. Ljude vode na posao i drugi motivi, ali lična korist u prvoj liniji.

b) druga je činjenica, da se radnička snaga na tržištu nudi i potražuje kao svaka druga roba i poslodavac je kupuje uz što nižu cijenu. Ovo priznavaju i poznati kat. sociolozi Pottier i Belliot.

Treba istaknuti, da je također pogrešna metoda Hitlerova nacionalnog socijalizma i talijanskog fašizma, jer i oni preko činjenice ličnog profita i ponude i potražnje radničke snage jednostavno prelaze i traže obnovu gospodarskog stanja aplikacijom hitlerovske i fašističke rasne odnosno nacionalne ideologije, premda je fašizam zadržao sindikate poslodavaca i posloprimaca, koji će urediti sporazumno odnošaj između kapitala i rada.

4. *Što se konkretno mora učiniti (osim drugih sredstava) za ukinuće gospodarskog nereda?*

Nužno je da se moralna kršćanska načela o društvu *usklade* sa već spomenute dvije činjenice na tržištu rada — (a to su lični profit i potražnja radne snage).

Stoga treba:

a) da državno zakonodavstvo reformira prilike na tržištu odnosno u gospodarskom životu i to na način, da opća korist bude mjerilo u produkciji robe ali da ne bude na štetu lične nagrade ili plate.

b) da se uvede u praksu načelo da u produkciji robe služi za pravilo *rad* ili volja za rad a tekar onda nagrada. A to znači da se svaki rad mora pristojno i dovoljno nagraditi pa će cirkulacija novčanica morati da se u količini ravna prama stvarnom radu u produkciji dobara. To se može postići samo uvedenjem *slobodne* valute.

d) Ima se priznati načelo: svaki rad se mora dovoljno nagraditi pa slijedi iz toga: svaki građanin sposoban za rad umno i fizički koji stvarno radi ne može da pade u ekonomsku bijedu jer ima sve što mu je dovoljno za život. A iz toga slijedi da se ne može priznati onaj profit ili dohodak koji nije skopčan sa radom. Time se uspostavlja ekonomska ravnoteža ljudi u društvu. Ako prilike traže, da se vuče korist (dohodak) također iz kapitala bez rada, taj dohodak treba da je ograničen.

5. *Na koncu koje su poglavite smjernice našeg kršćanskog solidarističkog pokreta da se uspostavi gospodarski red općeg blagostanja?*

Ovo su osnovne smjernice (u duhu okružnica »Rerum novarum« i »Quadragesimo Anno«) koje mora kršć. solidarizam uvažiti:

a) čitav gospodarski život dakle i rad u produkciji i potrošnji robe mora da se podredi vrhovnom cilju čovjeka: a to je uskladiti naš rad i našu volju sa voljom Božjom. Nagonima treba udovoljiti u koliko se to udovoljenje ne protivi našem vrhunaravnom cilju. (»Tražite najprije kraljestvo Božje...«).

b) Zapovijed kršć. ljubavi: »ljubi iskrnjega svoga kao sam sebe« pretstavlja, da su svi ljudi *bitno* jednaki, što znači: jednaki su što svi imaju razumnu narav i slobodnu volju, te potječu jednako od Boga, i od istih praroditelja i otkupljeni su Kristovom smrću na križu svi jednako.

Unatoč toj *bitnoj* jednakosti ljudi *konkretno nijesu jednaki*, jer se razlikuju *umno, moralno, fizički* i *socijalno.*

Posljedica te konkretne nejednakosti je ova: Ljudi sposobniji i jači po svojim umnim i moralnim odlikama su korisniji društvu i njihov rad će dobiti veću nagradu. Osim toga svaki će od ljudi vršiti u društvu onu funkciju (dioba rada!) na koju je sposoban i za koju pokazuje talenat i sklonost. Stoga će se proti marksizmu održati *sloboda u izboru rada i potrošnje.* Time se spašava *lična inicijativa* za promicanje kulture i blagostanja. Zbog te stvarne razlikosti ljudi otpada također besklasno (matematički) jednako društvo, jer će se ljudi vazda diferencirati kao i danas po svome zanimanju ili staležu.

6. *Osim te dvije osnovne smjernice za brisanje gospodarske i socijalne krize postoji li još koje načelo za rad u kršć. solidarističkom pokretu?*

Postoji. Moraju se uvažiti još ove smjernice:

a) *Opća dužnost rada.* To znači da su svi ljudi dužni po svoj savjesti raditi, t. j. producirati sve namirnice koje su potrebne ljudima i bez kojih ne mogu živjeti. Jer ko je dužan da postigne cilj, a to je fizički opstanak, dužan je i upotrebiti sredstva za taj cilj.

Po tome su svi ljudi obvezani na rad koliko su sposobni umno i fizički. To potvrđuje i sv. Pismo i nauka Crkve (Sv. Pavao: »Tko ne radi ne treba da jede« II Solunj. 3, 10).

b) Mora se održati *pravo na privatno vlasništvo*, kako smo to već dokazali, jer se to pravo osniva na ljudskoj prirodi. Samo treba razlikovati *pravo* na vlastita dobra od *uporabe* toga prava.

Pravo postoji kao prirodna ustanova, koju nikakva vlast ne smije ukinuti: (ako se čovjek sam iz viših motiva, kao što je to kod zavjeta, ne liši tog prava). Ali državni odnosno društveni auktoritet smije čak i mora *ograničiti* uporabu privatnog vlasništva zbog opće koristi društva dakle iz socijalnih obzira (porezi, carine, monopol itd.).

c) *Ravnoteža između kapitala i rada.* Ta se ravnoteža mora uspostaviti, jer je u produkciji nuždan rad ali i kapital.

Stoga se mora zaštititi: *rad* tako, da se prema principu socijalne pravde isplaćuje radniku pristojna i dovoljna nadnica i to *apsolutna* nadnica, koja se sastoji u tome da se osim nadnice osigura radnička obitelj i zaštiti radništvo u slučaju bolesti i starosti.

Ako to u sadašnjosti nije moguće, mora se — kako je rečeno — reformirati privredni život na tržištu da to bude moguće.

Ima da se zaštiti također i *kapital*, t. j. poslodavac. Ta zaštita stoji u tome da se poduzeće ne optereti nepravedno visokim platama radnika i namještenika (nekoji činovnici i namještenici primaju danas od 8 do 50.000 D. mjesečno i više!)

Plate i nagrade dakle treba urediti na osnovi općeg dobra i to tako da poduzeće *zaposli što više radnika.*

d) *međunarodni ekonomski solidarizam.* Svi su narodi i sve države danas zbog savršenih prometnih sredstava međusobno ovisne i ekonomski i socijalno. Stoga se mora isticati načelo o nuždi, da se svi narodi ekonomski povežu razboritim *trgovačkim ugovorima.* A to zato jer je ekonomska reforma jedne države nemoguća bez zajedničke saradnje drugih naroda u svijetu.

Dr. Gracijan Raspudić:

Car August i rimski imperij u ekonomiji spasenja po P. Oroziju

K prvom bimilenariju Augustova rođenja 63-1937

Općenito je poznato, da su crkveni oci smatrali rimski mir, »Pax Romana«, kako se po prvi put izrazio Seneka, djelom posebne promisli Božje u vidu proširenja kršćanstva, jer nauka mira, veli Origen[1], što je kršćanstvo po samoj biti, potrebuje mira, da bi se proširila. Tako Origen fiksira definitivno ulogu rimskog carstva pri proširenju evanđeoske nauke. No ovaj članak ne će raspravljati o ovoj, malo i banalnoj, istini, iako i ona ulazi u objam naše teme: naša je nakana, da izložimo mišljenje kršćanske starine o Augustu i njegovu djelu, rimskom carstvu, u ekonomiji spasenja s osobitim obzirom na Orozija.

Orozijevo mišljenje o ulozi Augusta i njegova carstva u ekonomiji spasenja nalazi se u djelu: *Historiarum adversus paganos libri septem*[2]. Djelo, makar da operiše s historijskim faktima, ipak ima apologetski karakter. Njegov se apologetski cilj dovoljno očituje po samom naslovu[3], jer auktor ne piše proti pogana — contra paganos. — Sve historijske činjenice, koje donosi pisac, podređeni su apologetici[4]; drugim riječima: apologetski smjer određuje izbor historijskog materijala, koji dovodi Orozija do filozofije povijesti, filozofije kakovu je inaugurirao njegov veliki učitelj Augustin s deset prvih knjiga »Božje Države«. Ta filozofija povijesti služi apologetici; historijske činjenice pomno sabrane, zgodno grupisane, čine apologiju kršćanstva.

---

[1] Contra Cels., II. 30.

[2] Citirat ćemo ed. Zangemeister, C. S. E. L., t. V., Beč, 1882. Umjesto da navodimo knjigu, poglavlje i paragraf, bit će dovoljno da naznačimo stranice kod Zangemeistera.

[3] Cf. *Apologétique* (M. Brillant — M. Nédoncelle), Pariz, 1937. p. 969. P. de Labriolle, *Histoire de la littérature chrétienne latine*, 2ème éd., Pariz, 1924, p. 580.

[4] Tim se ne misli reći, da ono, što Orozije daje, nije objektivno istinito.

Uočivši glavni smjer djela, promotrit ćemo samo one stranice, koje se odnose na našu temu, a ostalo ćemo pustiti kraju.

Kada je Alarik, godine 410., ušao u Rim, činilo se je, da je svijet došao kraju, da umire Imperium Romanum, kultura i civilizacija, koje su stvarala tisućljeta. Pogani su, oslanjajuć se na Celza i Porfirija, pripisivali propast Rima, »gospodara naroda«, kako ga naziva sv. Jerko, činjenici, da je rimsko carstvo postalo kršćansko i da je tim izgubilo svoj nutarnji kontinuitet, jer se udaljilo od početne orijentacije (orientation) sila, koje su ga stvorile, u prvom redu od bogova »quibus steterat Roma«, kako pjeva Virgilije. »Rim je zauzet i razoren od Gota, pod vodstvom Alarika — jeca sv. Augustin[5], i odrazuje opći Stimmung vremena — obožavatelji lažnih bogova, koje nazivamo poganima, pripisujući ovu nesreću kršćanskoj vjeri, digoše se, s nečuvenim tužbama i žestokim napadajima, proti pravoga Boga.«

Pogani su, oslanjajući se na Celza i Porfirija, pripisivali propast Rima, rekosmo, činjenici, da je kršćanstvo, zapravo kršćanski monoteizam, oprečan početnoj orijentaciji sila, koje su dale rimski imperij. Prema filozofsko-političkim nazorima Celza i Porfirija, dvojice najjačih pretstavnika protukršćanskih intelektualnih nastojanja polagano umirućega poganstva, dozvoliti kršćanstvu slobodu akcije znači učiniti atentat na rimsku monarhiju. Evo kako apologete helenizma opravdavaju svoje mišljenje (zapravo Celzo je prvi formulirao ovo naziranje, a Porfirije ga je usvojio): Monarhično carstvo, to jest carstvo, koje je August dao svijetu, moglo bi se reći idealno carstvo[6], ne ništi nacionalnih država nego ih inkorporira u rimski administrativni sistem, ostavljajući im njihova svojstva netaknuta. Razlog je tome, što je zemaljska monarhija, rimski monarhični imperij, samo slika, odraz, nebeske monarhije.[7] Kao što božanska monarhija, ako hoće, da bude ono, što jest, da bude efektivna,

[5] Retractationes, l. II. c. 43. Cf. De Civ. Dei, l. I. prol. init.

[6] Cf. A. von Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, 4. Aufl., Leipzig, 1923. t. I. p. 275; E. Peterson, *Der Monotheismus als politisches Problem*, Leipzig, 1935. p. 84.

[7] Čisti Platonov egzemplarizam!

iziskuje mnoštvo bogova, nad kojima će vrhovni bog izvršavati svoju vlast — nemoguće je vršiti vlast nad bićima, koja nijesu iste naravi: »Hadrijan nije vladao nad životinjama nego nad ljudima, to jest: nad bićima, koja imadu istu narav s njegovom«, kliče Porfirije[8] — isto tako i zemaljska monarhija, ako želi ostati odrazom nebeske, ne može uništiti nacionalni pluralizam, razne narodnosti, jer su ove potonje nužna konsekvencija nebeskoga pluralizma, mnoštva bogova. To znači: božanski pluralizam stvara nacionalni pluralizam. I kakogod, u božanskom svijetu, hijerarhija omogućuje vlast vrhovnoga boga, odnosno stvara nebesku monarhiju, isto tako i razne narodnosti, ne žrtvujući svojih osebina, međusobnim izlaganjem ostvaruju jedinstvo rimskoga carstva, drugim riječima: ostvauju zemaljsku monarhiju. Dakle, rimski monarhični imperij, budući da duguje svoju egzistenciju međusobnom izglađenju raznih narodnosti, ukoliko su one posljedica božanskoga svijeta, mora štititi nacionalni pluralizam, i, dok ga štiti, stavlja se na stranu politeizma. Ukratko: Imperium po svojoj nutarnjoj, metafizičkoj, strukturi orijentiran je prema politeizmu. Svaka promjena te orijentacije znači revoluciju στάσις i ne samo u zemaljskom svijetu nego i u božanskom.[9] Odatle nutarnja oprečnost između rimske monarhije i monoteizma, konkretno: kršćanstva.

Iz rečenoga je jasno, da je akt Konstantina Velikoga i njegovih nasljednika, kojim su priznali kršćanstvo državnom vjerom, morao izgledati, u očima sljedbenika Celza i Porfirija, atentatomna bit rimskoga imperija i njegove povijesti.

Kako Orozije odgovara na poganske spekulacije?

Godine 752. poslije osnutka Rima — to je, prema Oroziju, godina Kristova rođenja[10] — situacija je u mediteranskom bazenu bila slijedeća: »Toto orbe terrarum una pax omnium *non cessatione, sed abolitione* bellorum, effecta est«.[11] Dakle, mir vlada svijetom, mir, koji je posljedica

[8] Originalni tekst se nalazi apud Harnack, Abh. d. preuss. Ak. d. Wiss., philol. hist. Kl. 1916, frgm. 75.

[9] Contra Cels., V. 25.

[10] Zangemeister, p. 428.

[11] Zangemeister, p. 437.

ukinuća ratova, a ne njihova *prestanka*. Zahvaleći rimskoj monarhiji, hoće da kaže Orozije, čitavi svijet uživa blagodati mira. Što to znači? Kršćanski apologete, da bi uništili poganske pretenzije, koje su identificirale propast rimske veličine i snage s proširenjem kršćanstva, htjeli su dokazati, »da monoteizam pripada metafizički rimskom monarhi, čnom carstvu«;[12] drugim riječima, da je kršćanstvo sastavni dio rimske monarhije, jer monoteizam, kod Orozija kao i kod njegovih preteča, ne može značiti drugo negoli kršćanstvo.

Ako, pod ovim uglom, promatramo spomenutu Orozijevu izreku, onda je jasno, da rimski mir, »Pax Romana«, nije rezultat međusobnog izglađenja raznih narodnosti, nacionalnog pluralizma, kako su to tvrdili, iz političkih razloga, poganski mislioci, budući da je svaka zemaljska poliarhija (Vielherrschaft), koja dolazi do potpunoga izražaja u nacionalnom pluralizmu, po svojoj biti, po svojoj metafizičkoj strukturi, uzrok ratova. Odatle slijedi: rimski mir nije djelo bogova »quibus steterat Roma« nego plod Augustove lične akcije, pozitivno uperene proti najdubljim tražbinama nacionalnog pluralizma, i, prema tome, nebeskog pluralizma, jer je posljednji, prema kršćanskom shvaćanju, posljedica prvoga. Da dadne svijetu mir, August je bio obligiran, providencijalno predestiniran, veli Orozije, da uništi ratove: abolitione bellorum.[13] Dakle, August, da realizira svoje djelo, bio je prisiljen, da zada smrtni udarac divino-nacionalnom pluralizmu; velimo: divino-nacionalnom pluralizmu, jer između pluralizma poganskih božanstva i pluralizma nacionalnih skupina, država, postoji unutarja veza kao između posljedice i uzroka. Prema poganima, ta je veza, kako se vidi iz prije rečenoga, slijedeća: mnoštvo bogova uvjetuje zemaljsku poliarhiju, koja se ispoljuje u nacionalnim državama, prema kršćanima, naprotiv, nacionalne države stvaraju svijet bogova, što su ove brojnije, tim je veći i broj nebesnika. Ovdje postoji jasna veza, koju nalazi pisac između uništenja ratova sa strane Augusta i kršćanskog monoteizma. S jedne strane, August, da osnuje rimski imperij, bio je primoran, da uništi ratove, uklanjajući njihov uzrok, a taj uzrok je zemaljska poliarhija; drugim riječima nacionalni pluralizam; s druge strane, politeizam je posljedica nacionalnog pluralizma. Dosljedno, dok August uništi nacionalni pluralizam, konkretno rečeno nacionalne države, istodobno zadaje smrtni udarac politeizmu.[14]

[12] E. Peterson, op. cit., p. 78. Cf. *Hochland*, XXX (1932—33) 294.

[13] Cf. Zangemeister, p. 150., gdje se nalazi paralelan tekst i sa istom terminologijom: abolitisque discordiis. Isti termin upotrebljava i Euzebije cezarejski (cf.: Dem. ev., VII. 2, 22. — Heikel, p. 332.)

Tako Orozije dokazuje, da je August ostavio u amanet carstvu, da bude antipoliteistično, jer je imperij sagrađen na prahu i ruševinama politeizma. Recimo odmah, da je ovo uništenje politeizma samo principielno, jer je politeizam i dalje živio u Augustovu carstvu. No, to je bilo dostatno Oroziju, da dovikne poganima, da je politeizam odgovoran za sva zla, koja su snašla carstvo, jer je uperen proti same baze rimskog imperija, na koju ga je postavio August.

Ukratko: prva uloga monarhičnoga rimskog carstva u ekonomiji spasenja je principielno uništenje politeizma. Uloga potpuno negativnog karaktera, jer principielno uništenje politeizma ne znači pozitivno afirmiranje monoteizma. Zato Orozije, slijedeći svoje pretšasnike, ide i dalje i pripisuje monarhičnom carstvu pozitivnu ulogu u ekonomiji spasenja. Bog, kršćanski Bog, ne samo da je osnovao Rim, služeći se pri tome jednim siromašnim pastirom, »adsumpto pauperrimi status pastore«,[15] nego je i čuvao grad Rim, kroz duga ii teška vremena njegove povijesti, da bi ga stavio, u zgodan čas, pod vlast jednoga cara. »Itaque unus ac verus Deus... mutans regna et disponens tempora, peccata quoque puniens, quae infirma sunt mundi elegit, ut confundat fortia, Romanumque imperium adsumpto pauperrimi status pastore fundavit: hoc ad *unum* imperatorem eudemque clementissimum cuncta sui ordinatione congessit«.[16]

Citat traži tri bilješke:

[14] Dali smo ovoj teoriji silogističku formu radi toga, što je plod filozofskih refleksija, a ne historijskih istraživanja.

[15] Zangemeister, p. 350. — Aluzija na pastire, koji su došli, da se poklone Kristu, ona stavlja na svijetlo Orozijevu tendenciju, da nalazi što veći paralelizam između osnutka Rima i osnutka kršćanstva.

[16] Id., ib.

1. Tvrdnja se nalazi u kontekstu, gdje Orozije spominje razne načine, kojima se dolazi do spoznaje jednoga jedinoga Boga. Ona dolazi neposredno iza poganskoga mišljenja, po kome nebeska monarhija, ako hoće, da ostane ono, što jest, zahtjeva egzistenciju mnoštva bogova.

2. Auktor tvrdi za carstvo, da ima providencijalnu ulogu, što jasno proizlazi iz činjenice, da su glasovite riječi sv. Pavla: quae infirma sunt mundi elegit Deus, ut confundat fortia, aplicirane na rimsko monarhično carstvo.

3. Pri čitanju originalnoga teksta uviđa se, da je poseban naglasak stavljen na »unus Deus« i »unus imperator«, i to s nakanom, da se istakne, da jedan car dovodi do spoznaje jednoga Boga.

Samo jedinstvo rimskoga monarhičnoga carstva, s jednim carem na čelu, jedan je od načina, kojima se spoznaje, da nema nego jedan jedini Bog. Radi jasnoće navodimo još jedan passus: »*Unus* Deus, qui temporibus, quibus ipse innotescere voluit, hanc regni statuit *unitatem*, ab omnibus dilligitur et timetur«. [17]

Dakle, kada je Gospodin Bog htio, da se objavi svijetu na poseban način, tada je ostvario jedinstvo rimskog imperija, i to jedinstvo dovodi posmatrača i mislioca do toga, da ima samo jedan Bog. Time se tumači i činjenica, nastavlja Orozije, da se kršćanstvo širilo u rimskom carstvu, a ne izvan njegovih granica. [18] Da izrazimo potpuno jasno, koliko Orozije, pripisuje jedinstvu rimskog carstva u ekonomiji spasenja, poslužit ćemo se jednom lapidarnom formulom sv. Ambrozija, koja, čini se, izražava bolje ono, što je htio reći Orozije, negoli njegove vlastite riječi. Milanski biskup veli: »Didicerunt omnes homines, sub *uno* terrarum imperio viventes, *unius* Dei omnipotentis imperium fideli eloquio confiteri«. [19] Dakle, sami fakat, da se živi u ujedinjenom carstvu dovodi do spoznaje jednoga Boga. [20] Ovdje se, po-

[17] Zangemeister, p. 280.

[18] Cf. *Hochland*, XXX (1932—33) 298.

[19] Ennarat. in ps. XLV., c. 22. (P. L., t. XIV., c. 1142:)

[20] R. Palanque, *Saint Ambroise et l' empire romain*, Pariz, 1933. p. 335., ovako komentira ovu rečenicu sv. Ambrozija: »L' universalité romaine est, donc, mieux que la figure, la condition et la base de la catholicité chrétienne«. No, stvarno, sv. Ambrozije ne misli na to, jer kod njega nema

novno, susrećemo s egzemplarizmom Celza i Porfirija, ali s jednim egzemplarizmom, koji je sasvim oprečan njihovu. Pogani su vidjeli egzemplarizam između nebeskog *politeizma* i zemaljske *poliarhije*, kršćani su, naprotiv, nalazili egzemplarizam između *monoteizma* i *monarhičnog* carstva. Recimo ukratko: ujedinjeno carstvo dovodi do spoznaje jednoga Boga, to bi bila druga uloga monarhičnog imperija u ekonomiji spasenja.

Tako bi se dao ukratko izložiti spekulativni argumenat, koga donosi Orozije, da bi uništio poganske tvrdnje, koje su, kako je već rečeno, identificirale propast Rima i njegove moći s proširenjem kršćanstva. Argumenat nema nego sporednu ulogu u Orozijevu djelu. I kada bi netko, kome nijesu poznata nastojanja Otaca, počevši od Euzebija cezarejskoga pa do sv. Augustina, pokušao da precizira Orozijevo mišljenje o ovom predmetu, oslanjajući se samo na njegovo djelo, teško bi mogao shvatiti pravu auktorovu nakanu. No, kada se poznaju, pa bilo to i u osnovnim potezima, teorije otaca, onda nema nikakovih poteškoća, onda je jasno da Orozije ide utrtim putevima. U svoje vrijeme, naznačit ćemo i razloge, radi kojih je Orozije dao tako malo mjesta i tako malu važnost ovoj omiljeloj otačkoj teoriji.

Nakon što smo precizirali ulogu Augustova monarhičnog carstva u ekonomiji spasenja, pokušajmo osvijetliti ulogu samog Augusta u istoj ekonomiji. Tim pristupamo k najoriginalnijem dijelu Orozijeva djela.

Prema Oroziju Bog je Augusta odredio za mnoge misterije: »Caesar, quem tantis mysteriis praedestinaverat Deus«. [21] Evo nekoliko historijskih činjenica, bolje reći: historijskih činjenica u Orozijevim očima, koje navodi pisac, da obrazloži i potkrijepi svoju tvrdnju.

1. Godine 725. poslije osnutka Rima, Oktavijan, uništivši, u bici kod Akcija, Antonija i njegovu saveznicu Kleopatru, učinivši pobjedonosnu vojničku šetnju, preko istoč-

nikakove paralele između »rimske univerzalnosti i kršćanskoga katoliciteta«, kako bi htio g. Palanque, nego je paralela između jednoga carstva i jednoga Boga: »sub *uno* terrarum imperio...« s jedne strane; »*unius Dei*... imperium«, s druge strane.

nih dijelova rimske monarhije, ušao je u Rim s trostrukim triumfom. To je bilo šesti siječnja »octavo Idus Januarii«. Tada je, po prvi put u historiji, Oktavijan bio proglašen »augustus«. Taj je dan, nastavlja Orozije, dan Ukazanja Gospodnjega, dan epifanije, «dies Dominici sacramenti«. I tu je tajna: koincidencija između dana, kada je Oktavijan aklamiran kao »augustus« i dana, na koji će kršćani slaviti epifaniju Kristovu. Nakon što je to konstatirao, pisac nastavlja: »Trebalo je ovo vjerno spomenuti, da bi se vidjelo po svemu, da je Augustovo carstvo ustanovljeno radi Krista, koji je imao doći«.[22] Očito, Orozije ističe iznad svega ime August, »augustus«, jer ono pokazuje svijetu onoga, koji je pravi »augustus« Krista. Oktavijan nosi ovo uzvišeno ime jedino radi toga, da pokaže svojim podanicima, da će taj isti dan pohoditi rimski imperij »augustus« par excellence — Krist.[23] Kako se jasno vidi iz posljednjega citata, Orozije tvrdi, da je Augustus bio predestiniran, »praedestinatum fuisse«, da navijesti svijetu dolazak Kristov. Dokazi? Pisac ih nalazi između dana, kada je August ušao u Rim, gdje je bio aklamiran »augustus« i dana Epifanije. Orozije posebno insistira na ovom faktu: »nemo credentium sive etiam fidei contradicentium nescit«.[24] Ali, historijski govoreći, Oktavijan nije pozdravljen kao August na 6. siječnja 725. godine poslije osnutka Rima, nego na 13. siječnja te iste godine.[25] Neka bude dostatno, na ovom mjestu, konstatirati

[21] Zangemeister, p. 428.

[22] Zangemeister, p. 419: »Hoc autem fideliter commemorasse ideo par fuit, ut per omnia venturi Christi gratia praeparatum Caesaris imperium comprobetur«.

[23] Id., p. 420—21: »Et clarissimum illud Augusti nomen adsumpsit, quid fidelibus ac verius credi aut cognosci potest, concurrentibus ad tantam manifestationem pace, nomine, die (Pax Romana, Augustus, dies Epiphaniae) quam hunc (August), occulto quidem gestorum ordine, ad obsequium praeparationis ejus (Krist) *praedestinatum fuisse*, qui, eo die, quo ille manifestandus mundo post paululum erat, et pacis signum praetulit et potestatis signum adsumpsit«.

[24] Id., p. 418.

[25] Tekstovi starih pisaca, koji nam jamče, da je Oktavijan aklamiran »augustus« na 13. siječnja, nalaze u Pauly-Wissowa, *Realencyclopedie der classischen Altertumswissenschaft*, t. X. c. 338 i t. II. c. 2370. Samo jedan pisac, Aponije, *In cantica canticorum explanatio*, ed. Bottino-Martini, Rim, 1843, p. 237., stavlja ulazak Oktavijanov u Rim na 6. siječnja. Ali se mora reći, da Orozije ne zavisi od Aponija, jer djelo ovoga potonjega pripada, po svoj prilici, godini 415. (Cf. Bardenhewer, *Geschichte d. altkirchl. Lit.* Freiburg i. Br., 1924. t. IV. p. 602.) Zangemeister, koji je, s puno truda i savjesnosti, u svome krit. izd. Orozija, naznačio izvore i auktore, kojima se služio Orozije, ne spominje Aponija.

činjenicu, a poslije ćemo gledati motive, radi kojih Orozije stavlja skupa ova dva datuma.

2. Oktavijan August, kad mu je stric Gaj Cesar bio ubijen, povrati se iz Apolonije u Rim. Pri njegovu ulasku u zapadni Babilon, vidjela se je, u po bijela dana, oko sunčanoga kruga neka vrst nebeske duge. Evo kako Orozije tumači ovaj izvanredni fenomen. Nebeska duga oko sunca očitovala je svijetu Augusta »quasi unum ac potissimum in hoc mundo, solumque clarissimum in Orbe, cuius tempore venturus esset, qui ipsum solem solus mundumque totum et fecisset et regeret.«[26] I u ovom, kao i u predašnjem slučaju, Krist i August stavljeni su u relaciju.

3. August, nakon što je uništio Lepida i njegove čete, došao je u Rim, a taj isti čas otvorio se je izvor ulja, koji je tekao cijeli dan.[27] Kršćansko značenje ovog događaja je slijedeće prema Oroziju: ulje naznačuje pomazanoga. Činjenica, da je ulje teklo cijeli dan, i to dan, kada je August triumfirao Rimom, znači, da će rimsko carstvo, kroz sva vremena, pripadati kršćanima, jer tako hoće sami August.[28]

4. Godine 752 poslije osnutka Rima, nakon što je dokončao rat proti Kantabrižana (cantabrico bello finito) August zatvori Janusov hram, pa se uputi prema kazalištu, gdje ga je masa dočekala s poklicima: »o, dominum aequum et bonum«. Ali on odbije taj naslov, kao nedostojan, da ga nosi, jer je u taj čas imao da dođe na svijet gospodar svega.[29]

To bi bili, pored ostalih manje značajnih, najkarakterističniji momenti iz Augustova života, koje donosi Orozije,

[26] Zangemeister, p. 419.

[27] Id., p. 413. i 421.

[28] Id., p. 413: »Per omne Romani tempus imperii«.

[29] Id., p. 428: »Eodemque tempore (752) hic (August), ad quem rerum omnium summa concesserat, dominum se hominum appellari non passus est imo non ausus, quo verus Dominus totius generis humani inter homines natus est«.

da dokaže, da je August igrao veliku ulogu u božanskom planu spasavanja propaloga ljudskoga roda. Iz ovih fenomena Orozije izvodi čitavu teologiju o Augustovoj osobi.[30] Za Orozija to nijesu koincidencije nego činjenice s dubokim značenjem. Te je činjenice htio Bog na poseban način, a August se je svojevoljno poklonio Božjim odredbama. Još više: August nije pasivni faktor nego aktivni sučesnik, jer je duboko uvjeren, da sve, što se s njim događa, događa se radi kršćanske vjere.[31] August zna, dakako prema Oroziju, da čudesa, koja su se dogodila na njegovoj osobi, imadu providencijalnu ulogu. Ta uloga jednaka je ulozi starozavjetnih proroka, jer August donosi njihovu vijest u one dijelove svijeta, gdje njihov proročko-mesijanski glas nije mogao doprijeti. Tako August postaje onaj, na kome se zbivaju »evidentissima signa in caelo et in terra his, qui prophetarum voces non audiebant«.[32] Postaviti Augusta na isti niveau sa svetopisamskim prorocima staroga Zavjeta, zar to ne znači jasno odrediti ulogu Augusta u ekonomiji spasenja?

Nakon što smo vidjeli, kako je August pripravljao put Kristu, pogledajmo s kakvim je okom, ako smijemo tako reći, sam Krist gledao na Augustovo djelo, na rimsko carstvo.

Prema Oroziju, Krist je privolom da bude rimski građanin, »civis Romanus«, dolazeći na svijet, sankcionirao rimsko gospodstvo nad narodima.[33] Moglo bi se reći, da je prva briga Božanskog Učitelja bila, da postane rimski građanin. I doista, ako August naređuje popis pučanstva po prvi put istom onda kada su anđeli pjevali »gloria in excelsis«, to je radi toga, što ga pri tome vodi misteriozna Božanska ruka, koja hoće, da Krist postane »civis Romanus« i da tako sankcionira Augustovo djelo. Krist to i čini »clarissima professione«, kojom postavlja Augusta za gospodara Rimljana, a Rimljane, kako je rečeno, za gospodare naro-

[30] »Eine ganze Augustus-Theologie«, veli Peterson, op. cit., p. 88.
[31] Zangemeister, p. 421: »ad contestationem fidei« — christianae.
[32] Id., p. 420.
[33] Id., p. 428—29.

da. Takovo priznanje nije dato, veli dalje u biti Orozije, nijednomu carstvu otkada svijet postoji.[34]

Naravna stvar, da je na taj način August kristianiziran, a Krist romaniziran; August vrši proročku ulogu, a Krist postaje rimski građanin.

Kad pisac, u tolikoj mjeri, postavlja paralelu između Krista i Augusta, onda je posve naravno, da, u njegovim očima, njihova respektivna djela: kršćanstvo i Romania, postaju gotovo identična. To je neka vrst simbioze. Zato Orozije i kliče: »Ad Romanos et christianos, christianus et Romanus accedo.«[35]

Tako bi se dalo formulirati Orozijevo mišljenje o ovoj stvari.

Samo izlaganje činjenica daje naslutiti motive, koji su vodili Orozija pri ovim, za nas malo i nepojmljivim, kombinacijama. Ti su motivi političke prirode. Politički imperativi vremena, u kome se nalazio pisac, tražili su, da se odgovori poganskim napadajima na kršćanstvo. Kakogod jedan moderni apologeta zabacuje mišljenje, koje veli, da je kršćanstvo uništilo rimsko carstvo, tako je i Orozije, apologeta svojega vremena, branio kršćansku vjeru od istih napadaja. Naravna stvar, da su odgovori različiti. Orozije je donio dva dokaza: prvi iz filozofije, a drugi iz povijesti. Oba su protkana teologijom, jer i jedan i drugi imadu polaznu točku u evanđelju sv. Luke.[36] Auktor trećega evanđelja, izobraženi Grk svoga vremena, istakao je sinhronizam Kristova rođenja i Augustova vladanja. I to, što je bilo, tako se barem čini, u očima sv. pisca čisti sinhronizam, postalo je, za veliki broj crkvenih otaca,[37] teološkom bazom vrlo pro-

[34] Id., ib.: »Quod penitus nunquam ab Orbe condito atque ob exordio generis humani ne Babylonio quidem nec Macedonico, ut non dicam minori cuidam regno, concessum fuit. *Nec dubium*, quin omnium cognitioni, fidei inspectionique pateat, quia D. N. J. Christus hanc urbem (Romam) nutu suo auctam defensamque in hunc rerum apicem provexerit, cujus *potissime* voluit esse, cum venerit, dicendus utique civis Romanus, census professione Romani«.
[35] Id., p. 280. Kad sv. Ambrozije veli: taj i taj heretik je zao kršćanin, jer je slab Rimljanin (Cf. Palanque, op. cit., p. 330.) ne nadilazi Orozija u identificiranju kršćanstva i romanizma.
[36] Luka, II. 2. ss.

blematičnih spekulacija o ulozi Augusta i njegova djela u ekonomiji spasenja.[38]

Prvi dokaz, koji se rezimira s teorija: monarhizam monoteizam zauzima vrlo malo prostora kod Orozija. I još manje važnosti. Otkuda ta skepsa kod Orozija?

Euzebije cezarejski je htio dokazati s teorijom monarhizam-monoteizam, da Konstantin, postajući kršćanin, ostvaruje i dovršuje djelo, koje je August započeo. Oktavijan je, uistinu, prema Euzebiju, htio monoteistično carstvo. Nužno, prema tome, kad Konstantin stavlja imperij pod »signum crucis«,sami se imperij nalazi u mogućnosti, da ostvari do maksimuma sve snage, koje se kriju u dubini njegova bića. Budući da monoteizam uvjetuje budućnost i razvoj carstva, njihovo je ujedinjenje nužno, i Konstantin ostaje na političkoj liniji osnovatelja imperija. Ali, kada je definitivno bila utvrđena dogma o trinitarnom monoteizmu, tada je i Euzebijeva, inače ingeniozna, teorija počela gubiti na efikasnosti, jer je August htio jedinstvo između svoga djela i unipersonalnoga, ako se tako može reći, a ne trinitarnoga monoteizma. Prema tome, svaka povezanost između carstva i kršćanstva, koje ispovijeda trojednoga Boga, znači udaljivanje od praiskonske orientacije carstva; svaki kršćanski car znači atentat na carstvo.[39] Orozije, iako

[37] Euzebije Cezarejski prvi je izložio svoje mišljenje o ovoj stvari u slijedećim djelima: Dem. ev. III. 2, 33—38. (Heikel, p. 101—102.); III. 7, 28—35. (H., p. 145.); VIII. prooem., 2—5. (H., p. 349.); VIII: 3, 13—15; (H. p. 393—94.); Praep. ev. I. 4. (P. G., t. XXI: c: 37:); De vita Const:, II. 19. (Heikel, p. 48—49.); Theoph. syr., II. 76. (Gressmann, p. 114. ss:): Ta ista ideja provejava, kao Leitmotiv, tri zadnje knjige njegove Crkvene Povijesti Euzebijevo je mišljenje identično Orozijevu, bolje reći, Orozije prisvaja Euzebijevo izlaganje.

[38] Interesantno je spomenuti, da je, uporedo s ovom Euzebijevom teorijom, nastala jedna druga dijametralno oprečna njegovoj. Kršćani, naime, koji su govorili sirski i koji su uvijek nerado gledali na rimsko gospodstvo, dali su svijetu mišljenje, oslanjajući se na evanđelje sv. Mateja, II. 1. ss., po kome bi rimski imperij imao prepustiti svoju hegemoniju Istoku, jer su magi došli s Istoka. Nekoliko se podataka o tome nalazi u *Hochland*, XXX (1932—33) 289, 290 i 299.

[39] U ovoj historijskoj perspektivi, neka bude nuzgredno spomenuto, lako se shvaća politički karakter trinitarnih diskusija, koje su mučile kršćanski elemenat u rimskom carstvu. Ta ista perspektiva nam objašnjuje, pa bilo

čovjek prosječnog kapaciteta, uvidio je labavu stranu ovog otačkog mišljenja, ali ga ipak uvršćuje u svoje djelo pod pritiskom tradicije, no ne daje mu gotovo nikakove važnosti. Zato je i pokušao, da bi na drugi, efikasniji način, dokazao nužnost ujedinjenja kršćanstva i carstva; u tu je svrhu apologeta alegorično protumačio nekoliko legenda o Augustu, od kojih smo spomenuli samo najznamenitije. U ovom dijelu njegova djela paralela između monarhizma i monoteizma ustupa mjesto paraleli između Krista i Augusta. August osniva carstvo, da bi ga predao Kristu, ili, kako veli Orozije: »Christo et ex eo christianis«[40] — i to »per omne Romani tempus imperii«.[41] Ova konstatacija potpunoma osvjetljuje političke motive Orozijeve apologetike, motive, koji su prisilili Orozija, da vidi u Augustu proroka poput starozavjetnih proroka, da otkrije u čistim sinhronizmima[42] duboki simbolizam, po kome je August kršćanski mislio i kršćanski radio. Dosljedno, otpadaju svi poganski napadi na kršćanstvo, koje bi bilo uništilo veličinu Rima i njegove genijalne tvorevine.

Jedan moderni apologeta ne može primiti Orozijevo razlaganje, jer se njegovi dokazi, objektivno govoreći, izjednačuju s nulom, jer su činjenice demantirale njegovo mišljenje. Ali taj isti apologeta odaće priznanje piščevoj dobroj volji, jer je i on branio kršćanstvo, naravno,s argumentima, koji su bili najprikladniji za publiku onoga vremena.

Piscu se je ovih redaka činilo zgodnim, da evocira, dakako u najkraćim potezima, ove otačke spekulacije o osobi Augusta, prigodom prvog bimilenarija njegova rođenja, i to zato, jer je u njegovo vrijeme pohodio zemlju »Rex regum et Dominus dominantium«.[43]

to samo djelomično, zašto su kršćanski carevi više puta prigrlili arijevstvo. Pod ovim se uglom vidi zašto su »teolozi bizantskoga dvora morali biti arijevci«. — Cf. Peterson, op. cit., p. 96.

[40] Zangemeister, p. 420.

[41] Id., p. 413.

[42] Dovoljno se je sjetiti s koliko sigurnosti Orozije tvrdi, da je Oktavijan aklamiran »augustus« 6. siječnja, iako su historijski izvodi složni, da otklone ovo mišljenje.

[43] Apoc., XIX, 16.

Dr. Fr. Juraj Božitković:

Bio-bibliografski prilog o fr. Josipu Badriću Drnišaninu

(Prigodom 250 godišnjice rođenja).

(Une contribution bio-bibliographique sur le P. Joseph Badrić à l' occasion du 250 anniversaire de sa naissance).

RÉSUMÉ. — Dans cet article est constatée la nouvelle date (1687) de la naissance du père Joseph Badrić et de sa mort (le 20 avril 1747). Il rentra au noviciat des Frères Mineurs à Visovac le 15 mars en 1715. Après ses études il etait aumônier militaire des soldats dalmates dans l' armée vénitienne. Il a publié deux ouvrages. La vraie méthode, pour diriger les âmes des fidèles à la vie éternelle. Venise MDCCXLVI, approuvée par le Ministre Générale Fr. Raphael de Lugagnano des Frères Mineurs, Rome le 26 novembre 1746. Et le livre de Christophe Pejkić, chanoine de Pečuh: Miroir de la vérité entre l' Église orientale et occidentale, publié en lettres anciennes cyrilliennes bosniaques, il l' a rendu en lettres latines en y introduisant le dialecte dalmate.

Le père Badrić était un écrivain populaire catholique croate du XVIIIème siècle qui a propagé la civilisation catholique parmi le peuple croate en Dalmatie en travaillant pour l' union des orthodoxes avec l' Église Catholique Romaine.

Naš uvaženi literarni historik isusovačkog reda i urednik zbornika »Vrela i Prinosi« prof. dr. o. Miroslav Vanino obratio se je na mene s upitom, da mu objasnim, je li kod nas itko pisao u XVII. ili XVIII. stoljeću o raskolu prije i poslije isusovaca: Muliha, Fr. Ks. Pejačevića, Werntla, Šimunovića i Kanižlića? Budući da sam već otprije priredio informativni bio-bibliografski prilog o fr. Josipu Badriću, koji je bio objelodanio Pejkićevo djelo, koje o tom pitanju radi, odlučio sam da ga objavim. S druge strane pošto je prošle godine istekla 250 godišnjica Badrićeva rođenja i ova okolnost uplivala je na me da ga štampam, iako još nijesam bio nakanio.

Badrić se je rodio u Drnišu 1687.[1] Na pročelnoj strani svoje knjige »Pravi način za dovesti dusce virni« kaže, da je bio osposobljen za »lektora i propovjednika«. Služio je kao vojni kapelan u Veroni, gdje je umro 20. IV. 1747. u 60 godini života.[2] Stupio je u franjevački red pod fr. Filipom Surkovićem, bosanskim provincijalom 15. III. 1715. u Visovcu na Krci.[3] Čitav život proveo je u dušobrižničkoj službi na mletačkoj mornarici i na kopnu. Prema spisima, koji se sačuvaše o njemu u arhivu visovačke biblioteke o. P. Kr. Bačić[4] piše: »Po dozvoli starješine, novac koji mu je kao plata za kapelansko-vojničku službu davan stavljao je »al Banco di S. Giovanni in Venezia« — kamo su svi stavljali crkvenu lemozinu. Kada je umrao tamo u Veroni..., Provincija poslala je njekoga o. Antunovića, da donese polog novčani na »Banco di S. Giovanni«, i ono robe i knjiga pokojnikovih. Otegla se stvar, dokle se je novac redovito po dokazim upismenim mogao pridignuti. Potom pismena, kao da je pokoj. Fra Stjepan imao dva brata, jednom ime Zuanni (Ivan) i da su oni stajali u Veneciji, a dva su bila gospodske

---

[1] Stari šibenički arhivni nekrolog sv. Lovre i Starinski Mrtvar u Zaostrogu. — Eterović dr. fr. K., Znameniti i zaslužni Hrvati. Zagreb 1925. str. 15 piše, da se je Badrić rodio 1785., a Jelenić dr. fr. Julijan, Bio-bibliografija. Zagreb 1925. str. 14: »1867« (!) Ovdje su se potkrale bez sumnje dvije štamparske griješke. Netačno se izrazuju o njemu Šafarik-Jireček, Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur. Prag 1865. str. 57: »Stipan Badrić (1727) aus Derniš«. Ljubić Š., Ogledalo književne poviesti. Riečki 1869. Knji. II. str. 454 netačno ga bilježi: »Radnić (!) Stiepan, jednom sam kaže, da je iz Drniša, a drugamo iz Šibenika.« Prohaska dr. D., Das Kroatisch-Serbische Schriftum. Zagreb 1911. str. 131: »Stjepan Badrić... aus Šibenik.«

[2] Novi franjevački šibenički i makarski nekrolog netačno priopćuju smrt o. Badrića: »Die 20. Mensis Aprilis. Anno 1745. Veronae P. Stephanus Badrich a Derniscio Venetae classis Capellanus, aetatis suae anno 60 animam Deo reddidit.« Na pročelnoj strani napomenutog djela »Pravi način«, koje bješe štampao u Veneciji 1746. piše, da se je tada nalazio u samostanu sv. Franje della Vigna »czelli 88. kod puuta krixa.«

[3] Liber archivalis u Makarskoj str. 108.

[4] Bačić o. Petar Kr., Nekrolog. Spomen-Knjiga svih pokojnih Franovaca provincije presv. Otkupitelja u Dalmaciji od davnih godina do g. 1925. Sabrao za arhiv samostana Visovca. str. 21—22. Rukopis se čuva u Visovcu. I on se je poveo za gore navedenim nekrolozima, kada piše, da je o. Badrić umro u Veroni na »24/4. 1745. od god. 60.«

kuće.[5] Nakon mnogo mučnosti novac je predan o. Antunoviću. On je tim novcem podmirio sve troškove jednog franjevca naše Provincije, koji je tamo bio u bolnici; te dao dvojici braće pokojnoga po 30 cekina. O. Fr. Ivan Vucić provincijal (1747—1751) vraćajući se sa generalnog kapitula iz Španjolske 1751. na putu oboli, mukom dovukao se preko Italije u Mletke, ovdje se je liječio. Iz ostavštine pok. o. Badrića pokrio je sve troškove liječenja o. Vucića. Što je preteklo, donio je o. Antunović sa o. provincijalom u Provinciju. Budući da je Provincija imala pravdu sa makarskim biskupom Blaškovićem, iz ove ostavštine podmireni su i troškovi učinjeni sa biskupom Blaškovićem. Što je preteklo, dano je svakomu samostanu u Provinciji po 10 cekina. (Sve ovo opstoji upisano u visovačkoj biblioteci u ormaru pri zemlji, u nuglu na lijevu ruku, kada udješ u biblioteku).«

O. Stjepan Badrić štampao je knjižicu: »P R A V I N A - C I N /za dovesti D U S C E V I R N I« /na xivot viçni./ Koi sloxi, i dade na svitlost za vechiu /slavu, i postegnie Gospodina BOGA,/ Blaxene Divicze MARIE zaçete brez /griha, i spasegnie svij duscah Karschiana pravovirni./

OTACZ F. STIPAN BADRICH /iz Darnisca, Sctiocz, i Pripovidaocz,/ Reda Obsluxitegliah S. O. FRAN/CZESCKA, Biskupata Scibeniçkogh,/ Provinczie Prisvetogh Odkupiteglia od/ Dalmaczie, naodechese u ovom Manastiru S. Frane della Vigna, czelli 88. /kod puuta Krixa./

U M L E C Z I, MDCCXLVI. /Po Stipanu Orlandinu./ Z' Dopusctegniem Starescina. (12a 96 str. Signatura franj. makarske knjižnice 6678).

Ova knjižica je poučno-nabožnog sadržaja. Namijenjena je uopće vjernicima, naročito vojnicima, koji su služili u mletačkoj vojsci, čiji je on bio kapelan. Uči ih šta će jutrom, preko dana i večerom raditi. Objašnjava im dva otajstva katoličke vjere, predlaže kršćanski nauk, tumači sv. sakramente i uči, kako ih treba dostojno primati, prilaže razne obrasce molitava. Knjižicu odobri za tisak vrhovni starješina reda fr. Rafael a Lugagnano u Rimu 26. XI. 1746. Tisak djela počeo je 3. XII. 1746., a završio 14. I. 1747. (str. 95). Na kraju knjižice stavio je kazalo i neke ispravke slagarskh griješaka. (str. 95—96)

[5] Lično sam zatražio od drniškog nadžupskog ureda krsni list o. S. Badrića, ali sam dobio negativan odgovor. Bačić o. P. Kr. na navedenom mjestu priopćuje, da je z a d n j i B a d r i ć u Drnišu umro oko 1862 g.

Ovo Badrićevo djelce preudešeno je za pučku kršćansku naobrazbu iz priručnika »N a u k a k r š ć a n s k o g a«, kojih je onda bilo mnogo.[6] Usporedio sam Badrićev »N a u k k a r s t j a n s k i« (str. 15—32) sa tekstom Jeronima Bonačića »N a u k k a r s t j a n s k i.« U Mlecima MDCCXLIII. Po Bartolu Occhi Kgnigaru str. 13—29, te iznašao da se bitno ne razlikuju. Bonačić je čakavac, a Badrić štokavac. Katekistički obrasci u tekstu Badrićevu ne udaljuju se mnogo od teksta sadržana u knjizi »Istvmacegne obilnie navka karstyanskoga od G. Roberta Bellarmina... Prineseno V yazik haruarski (od) I u a n n a T o m k a M a r n a u i c h a. V R i m u, M.DCC.VIII. str. 10. s.

Badrić je objelodanio:
»U K A Z A N J E istine medju carkvom istocsnom i zapadnjom po FRA STIPANU BADRIĆU. U Mlecim 1745. 12a. 118 str.«

Naslov knjige u Babićevu »C V I T U« glasi: »U K A - Z A N J E ISTINE /megiu czarkvom istoçnom i zapadgniom/. Sloxioe, i napravio /O. F. STIPAN BADRICH.«/ Ovo izdanje »C V I T A« priredio je fr. Josip Pivac iz Zavojana, a posvetio dr. Ivanu Luciću Pavloviću, makarskom općem pro-vikaru. Mleczi MDCCCII. Po Modestu Fenzu. Dio II. str. 209—260. Dr. D. Prohaska[7] pogrešno misli, da je ovaj Lučić-Pavlović bio biskup.

O. Stjepan Zlatović[8] o ovôm djelu sudi: »Ovo učeno djelo Bugarima Pojića (!) pečatano god. 1712 (!) bosanicom, ot. Stjepan prepečata l a t i n i c o m sa kojekakvimi popravci i kašnje veće puta bijaše prepečatano u Mletcih, Jakinu, Dubrovniku i Zadru.« Za sudom o. Zlatovića povodi se fr. Pe-

[6] Štefanić V., Bellarmino-Komulovićev Kršćanski nauk. Vrela i prinosi. Sarajevo 1938. Zbornik 8. str. 1—50.

[7] Prohaska dr. D., Das Kroatisch-Serbische Schriftum. Zagreb 1911. str. 134: »1802 dem Bischof von Makarska Ivan Lucić Pavlović.«

[8] Zlatović o. S., Franovci. Zagreb 1888. str. 469.

tar Kr. Bačić [9]: »O Fr. Stjepan Badrić štampao je u Mlecima god. 1745. Ukazanje istine među crkvom istočnom i zapadnom. Bugarin Pojić (!) prije ovo djelce svoje tiskao je bosanicom 1712. (!) O. Badrić priredio je hrvatsko-latinskim slovima sa nadomecima.« Šurmin dr. Đuro [10] toliko se je udaljio od njih, da je pripisao ovo djelo S. Badriću. No treba napomenuti, da auktor navedenog djela nije o. Stjepan Badrić, nego katolik Bugarin don Krsto Pejkić iz Čiprovca, koji ga je objelodanio bosanicom.

Knjiga je zavedena u franj. makarskoj knjižici pod signaturom 6680. Format 14×8 cm. Prvih pet listova nije paginirano, 106 strana i dva lista kazala. Dr. Petar Kolendić [11] donio je fotografirani frontispicij Pejkićeve knjige u »Glasniku skopskog naučnog društva. Skoplje 1927.« str. 91., a Šafarik-Jireček [12] priopćili su prijepis gornjeg naslova knjige ćirilicom.

Djelo je odobreno za tisak 14. IX. 1715. Slijedi posveta: »Eminentissimis (ac Reverendissimis) principibus (D. D.) Sacrae Congregationis de propaganda fide Cardinalibus« s potpisom: »Christophorus Pejchich (sic), Bulgarus alumnus et missionaribus«. U njoj priopćuje, da je devet godina učio u rimskom kolegiju za proširenje vjere.

Dr. Mita Kostić [13] objavljuje, da »zbog mnogih pogrešaka u prvom ćirilovskom izdanju, Pejkić ga je preveo na latinski i štampao u Mlecima 1725. u drugom, [14] a dopunjeno u Trnovi 1730. u trećem izdanju«. [15]

O. E. Fermendžin [16] pogrešno je transkribirao prezime Pejkić u Pejčić. Iz jedne molbe, koju je Pejkić pisao iz Trgovišta u Rumunjskoj na 14. VI. 1704. u Rim na zbor za proširenje vjere o žalosnom stanju katolika u Bugarskoj, o pritisku na misionare i pogibli od apostazije, potpisuje se isti kao franjevački novica: »Fra Cristoforo Peichich.« Kada je istupio iz franjevačkog reda i zašto? Nije mi poznato. Don Krsto Pejkić bio je jedan od čiprovačkih izbjeglica, koji su poslije turskog poraza pod Bečom 1683. i pada Beograda mislili, da je nastupio slom turskog carstva, zato podigoše ustanak očekujući dolazak austrijskih četa. Čiprovac, gnijezdo bugarskih katolika, bi s temelja raskopano. Ono malo ljudi, što je umaklo maču, prešlo je Dunav i uselilo se u Ugarsku. Između tih bio je Krsto Pejkić, koji je iza toga proveo devet godina na Propagandi u Rimu, te postao apostolski misionar i opat kaptolske crkve sv. Jurja u Csanád-u bez primanja beriva iz dobara napobu, u kojoj iznosi da vrši »curam animarum« od 1698 g. Pored toga izvješćuje da je napisao nekoliko knjiga protiv Muhamedanaca i raskolnika. Iz turske Vlaške da je preveo mnogo porodica pod carsku vlast, a za vrijeme kuge da je obavljao službu kao »expositus« vojske u Budimu, zbog čega da je bio imenovan za opata katedralne crkve sv. Jurja u Csanád-u bez primanja beriva iz dobara napomenute opatije. Budući da je oskudno živio u molbi ističe i naglasuje, da mu se dodijele ili da bude imenovan za kanonika beogradskog kaptola na osnovi poznavanja ilirskog, vlaškog i turskog jezika, ili da mu se dade u najgorem slučaju doživotna penzija. Grof Anton Turi-Valsasina međutim postade biskup beogradsko-smederevske biskupije na 1. VI. 1728. Pejkić bješe predložen za beogradskog kanonika, kako izbija iz zapisnika komisije od 28. VI. iste godine, no dok se ovaj kaptol ne osnuje, privremeno bješe postav-

[9] Bačić o. P. Kr., Nekrolog i t. d. Rukopis u Visovcu str. 22.

[10] Šurmin dr. Đuro, Povjest književnosti hrvatske i srpske. Zagreb 1898. str. 121: »Istina među crkvom istočnom i zapadnom od Stjepana Badrića.«

[11] Dr. Petar Kolendić, Sofijski nadbiskup fra Petar Bogdan Bakšić. Glasnik skopskog naučnog društva. Skoplje 1927. Knj. II. Sv. 1—2. str. 91.

[12] Šafarik-Jireček, Geschichte der Illirischen und Kroatischen Literatur. Prag 1865. str. 219. Upor. Prohaska dr. D., Das Kroatisch-serbische Schriftum. Zagreb 1911. str. 132.

[13] Dr. Mita Kostić, Bio-bibliografski prilozi za Krstu Pejkića u Pavlovićevim Prilozima za književnost, jezik, istoriju folklor. Beograd 1932. str. 83.

[14] Speculum veritatis inter orientalem et occidentalem ecclesias refulgens, in quo separationis Ecclesiae Graecae a latina brevis habetur recensio. Compositum olim illyrice, nunc ab eodem auctum latine exaratum est Venetiis, 1752. 4 ff., 235 pp. in f.

[15] Idem. — Nunc de hac tertia impressione per eundem Authorem mendis. Typographicis vindicatum, nova luce illustratum, additamentoque novissimo de Spiritus S. ab utroque processione locupletatum est. Tyrnaviae 1730.

[16] Fermendžin E., Acta Bulgariae. Zagreb 1887. str. 325—27.

ljen za prvog kanonika u Segedinu. Iza imenovanja biskupa grofa Turi-Valsasine komisija i sam novo imenovani biskup predložiše Pejkića dvorskoj komori »pro decano capituli et primo canonico« u Beogradu s godišnjom platom od 1000 forinta. Drugi kanonik bio je imenovan Andrija Kralj, koji je obavljao misionarsku službu u Beogradu i Požarevcu od 1717—1718. Na žalost u Beogradu nije se moglo da nađe ni zgrada za crkvu, ni stan za biskupa i dva kanonika. Tek 7. VI. 1730. zemaljska uprava za Srbiju javila je, da se turska džamija, u kojoj je ležao vojni materijal, doznačuje za katoličku crkvu. Za njen popravak trebalo bi 974 forinta. Dalje pomenuta uprava javila je komisiji, da oba kanonika traže stan u Beogradu i da im se isplati plata od 1. IV. 1730.[17]

Pejkićevo »ZARCALO« razlikuje se sadržajem, formom i metodom od Kanižlićeva KAMEN PRAVI /smutnje velike/ iliti /Poczetak, i uzrok istiniti/ Rastavlyenya /Cerkve istocsne od zapadne. U Osiku/ od Ivana Martina Divala. /Godine MDCCLXXX. Pejkić (str. 5) tvrdi, da je Anatolije začetnik raskola istočne crkve od zapadne 451 g., Akacije osnovalac (str. 9), Focije usavršilac (str. 19), Mihajlo Cerularije i Marko Efeški nadopunitelji (str. 84). Kanižlić se uglavnom bavi Focijevom dobom, proučava Mihajla Cerularija i Marka Efeškoga. Pejkić piše za narod bez navoda izvora, Kanižlić navodi izvore i kritički hoće da piše historiju istočnoga raskola. Obazire se naročito na stanje istočne crkve u Rusiji, Poljskoj, Litvi i našim krajevima.

Anoniman franjevac Dalmatinac malo prije Kanižlića štampao je: »Purgatorie (otvoreno). Da imade purgatorie, illi oçisctegnie, /ghdise dusse virnich çiste, jest clanak/ S. Vire suprot Rischianom/; dato na svitlost, za /nauk/ virnii. /Po/ Jednom Redovniku Boghogliubnomu istii dussaa; prikazano, i posvechieno Patriarcki S. O. /Francescku./ U Mleczi MDCCLX. /Po Dominiku Lovisu./ str. 1—65. Dokazuje čistilište sv. Pismom (str. 7), obnjašnjava trpnje čistilišta (str. 12), uči, da se može pomoći dušama u čistilištu sv. mi-

[17] Dr. Mita Kostić, Bio-bibliografski prilozi za Krstu Pejkića u Pavlovićevim Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1932. Knj. XII. Sv. I. str. 84—85.

som (str. 18), molitvom (str. 22), milostinjom (str. 27), postom (str. 34) i oprostima (str. 37).

Zaključuje, da tko potpomaže duše u čistilištu, prima velika dobra (str. 41).

Pejkić je štampao na latinskome: »Mahometanus dogmatice et catechetice in lege Christi, Alcorano suffragante, instructus. Tyrnaviae 1717. 4a. Concordia orthodoxorum patrum orientalium et occidentalium in eadem veritate de Spiritus Sancti processione. Tyrnaviae 1730. 8a.«[18]

Dr. Petar Kolendić[19] objektivno sudi o »Zarcalu« Pejkićevu, da je »obazrivim i blagim rečima kušao da ublaži verske sporove i da približi katolike i pravoslavne, pa baš toj pitomosti treba, verovatno, zahvaliti činjenicu, da je to Pejkićevo delo naišlo na neobično topao prijem u mnogim našim krajevima«, dok su pravoslavni kaluđeri fruškogorskih manastira reagirali na ovo djelo. Dr. Mita Kostić priopćuje, da se njihov pismeni odgovor sada nalazi u patrijarškoj biblioteci u Karlovcima među rukopisnim knjigama iz manastira Grgeta. Taj rukopis od 200 strana nema naslovnog lista ni imena pisca.

Pejkićevo »ZARCALO« od 1716. pobudilo je naročitu pažnju Dalmatinaca. Kuzmičević fr. Marko s ostrva Galevca kraj Zadra, htio je štampati glagolicom i posvetiti zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću.[20]

Pejkićevo izdanje »ZARCALA« od 1716. g. dao je Dalmatinac fr. Stjeptn Badrić štampati latinicom pod naslovom: »UKAZANJE među carkvom istocsnom i zapadnjom.« U Mlecima 1745. 12a. 118 str., zatim 1756.[21] Ja sam usporedio Pejkićevo izdanje »ZARCALA« od

[18] Šafarik-Jireček, Geschichte der Illirischen und Kroatischen Literatur. Prag 1865. str. 52; Jireček, Geschichte der Bulgaren. Prag 1876. str. 466.

[19] Kolendić dr. P., Sofijski nadbiskup fra Petar B. Bakšić. Glasnik skopskog naučnog društva. Skoplje 1927. Knj. II. Sv. 1—2 str. 92; Prilozi. Beograd 1932. str. 84.

[20] Strohal R., Jedna glagolska knjiga o raskolu istočne i zapadne crkve. Vienac. Zagreb 1911. str. 84.

[21] Kukuljević, Biografija hrvatska. Zagreb 1860. str. 17. poveo je u bludnju Jelenića dr. fr. Julijana, Bio-bibliografija franjevaca. Zagreb 1925. str. 15., da je Badrić štampao prvo izdanje »UKAZANJA« u Mlecima 1714. (!) Držim, da je ovoj zabuni dao povod Šime Ljubić (Gliubich), Dizionario biografico. Vienna-Zara 1856. str. 13.

1716. sa Badrićevim »UKAZANJEM ISTINE /MEGIU CZARKVOM ISTOÇNOM I ZAPADGNIOM.«/ od 1802. u Babićevom »CVITU« (STR. 209—260), da vidim koje je izmjene Badrić unio u Pejkićev tekst izdan bosanicom 1716. g. Badrić je uklonio Pejkićev uvod, odobrenje padovanskih reformatora i latinsku posvetu kardinalima za proširenje vjere (str. 1—5).

Badrić (poglavlje 1.) redovito vjerno latinicom transkribuje Pejkićev tekst štampan bosanicom, samo na pojedinim mjestima zamjenjuje riječi, koje se većma govore u Dalmaciji, n. pr. mjesto »sina prosutelja« Badrić stavlja: »Sina Rasapnika«. Pejkić se izrazuje: »Pod posluh«, Badrić: »Pod posluom«; Pejkić: Karšten pregrišiˇ«, Badrić: Rischianin pristupi«; Pejkić: »Karstianski umriti«, Badrić: »Karschianski xivit«; Pejkić: »Dvisto i pedeset«, Badrić: »Dvista i osamdeset«; Pejkić: »Da moli, i radi... more«, Badrić: »Molechi, i radechi... moxe«; Pejkić: »Raditiću ćja do smarti moje radi rečeno jedinstvo carkveno«, Badrić: »Nastojachiu sctogod vechie mogu za reçeno Rischiansko siedignienie s' Czarkvom Rimskom«; Pejkić: »Navlastito jezika«, Badrić ispušta. Konačno Badrić nadodava: »Komu slava, i posctenje, a degiu karsctenim svima gliubav, i siedignienje. Amen.«

Pejkić piše redovito: »List«, Badrić: »Knjiga«; Pejkić: »Otajno«, Badrić: »Potajno«; Badrić izostavlja: »Aliti parvi«; Pejkić: »Namsinici«, Badrić: »Namisnik«; Pejkić: »Vikariuši«, Badrić: »Vikari«; Pejkić: »Protestačia«, Badrić: »Protesctaczion, aliti Opovid«; Pejkić: »Zenun car«, Badrić: »U vrime Zenona Cesara«; Pejkić: »Oholost«, Badrić: »Holost«; Pejkić: »Kvari«, Badrić: »Razmechie; takoger«; Pejkić: »Historiji«, Badrić: »Skazanju«; Pejkić: »Brez puuta«, Badrić: »Brez naçina«; Pejkić: »Ali bude se još«, Badrić: »Kakochiese josc«.

Izmjene u drugom poglavlju su slijedeće. Pejkić: »Vikarum pristolja apostolskoga«, Badrić: »Namistnik svetogh Otcza Pape«; Pejkić »Nepravedan«, Badrić: »Nepravedni«; Pejkić: »Rebelie«, Badrić: »Odmetnutia«; Pejkić: »Ne tribaše«, Badrić: »Neimadiascese«; Pejkić: »Jednokupno«, Badrić: »Jednoskupno«; Pejkić: »Raade da iskorjene«, Badrić: »Rade iskorenut«; Pejkić: »Svi jednokupno«, Badrić: »I ovako skupglieni, svi jedino«; Pejkić: »Ali jedva Vital, i Mizeno«, Badrić: »Poklisari Vital i Micseno«; Pejkić: »Bihu... arestovani, i ote im sve liste, i pisma, pogarđeni, pljuvani, i bijeno od soldati...«, Badrić: »U kom... otesceim sve knighe, i Pisma, à gni pogardisce, popglivascê, biscê gnegovi voinici...«; Pejkić: »Sramote«, Badrić: »Sramotne«; Pejkić: »Cargradski. dobri katolici«, Badrić ove tri riječi izostavlja, umeće: »Ali«. Pejkić: »Protiva«, Badrić: »Suprot«; Pejkić: »Kvar«, Badrić: »Sctetu«; Pejkić: »Kalcedonije«, Badrić: »Kaczedonskom«.

U trećem poglavlju sabrao sam ove razlike. Pejkić: »Daržа«, Badrić: »Slidi«; Pejkić: »Otri«, Badrić: »Atarhi«; Pejkić: »Učinjen«, Badrić: »Uçinise«; Pejkić: »Vojačkom«, Badrić: »Vojniçkom«; Pejkić: »Postavljen«, Badrić: »Uçigniem«; Pejkić: »Stol«, Badrić: »Pristoglie«; Pejkić: Dok god se«, Badrić: »Doksegod«; Pejkić: »I svega dvora njegova«, Badrić: »Svim dvoranom gnegovim«; Pejkić nadodava: »A«; Pejkić: »Prie«, Badrić po dalmatinsku: »Pria«; Pejkić uvijek stavlja konstrukciju: »Toga radi«, Badrić: »Radi toga«.

U četvrtom poglavlju Pejkić piše: »Tomu«, Badrić: »Komu«; Pejkić: »Odvojiti će nas«, Badrić: »Odmetnuchie«; Pejkić: »Od ovuda«, Badrić: »Odovlen«; Pejkić: »Poglavarstva«, Badrić: »Glavarstvu«; Pejkić: »Od istih cifuta«, Badrić: »Od Xudia«; Pejkić: »Brez dušan«, Badrić: »Brez duscni«, Pejkić: Vridni«, Badrić: »Naivridni«, Pejkić: »Krotak«, Badrić: »Blagh«; Pejkić: »Ignacia«, Badrić: »Ignasczio«; Pejkić: »Na visoko misto«, Badrić lokativ; Pejkić: »Senator«, Badrić: »Scenatur«; Pejkić: »Majku«, Badrić: »Mater«; Pejkić: »Snahom«, Badrić: »Nevistom«; Pejkić: »Kaluđerica postane«, Badrić: »Pokalugeritise«; Pejkić: »I čitav osta«, Badrić: »U zdravgliu«; Pejkić: »Protivnika«, Badrić: »Protivnik«; Pejkić: »Fale velika davahu pravdi«, Badrić: »A bragnaju pravednoga«; Pejkić: »Da u Rimu prikažu«, Badrić: »Da se pridade u Rim«; Pejkić: »Iskušahu«, Badrić: »Izvide«; Pejkić: »I Serđije ofič(i)ra velikoga česarskoga«, Badrić izostavlja ove riječi; Pejkić: »Rob«, Badrić: »Suxagn«; Pejkić: »I na pol puuta doći kano kaluđer, jer budući oni

sabor sabran da ga svuku od biskupie, našao bi se način kraći da ga taki svuku od života. Zato Sveti Ignačio usilovan«, Badrić naprosto izostavlja ove riječi. Pejkić: »Izabran«, Badrić: »Obran«; Pejkić: »Bi dakle podpisano izmetnutie Svetoga Ignačie, i potvarđenje izabrana nepravednoga Fočie,« Badrić: »Podpisascese dase izvarxe S. Ignaczio, a da slidi s' nepravdom Foczio«; Pejkić: »Rasdart plašt na njega, pak tak mu ga skinu s velikim smihom i sramotom, komu učiniše Svetoga Ignaciju«, Badrić: »Star plasct svarhu gnega, pakmuga udigl skinu smijuchise, i rugajuchise, scto od S. çignaju«; Pejkić: »Soldatom«, Badrić: »Vojnikom«; Pejkić: »Dvoraninu nemilostivomu«, Badrić: »çoviku nemilostivu«; Pejkić: »Čoviku«, Badrić izostavlja; Pejkić: »Brez hrane bien šibami, tučen kamčiami, svučen, i vezan na mramoru«, Badrić: »Brez rane, biena na mnoge načine«; Pejkić: »Da čini liečit«, Badrić: »Da liçi«; Pejkić: »Nepravedan«, Badrić: »Nedostoinim dillom«; Pejkić: »Dokončalo«, Badrić: »Uçinilo«; Pejkić: »I razbojnikom skupštine«, Badrić izostavlja te riječi; Pejkić: »Gnjeva«, Badrić: »Sarditosti«; Pejkić: »Ne budeš«, Badrić: »Da već nisi, nitichies nikada imati«; Pejkić: »Skokom drugi puutu postavljeni... drugi izagnani iz grada, a drugim bi uzeto sve njihovo blago«, Badrić: »Ter nike postavi..., nike iz grada izagna, a jednim bi uzeto sve scto imadosce«; Pejkić: »Siromahom daješe istočnu od zapadne, da jošter od onoga vrimena do današnjega dneva nemore biti istinito jedinstvo, i mir carkveni«, Badrić sintetizuje u kraće: »Ovi zloçinacz kako onda uçini razdigliegne megiu Czarkvam, nije se ni danascgni«; Pejkić: »Koju stvar«, Badrić izostavlja. Pejkić: »Slavom i naslađenjem«, Badrić: »Posctegnem, i radostiu«; Pejkić: »Najposle prošahu u ovom listu, da sveti otac pošlje u istok svoje poslanike. Biihu rečeni listi pisani u carkvi dan decembra gta istoga 867.«, Badrić ovu stavku izostavlja. Pejkić: »Dobreh diila«, Badrić: »Dostojanstvah«; Pejkić: »Što pravo nađe, i baceći knjigu«, Badrić: »Sctomu se pravie vidi, baczisceje«; Pejkić: »Ništar se ne darže«, Badrić: »Viscese neimadu darxati«; Pejkić: »Stigoše«, Badrić: »Doscavsci«; Pejkić: »U sred ovih reeda bijaše jedan falat križa Isusova, pak sveto Evanđelje«, Badrić: »A megiu gnima profetie Issusovo, S. Evangelia«; Pejkić: »Iskusili«, Badrić: »Izvidili«; Pejkić: »Zato triba bii(t) pomoć cesara, da krene Fociju«, Badrić: »Zato potriba bi bila molit Cesara da Focziu çini dochi«; Pejkić: »Svojeh carkvah govoraše da je bio u općini«, Badrić izbacuje ovu izreku. Malo niže ispušta: »Prid obrazom«; Pejkić: »Kaštigu«, Badrić: »Karagna«; Pejkić: »Lahku«, Badrić: »Laggniu«; Pejkić: »Ništar nemoraše«, Badrić: »Niscta neprugiasce«; Pejkić: »Radi«, Badrić: »çini«; Pejkić: »Focii oporniku«, Badrić: »Foczij novomu Judi«; Pejkić: »Jozef«, Badrić: »Josip«; Pejkić: »Potomtoga«, Badrić: »Posli toga«; Pejkić: »Svaršetka«, Badrić: »Svarhe«; Pejkić: »Konte Sespone«, Badrić: »Knez Sespon«; Pejkić: »Hoće«, Badrić: »Dopusti«.

Izmjene, koje je Badrić unio u peto poglavlje Pejkićeva teksta »ZARCALA«. Pejkić: »Premda«, Badrić: »Scto«; Pejkić: »Pak navlastito rečeni sabor potvrđen po svetoga oca pape«, Badrić: »Kako smo vidili«; Pejkić: »Umro bijaše«, Badrić: »Umri«; Pejkić: »Plen čineći«, Badrić: »Veliko zlo«; Pejkić: »Traže«, Badrić: »Isctu«; Pejkić: »Iz diački«, Badrić: »Iz Latinskoga jezika«; Pejkić: »Od svieh zla«, Badrić: »Od svih zala«; Pejkić: »Hfalbe«, Badrić: »Fali«; Pejkić: »Štiju se memoriali«, Badrić: »Sctijau (!) memoriale«; Pejkić: »Pokvareni«, Badrić: »Istechiene«; Pejkić: »Daržan«, Badrić: »Uçignen«; Pejkić: »Nepravedan«, Badrić: »Nepravedni«; Pejkić: »Nemore dužne«, Badrić: »Nemoguchi visce«.

U šestom sam poglavlju zabilježio ove razlike: Pejkić: »Garcem«, Badrić: »Garkom«; Pejkić: »Od dan do dan«, Badrić: »Dan po dan«; Pejkić: »U tomu rekoše«, Badrić: »Na ovo odgovorisce«; Pejkić: »Sabor od Bari«, Badrić: »Sabor Barski«; Pejkić: »Ugo«, Badrić: »Uga«; Pejkić: »Disputovat«, Badrić: »Disputati«.

U sedmom Pejkić: »Izabrati«, Badrić: »Obrati«; Pejkić: »Pobožnosti«, Badrić: »Bogogliubstva«; Pejkić: »Mir carkveni radi cesarstva garčkoga«, Badrić: »I mira Czarkveni (!), i Cesarstva Garçkoga«; Pejkić: »Kakono pagani, aliti Židovi«, Badrić: »Kao Xudie«; Pejkić: »Toga radi mi«, Badrić: »Po isti naçin«; Pejkić: »Leon«, Badrić: »Leon od Francze«; Pejkić: »Po prilike«, Badrić izostavlja ovu riječ;

Pejkić: »Koje načio jest, da pravdom bi imenovan«, Badrić: »Koje na svijt dade, i po pravdi bi pozvan«; Pejkić: »Najveću«, Badrić: »Najstarju«.

Osmo poglavlje ima istnih razlika. Pejkić: »Vekko«, Badrić: »Vekka«; Pejkić: »Novoga«, Badrić: »Ovoga«; Pejkić: »To obrianje«, Badrić: »To pomarscegne«; Pejkić: »Rebelie«, Badrić: »Odmetnutia«; Pejkić: »I na pomanjkanje donešeno«, Badrić izostavlja. Pejkić: »Što bijaše ostalo«, Badrić: »Ono scto josc imadiasce«; Pejkić: »Iskajući«, Badrić: »Isctuchi«; Pejkić: »Poznavajući«, Badrić: »Videći«; Pejkić: »Iskahu«, Badrić: »Iskaju«; Pejkić: »Brez pomoć karstiansku«, Badrić: »Brez pomochi karstianske«.

U d e v e t o m su ove preinake zapažene: Pejkić: »Franciškanskoga«, Badrić: »Francesckogh« (!); Pejkić: »Apostolskoga«, Badrić izostavlja; Pejkić: »Radi mnoge potribe carkvene, a navlastito radi jedinstvo garčko«, Badrić izostavlja ovu stavku. Pejkić: »4 od 700 persone«, Badrić: »Od 100 u sve«; Pejkić: »U Bucintor«, Badrić: »U Buczintoru«; Pejkić: »Po pokoja kratkoga«, Badrić: »Posli kratka poçinutia«; Pejkić: »U Venedik«, Badrić: »U Mletke«; Pejkić: »U pravice u palac pape«, Badrić: »Prid palaczom Papinim«; Pejkić: »Koračajev«, Badrić: »Koraçai«; Pejkić: »Historie«, Badrić: »Skazagnie«; Pejkić: »Purgatoria«, Badrić: »Iliti Oçischegnia«; Pejkić: »Poglavarstva«, Badrić redovito zamjenjuje sa »Glavarstvom«; Pejkić: »Kiselo, presno«, Badrić: »Kvasno, prisno«; Pejkić: »Ovi dva krat skupljaše se svake nedilje, budući po uskarku počeli«, Badrić izostavlja ovu izreku. Pejkić: »Također«, Badrić: »Po isti način«; Pejkić: »Platini« (!), Badrić: »Isplatiti«; Pejkić: »Krotak«, Badrić: »Najkrotkij«; Pejkić: »Tražit«, Badrić: »Iskat«; Pejkić: »Toliko plemenitoga grada«, Badrić izostavlja ovu apoziciju. Pejkić: »Dugačak govor«, Badrić: »Dugo govoregne«; Pejkić: »Mitilene«, Badrić pogrešno: »Uitilene«; Pejkić: »Svoju tvardu glavu«, Badrić: »Tvardoglavstvo«; Pejkić: »Ne sramova se lagati«, Badrić: »Poçese tuxit«; Pejkić: »Pokvarili ... odvojili«, Badrić: »Isctetili... odilili«; Pejkić: »Personeh«, Badrić: »Sobstvih«; Pejkić: »Svetoga Pisma«, Badrić: »U S. Pismu«; Pejkić: »Preštimavanja«, Badrić: »Posctegne«; Pejkić: »Izgubljenja sramotnoga«, Badrić: Sramotnogh izgubliegna«; Pejkić: »Ležaše«, Badrić: »Biasce«; Pejkić: »Ne suprotivi se ovomu mudromu govorenju«, Badrić: »Primi ovo Cesarovo govoregne, i odluçi«; Pejkić: »Ne budu«, Badrić: »Nedogju«; Pejkić: »U malo vrime tako se poravnaše, da drugo se ne išćeše, nego staviti punti miira u pismu« ..., Badrić prikraćuje ovu izreku: »I odredisce da uçine punte od mira u pismo«; Pejkić: »Dokončati«, Badrić: »Svarsit«; Pejkić: »Od deeset«, Badrić: »Od slidechij«; Pejkić: »Svoga ostaviše dragovoljno izhoda Duha Svetoga i od Sina«, Badrić: »Izhod Duha svetoga i od Sina«; Pejkić: »Po mraku aliti po vatre«, Badrić: »Po oghniu«; Pejkić: »Kiselomu«, Badrić: »Kvasnom«; Pejkić: »Dokončana«, Badrić: »Dospivena«; Pejkić: »S haljinami«, Badrić: »Odichiom«; Pejkić: »Radi Latine«, Badrić: »Od strane Latinske«; Pejkić: »Brezgrišnim«, Badrić: »Brez griha«; Pejkić: »Blaženomu«, Badrić: »Svetomu«; Pejkić: »Dokončane jesu«, Badrić: »Dospile«; Pejkić: »Komu Bog da život dug, i sablju oštru protiva svakoga neprijatelja vire katoličanske«, Badrić ovu apoziciju izostavlja; Pejkić: »Složio«, Badrić: »Slagao«; Pejkić: »Pagan«, Badrić: »Pogani«.

Badrić u d e s e t o m p o g l a v l j u nadodaje parafrazu: »Aliti karsteni pravovirni koise naode po svem svitu«, Pejkić: »Zapisali«, Badrić: Vidili«; Pejkić: »Govoriti«, Badrić: »Rech«; Pejkić: »Bratiu hristiane«, Badrić: »Rischiane«; Pejkić: »Pod smartnom sagrišenju posvetiti«, Badrić: »Pod smartni grih posvechivat«; Pejkić: »Čistilo«, Badrić: »Oçischiegnie«; Pejkić: »Na svaršetak«, Badrić: »Na svarsi«; Pejkić: »Popove«, Badrić: »Redovnike«; Pejkić: »Sva ostavljam, jer bi valjalo veliku knjigu učiniti protiva odluke moje, koja jest složiti svaka u malo, i kratko pisanie«, Badrić sintetizuje: »Zato za skraçat govoregnie«; Pejkić: »Neki grisi«, Badrić: »Od niki griha«; Pejkić: »Činite govoriti po«, Badrić: »Plachiate da vasci Popovi govore«; Pejkić: »Trošak«, Badrić: »Haraç«; Pejkić: »Pravda nije«, Badrić bolje: »Pravo nije«; Pejkić: »Da svaki čovik Sin i ćjer Adama, i Eve na smarti svoje suđen jest, i tako valja mu biti u mistu određenomu po sudu učinjenomu«, Badrić: »Da svako çeljade ima umrit, i na smarti biti sugieno, i pochi u misto osugieno«; Pejkić: »I Pavao«, Badrić izostavlja; Pejkić: »Ne

idu ljudi«, Badrić: »Neige se«; Pejkić: »Ne polože«, Badrić: »Ne stave«; Pejkić: »Ulovio je svita«, Badrić: »I ulovi svit«; Pejkić: »Tomas«, Badrić: »Toma«; Pejkić: »Familje«, Badrić: »Obitoli«; Pejkić: »Heretik«, Badrić: »Eretik«; Pejkić: »Od suda učinjena svarhu Dionižije biskupa Aleksandrie«, Badrić: »Od Alexandrinskogh«; Pejkić: »Tužiše«, Badrić: »Osvadisce«; Pejkić: »Pokvari«, Badrić: »Pomarsi«; Pejkić: »Svega stada evanđeoskoga«, Badrić: »Sve stado evangelsko«; Pejkić: »Sramota pisati«, Badrić: »Ne pristoje«; Pejkić: »Šajke, galie, i brodove«, Badrić: »Brode«; Pejkić: »Šiklouš, Pečui«, Badrić: »Sciklovscu, Peçuju«; Pejkić: »Pridraga«, Badrić: »Primila«; Pejkić: »Da oči otvorimo, i da radimo ne samo mi, nego i vi radi jedinstvo karstiansko«, Badrić izmjenjuje ovu izreku: »Da oççi otvorite, i da se opet s' Czarkvom Rimskom sjedinite«; Pejkić: »Ne bude u vike vikom«, Badrić: »Nije mira nigda«; Pejkić: »Spasiti«, Badrić: »Saraniti«; Pejkić: »Pokazati«, Badrić: »Ukazati«; Pejkić: »Koi se daržite pravedni, s poniženstvom, i ljubavlju karstianskom, radite skupiti k sebe učeći i nukajući nas, da tako u jedino spasimo se svi«, Badrić izostavlja ovu stavku.

Ispitavši izmjene razlike teksta, koje je unio o. Badrić u Pejkićevo »ZARCALO« od 1716., opažam, da je jezik Pejkićev zadržao kolorit sjevernog vojvođanskog narječja, Badrić ga je ublaživao i zamjenjivao dalmatinsko-zagorskim, pučkim. Obojica su ikavci. Mjestimice Pejkić je ijekavac i ekavac, dok je Badrić konstantno ikavac, Pejkićev jezik većma se približuje današnjem književnom jeziku, dok je Badrić sačuvao dalmatinsku, zagorsku boju i izgovor bez slova h. Oba su štokavca. Obojica se drže čakavskog pravopisa: karst, carkva.

O. Badrić je niži, nabožni pisac, koji je širio kršćansku pučku prosvjetu u hrvatski narod prvom polovinom XVIII. vijeka osobito među vojnike Dalmatince, koji su služili u mletačkoj vojsci u Veroni. Bio je savremenik o. Filipa Grabovca i drug u istoj službi. Širio je vjersku crkvenu uniju s Katoličkom Crkvom.

KULTURNI POGLEDI

Dva pisma našeg umjetnika Ivana Meštrovića. — Naš veliki umjetnik Ivan Meštrović, prigodom posvete obnovljene crkve »Naša Gospa« u Biskupiji kod Knina, za koju je on mnogo pridonio i učinio, zapriječen bolešću, poslao je slijedeća dva pisma, uz duboki rodoljubni osjećaj, puna vjere u Boga i Njegovu providnost. Pismo koje je poslao na dra I. Tartaglia da ga javno pročita glasi ovako:

ZAZOVNIMO

Gospode, Ti koji si izvan vremena i prostora, širi od vasione i viši od svih nebesa, čije ime kroz bilione godina svijetovi i ljudi mucajući tepaju, sriču, natucaju, a još ga ne izgovoriše, koji raj i pakao nosiš u dva pretinca na kopčama svoga svemirskoga plašta.

Ti strašni, Ti dobri, Ti neumoljivi, Ti nerasrdivi, Ti čija je volja nepromjenljiva kad sve mijenjaš, a ljubav nepresušiva kad sve ostaje, Ti koji pretvaraš život u smrt, a smrt u život — Ti koji nad svime bdiješ i sve ravnaš po svojoj nedokučivoj volji, vidiš i ovu malu točku zemlje koju mi nazivamo materom svojom. Ona nas hrani, a jedno od Tvojih bezbrojnih srdaca grije nju i nas. Na ovoj uskoj česti zemlji, koju si nam odredio, doveo je naše smrtne oce pred osam stotina ljudskih godina njihov smrtni pastir Zvonimir, da stvore odluku za koju mišljaše da će Ti ugoditi. Ali kako će smrtni pogoditi volju Besmrtnoga?!

Do pola dana povrh naših gora, što ovo malo polja okružuju, dizahu se ogromni providni stupovi. To bijehu Tvoji nađeli, čija se velika krila pružahu na ogromnom plavom sagu ispod Tvoga trona, a oni šaptahu: »Hosana Besmrtnom«!

Od pola dana njihova se krila pretvoriše u tmurne, teške oblake, a stupovi u plamene demonske jezike. Žrtvom je pao blijedi pastir, koji iskaše žrtvu za milost Tvoju. Ti si ga, Gospode, ostavio, da ne bude ostavljen. Ti si pustio da pogine, da bi na vijeke živio!

Promijenio je svijetom u vjeri i za vjeru, to Ti, Gospode, znadeš, — pa ipak mu demoni hram razrušiše, stado rasturiše. Valjda radi grijeha kojeg ili neposluha danom zavjetu?

I kada demoni sa svojim kolima i razornim alatom predoše preko svetišta pastira otaca naših i sve razrušiše, Ti opet posla svoje anđele u obliku vihora — da zastru temelje svetišta, pokriju učepane grobove otaca naših, da bi se opet poslije okajanja grijeha pojavili rasturenoj i zastrašenoj djeci djece svoje

Naša zemlja je sačuvala uspomene naše, a naša Gospa lozu našu.

ZAHVALIMO

Njoj — nepresušnom vrelu, čiji tek sve suše i potresi ne prekinuše.

Njoj — stablu jakomu, koga sve bure ne iščupaše, svi požari ne izgoriše, koje zla kob kroz vijekove po njoj prosu.

Njoj — čije žile ne uginuše, čiji sokovi ne presahnuše.

Njoj — njedru i utrobi komu Gospod klicu našeg života povjeri.

Njoj — koja nit našega života sačuva od svih kosa, noževa i nožica.

Njoj — neka je za sve i na sve vijekove hvala i ljubav naša.

Njoj — iz čijeg krila sunce ugledasmo i Gospoda osjetismo, neka je prvo mjesto do trona Njegova.

Njoj — koju Tvorac za pomagačicu odabra u skrbi oko roda našega.

Njoj — koju Gospod, tako čednu, ispod svoga trona postavi, neka je ova skromna kućica, koju joj podigosmo da i dalje bdije nad svetištem otaca naših u slavu Gospoda, a za mir i spas rod našega!

POMOLIMO SE

Sa ovoga i sa svih mjesta, gdje našega roda ima, molimo se Duhu pravde, istine, ljubavi i mudrosti. Njemu, jedinom Bogu našemu, neka služi duša i srce naše! Njega jedinog držimo za Kralja, Gospodara i Oca našega!

Uspnimo se na najviše brdo srca i uma svoga i iznesimo dušu svoju na dar Gospodu. To neka je najviši i jedini dar naš Gospodu.

Molimo Gospoda da nam dade vjeru, jer ko vjeruje u Njega taj je sa Nime, a ko je sa Njime taj je nepobjediv.

Budimo stalni uz Njega, pa ćemo biti stalni i u sebi. Sa Gospodom ćemo pobijediti sve zlo u sebi i oko sebe, održati ćemo se i sve nevolje pobijediti, sve što bi porušeno obnovit ćemo i mnogo ljepšega ćemo i većeg sagraditi.

NE OČAJAVAJMO

jer ko očajava, tome slabi vjera.

Dani, u kojima živimo slični su Velikom Petku. Veliki Petak je na rodu ljudskome. Duša, čedo Božje, u čovjeku je razapeta.

Smrtno progoni besmrtno. Ko će pobijediti zna se, jer kad bi smrtno pobijedilo prestalo bi besmrtno, a besmrtno ne može prestati, jer je ono s Bogom i u Bogu.

Dan Uskrsnuća dolazi iza velikih muka i smrti onoga što je smrtno, a iza Uskrsnuća svijetli dan Nedjelje, dan uzdizanja Bogu, dan mira. I naša bijela subota nije daleko. Ona će nam donijeti duhovno uskrsnuće, a iza svijetlog uskrsnuća doći će blagdani odmora, ljubavi i harmonije.

NE POSUMNJAJMO

nikada, jer oni koji sumnjaju ne vide Boga, ne vide Duh od zemaljskih blaga, pravu silu od prividne, pravi život od prolaznog, pravu istinu od utvara. Oni će se srušiti u prašinu za koju su i živjeli.

Duh će pobijediti kao što sunce pobjeduje maglu i mrak.

Istina će otjerati laž kao što vjetrovi rastjeraju dim, koji se digne nad garištem.

To njihove oči neće vidjeti, jer će sagorjeti u plamenu i razići se u pepelu i prašini za koju i živiše.

Ti zidari tvornica i kotlovnica misle da se ljudske duše mogu umijesiti nasiljem i nepravdom kao što se mijesi prah zemljin pomiješan vodom.

Nepravda i bogatstvo su i smrt ljudima. Kime te dvije sile zavladaju, on je u rastvaranju kao lješina, koju je smrt svojom nevidljivom kosom

pokosila. Demon oči njihove zatvara pred istinom. Ne stidimo se siromaštva ni oskudnog tla svoga, ni skromne kuće svoje. Jer vidimo li kako vrana uzdiže gnijezdo svoje po krepkim hrastovima, svraka na ponosnim jablanima, a ševa na zemlji među izniklim strukovima pšenice, slavuj svoje vješto sakrije duboko u grmu ispod neke duboke žile, soko svoje opet negdje u visokoj goloj litici? I diže li se svraka ikada visoko pod nebo kao ševa? Zapjeva li vrana kao slavulj i vidje li iko da i jedna od njih pobjedi sokola?

Dajmo izražaja od duše svoje, sanja svojih i molitve svoje! Jer vidjeste li kako cvijet rasipa miris, bio u pitaru, u vrtu, ili na pustoj gori. I u jesen Gospod šalje lahore, da im sitna sjemena raznese i zasadi, da ih razmnoži i o proljeću ukrasi nepreglednu bašću svoju.

Ni jedna pravedna želja neće ostati pusta, ni jedna čista molitva neuslišana! Što ne vide djedovi, vidjeti će unuci, obećano kraljevstvo će doći, kraljevstvo u kome neće čovjek čovjeku biti vuk, nego će biti brat bratu, neće biti podčinjen čovjek čovjeku, nego pravdi, ljubavi i istini.

IVAN MEŠTROVIĆ

A M. P. O. provincijalu dru fra Petru Grabiću upravio je ovo pismo:

»Visoko Poštovani Oče provincijale! Znam, da će ovo moje pismo iznenaditi i Vas i ostalu braću franjevce. Meni je neobično žao, što ne mogu doći sutra u Knin i biti i u osobi sa Vama prilikom posvete Naše Gospe u Biskupiji, prilikom čina, koga smo svi tako željno očekivali. Vi znadete, da ima sila, koja je jača od nas i kojoj se valja pokoriti. Potkan sam, kao i svi Vi, od slabog tkiva, koje sam preko njegove snage upotrebljavao, da su se na njemu napravili uzlovi, napukle mnoge žice, da duhovno brdo zapinje.

Hvala budi Bogu, ono što je bilo na meni i na Kljakoviću, to je učinjeno, koliko su i kako sredstva i vrijeme dopuštali, a sada je stvar Vaših svećenika da obavite sveti čin i bogomolju predate narodu, komu je i namijenjena. Taj čin će biti obavljen onako, kako će biti i Bogu i narodu najmilije dolaskom našega Prvosvećenika Zagrebačkog Nadbiskupa, komu neka je čast i hvala, što nam se je poslije teške bolesti tako srdačno i požrtvovno odazvao. Sve drugo ćete Vi domaćini, naš Presvijetli biskup Šibenski i Vi, Oče Provincijale, uz pomoć naših franjevaca najbolje obaviti i urediti.

U dokaz da sam srcem i dušom s Vama i ostalom braćom, poslao sam nekoliko riječi, svojih misli i osjećaja prijatelju Dr Tartagli-u, da ih tom prilikom mjesto mene pročita, što ćete mu, molim Vas, dopustiti.

Molim Vas, da mi pozdravite svu našu braću franjevce, a osobito fra Bernardina, koji se toliko trudio, a Vi primite izraz osobitog poštovanja

I. Meštrović

Zagreb, subota, 17. rujna 1938.

* * *

Je li Döllinger bio starokatolik? — (Döllinger n'était pas un vieux catholique). — U člančiću: Što je starokatolička crkva? — koga sam god. 1924 napisao u Novoj Reviji (god. III. br. 1), priznao sam, da je Ignac Döllinger bio vođa opozicije protiv Vatinkanskog sabora,

ali sam ujedno i ustvrdio, da je neispravno njega isticiti kao osnivača starokatoličke crkve. Između ostaloga tu sam napisao i ove retke: »Kada je praški profesor Schulte na kongresu u Münchenu 22—24 sept. 1871 stavio predlog, da se opozicija organizira kao zasebna crkvena zajednica, Döllinger se je opro svim silama. On, historik različitih sekti u srednjem vijeku, molio je i kumio, da se ne diže oltar protiv oltara, da njegov povijeku, molio je i kumio, da se ne diže oltar protiv oltara, da njegov kret ne udara sam sebi žig sekte na čelo. Nijesu ga poslušali, većina ga je nadglasala. Od ovoga časa on se je povukao na stranu, nit je ikada izvanjim načinom sekti pripadao. Pače, kad ga je münchenski nadbiskup 14. IV. 1871 udario ekskomunikacijom, on je kaznu vršio, t. j. sve do svoje smrti 10. 1. 1890 nije se nikada usudio vršiti ikakve svećeničke funkcije. S jedne strane priznavao je zakonitu crkvenu vlast, a s druge strane nije joj se htio pokoriti. Njegovo je dakle držanje bilo smiješno i nedosljedno, ali on je ipak u njemu ustrajao do kraja, te u starokatoličku crkvu nije ušao, dok ga mrtva nijesu tamo na sprovod donijeli.«

Prošlo je četrnaest godina otkada sam ovo pisao. Ali mi je dobro ostalo u pameti, da su neki ovoj mojoj tvrdnji prigovarali. Uprav stoga mi je bilo tim draže, kada sam zadnjih dana u njemačkom časopisu »Schönere Zukunft« (Jahrg. XIV, Nr. 2. Wien-Regensburg 9. Okt. 1938) pročitao bilješku: War Döllinger Altkatholik?, koja se bavi istim pitanjem i potpuno potvrđiva ono što sam onda pisao. Jer bi stvar mogla još nekoga zanimati, prevesti ću ovu bilješku doslovno:

»Starokatolici često svojataju velikog katoličkog crkvenog historičara Ignaca Döllingera, koji je bio izopćen jer nije htio priznati dogmu nepogrešivosti. Naprotiv nedavno je jedan njemački crkveni list u jednom članku dokazao, da se Döllinger od starokatolika temeljno razlikuje, »jer poslije svoga sukoba s Crkvom nije gradio oltar protiv oltara, nit je osnovao ikakvu sektu, ikakvu nacionalnu crkvu, ikakvu protucrkvu.« God. 1887 on je pisao nunciju Rufu Scilla: »Ni ja neću da budem članom nikakve skizmatičke družbe: ja sam osamljen.« Pred nemnogo vremena dokazao je Friedrich Heiler u časopisu Eine Heilige Kirche neoborivim dokazima, da je Döllinger ozbiljno držao do ove izjave. Između ostaloga Heiler je objelodanio jedno pismo dra Karla Adama. Prof. Adam tu iznosi što je čuo od prepošta (Stiftpropst) crkve sv. Kajetana u Münchenu, v. Türk-a, koji je bio dugogodišnji prijatelj i kasnije nasljednik Stiftprepošta Döllingera: »Döllinger uistinu nikad sebe nije smatrao starokatolikom, već nepravedno izopćenim članom Katoličke Crkve. On je bio ne samo odmah od početka protiv otcijepljenja starokatoličke družbe, već je načelno i trajno ostao od nje daleko, iako je predsjedao Bonnsku konferenciju i za života podržavao prijateljske odnošaje s nekim članovima nove crkve. Iako je, ili bolje jer je prema njegovu uvjerenju »nevin« bio, t. j. nije bio svjestan kakve teške krivnje protiv Crkve, on se je smatrao pravim članom Tijela Kristova... S druge strane on je u crkveno pravo bio dostatno upućen, a da znade, kako pro foro exsterno mora vršiti dužnost izopćenika. Zato, kako mi je v. Türk više puta naglasio, on se je u svakom pogledu podložio učincima, koje sobom nosi excommunicatio maior. Od časa svog izopćenja pak dalje nije Döllinger više vršio nijedne svećeničko-sakramentalne funkcije. »U ovom stavu pasivnog posluha ustrajao je Döllinger do kraja svog života«. Döllinger je bio tako malo starokatolik, da je nedjeljom i blagdanom u rimokatoličkoj teatinskoj crkvi (Theatinerkirche) u Münchenu slušao Misu, i da ga se vidjelo i u skrajnjoj starosti u münchenskoj katedrali (Liebfrauendom) uronjena u molitvi, i da je tek nekoliko dana pred svoju smrt u Ludwigskirche molio pred izloženim Svetotajstvom«.

Dr O. G. Cvitanović

* * *

Poruka Dru. F. Hermanu. — Moj odgovor na recenziju Dra F. Hermana teško je pogodio veleučenog gospodina. Dokazao sam mu, da slabo poznaje noviju kanonsku literaturu; da ne shvaća pojedinih odredaba Kodeksa; da sam sebi protuslovi, a toga ne vidi; da mi pripisuje nešto čega ja nijesam rekao; da moje riječi kljaštri, pa onda prigovara; da tvrdi, da u mojoj knjizi nema onoga što se u njoj zaista nalazi; da moje knjige nije dobro ni pročitao, a kamo li je »s potrebitom požnjom i bez žurbe proučio«. Nemoćan, da pobije moje dokaze, replicirao je s jednom bilješkom u »Bogosl. Smotri« br. 1 i »Kat. Listu« br. 11 o. g., da ne smatra potrebnim ni korisnim upuštati se sa mnom u polemiku, jer da sam već prilično zagazio u vode osobnosti i prazne logomahije; on ostaje u svemu kod svojih primjedaba, jer mu je jedna renomirana stručnjačka strana rekla, da je njegova recenzija moje knjige vrlo blaga i da je »škoda«, što je ta knjiga u takovom obliku objavljena.

Ja sam čekao dok se ta stručnjačka strana javno javi. I javila se je. Ali njezin sud nije onakav kako to veli Dr. Herman. Ta se strana osvrće samo na vanjsku stranu moje knjige. Broji, koliko koji dio ima stranica, koliko od toga praznih, koliko stranica imaju kazala; govori o rasporedu knjige, o razmjeru u raspravama i slično. U nutarnji dio knjige ta strana ne dira. Ne osvrće se na pojedina mišljenja izražena u knjizi. Posebno pak ne navodi niti jedne od mnogobrojnih stvarnih pogrješaka, koje je Dr. Herman u mojoj knjizi izvolio pronaći. Na koncu ova renomirana stručnjačka strana ne kaže, da je škoda, što je moja knjiga u takovom obliku objelodanjena; nego, da bi pri nešto većoj pažnji na ovu stranu moje djelo moglo postati prvorazredni komentar.

Neću ulaziti u pitanje, zašto je ova stručnjačka strana davala toliku važnost vanjskoj strani moje knjige i zašto se nije upuštala u nutarnju stranu; ali ću upozoriti na drugu slabu stranu recenzije Dra. F. Hermana. Prije nego je replicirao na moj odgovor, recenzirao je u »Bogosl. Smotri« 9 (devet) kanonističkih knjiga napisanih latinskim jezikom. Neke su od njih velike gotovo kao i moja, a neke sadržajem ne mogu se ni izdaleka usporediti s mojom, jer ne donose gotovo ništa drugo nego Kodeks. Ipak za svih tih 9 knjiga učinio je samo 4 (četiri) primjedbe, a za moju jednu domaću ni broja se ne zna: 11 punih stranica petita! Kad ne bi u ničemu drugomu moja knjiga imala prednost nad ovima, imala bi barem u jeziku. A ipak njima nije učinio niti jedne jedine primjedbe ni s jezične

strane, a meni ih je nabrojio 64! Pače još dodaje: »Ima toga još podosta, što nagrđuje inače dobar jezik našega autora«. Sudeći po broju primjedaba, moja knjiga za ovima neizrecivo zaostaje. Je li to nepristranost? Je li tu bona fides?

Očito je, da je Dr. Herman s onom svojom besprimjernom kritikom htio sugerirati javnosti, da on, iako nije napisao takova djela, ipak znade više, kad je mogao pronaći onoliki broj svakovrsnih »omašaka, grešaka i nedostataka«. Stoga se je na moju knjigu osvrćao onako s visoka. Moj odgovor tu je sugestiju porušio. Dr. Herman, nemoćan da odgovori na razloge, utječe se tobožnjoj osobnosti i praznoj logomahiji moga odgovora. Svakom nepristranom posmatraču takav način repliciranja znači polaganje oružja i gubitak bitke. U našem slučaju to je tim jasnije, kad se znade, da Dr. Herman »u debati pozna protivnika i tjera ga do zadnjih borbenih linija« (»Glasnik Bisk. Bos. i Srij.« 1937, br. 22). Ovdje je na prvi odgovor uzmakao i potpuno zatajio!

Stvarnu nemoć Dra. Hermana da odgovori na moje razloge potvrđuje okolnost, da on — sveučilišni profesor — mjesto da navede razloge, koji su u ovom slučaju jedini odlučni, pribjegava tuđem auktoritetu! Kad bi ta vrst dokaza bila odlučna, onda bi sudbina Dra. Hermana bila zapečaćena. Ja bih naime mogao iznijeti svu silu najlaskavijih priznanja mjerodavnih krugova, pa i visokih i najviših crkvenih dostojanstvenika, od kojih su neki za Dra.Hermana porazni. Ali preko njih prelazim, jer je njihova vrijednost sporedna. Ipak ću spomenuti jedno priznanje, koje se odnosi na tobožnji sud one njegove renomirane stručnjačke strane. Ovo priznanje potječe od višegodišnjeg sveučilišnog profesora kanonskog prava u Ljubljani, ljubljanskog biskupa Dra. Gregorija Rožmana. On mi piše 29. XI. 1937, nakon što je izašla nepovoljna kritika Dra. Hermana, među ostalim ovo: »Prečasni gospod prosesor, odkrito Vam izražam svoje čestitke k Vašemu odličnemu delu. Ne po vsebini, ne po obsegu ni nobeno delo v hrvatskem in slovenskem jeziku Vašemu slično, menda sploh v slovanskem jeziku ni pravne knjige, ki bi dosegla Vašo po obliki in vsebini. Hvalo smo Vam dolžni za Vaše marljivo in temeljito delo«. — Hoće li i sada Dr. Herman tvrditi, da je škoda, što je moja knjiga »u onom obliku« objelodanjena?

Dr. Herman može dokazati, da nije izgubio bitku i da meni nije nanio nepravdu jedino tako, ako analizira moj odgovor i stavku po stavku obeskrijepi moje razloge, kao što sam ja učinio za njegove glavne primjedbe. To od njega traži učenjački glas, a za neke primjedbe i povrijeđena pravda. Nek izvoli, ako je junak!

Dr. O. A. Crnica

* * *

Dr. F. Herman i liturgične knjige. — (M. le Dr. F. Herman et les livres liturgiques). — U svojoj recenziji moga Kanonskoga prava kat. Crkve Dr. Franjo Herman, među bezbrojnim primjedbama, učinio je i tu, da među liturgične knjige, koje služe pri svetim obredima, ubrajam i zbirku rješenja Sv. Kongregacije za obrede, (Decreta

Authetica Congreg. Rit.), a to da je posve neobično. (»Bogosl. Smotra« 1937, 312).

Ja se na ovu primjedbu nijesam osvrnuo, nego sam je ubrojio medu neozbiljne, koje ne zaslužuju da se na njih čovjek osvrne. Taj čin nije se Dru. Hermanu svidio, pa je u svojoj bilješci na moj odgovor izjavio, da on i dalje ostaje kod sviju svojih primjedaba, a ko se u stvar razumije neka je prosudi, pa će vidjeti, ko ima pravo.

Bude li mi moguće, ja ću se prigodno osvrnuti na neke druge njegove primjedbe, na koje se nijesam osvrnuo, jer sam ih smatrao neozbiljnima. Sada da vidimo, je li ozbiljna ova glede liturgičnih knjiga.

Dr. Herman kaže, da je posve neobično, što među liturgične knjige ubrajam Autentične odluke Sv. Kongr. Obreda. To znači, da njemu nije poznato, da su tako činili i mnogi drugi veliki kanonisti i pisci. Među liturgične knjige te su Odluke ubrojili: **Maroto**, Inst. iur. can. I, s. 162 sl.; **Bargilliat**, Praelect. iur. can. I, 484; **Badii**, Inst. iur. can. I, 42; **Claeys Boúúaert-Siménon**, Man. iur. can. I, 84; **Cicognani**, Comment. ad I. l. Cod., 18; **Cappello**, Summa iur. can. I, 60; **Michiels**, Norma Gen. iur. can. I, 49; **Van Hove**, De legibus eccl. 12; **Vermeersch-Creusen**, Epitome iur. can. I, 64; **Berutti**, Inst. iur. can. I, 46; **Romita**, Ius musicae liturg 188, i drugi.

Pa se ta zbirka, po naredbi Sv. Kongr. Obreda od 17 V 1911. mora ubrajati medu liturgične knjige. Ta naredba glasi: »Inter libros Sacram **spectantes Liturgiam**, ad effectum praesentis Decreti, sequentes **praecipue adnumerandi** sunt: 1. Breviarium Romanum, 2. Missale Romanum, 3. Rituale Romanum, 4. Pontificale Romanum, 5. Martyrologium Romanum, 6. Caeremoniale Episcoporum,... 10. **Collectio Decretorum Sacrae Rituum Congregationis**«. (Decr. Authent. n. 4266).

Nije li stvar jasna? Pa, ako Dr. Herman tvrdi, da je posve neobično da se zbirka rješenja Sv. Kongregacije Obreda ubraja među liturgične knjige, ne pokazuje li time veliko nepoznavanje kanonske literature i nepoznavanje crkvenih propisa? Stoga, ako sam ja ovu njegovu primjedbu ubrojio samo među neozbiljne, nije li onda dobro prošao?

Dr. O. A. Crnica

* * *

U jeku rasizma. — Torinski list Il Popolo nedavno je donio jedan dopis iz New Yorka pod naslovom: **Kako žive gibon, daljni srodnik čovjekov, u šumama Siama i Bornea.** Ovaj bi dopis bio osvrt na »proučavanja i znanstvene rezultate«, do kojih je došla Asiatic Primate Expedition

»Između svih živućih životinja«, tu se kaže, »najbliži čovjekovi srodnici su četiri antropoidoska majmuna. Asiatic Primate Expedition opažala je i proučavala osobito onog dalnjeg rođaka ljudskog roda, gibona. Problem o kom se sada bave učenjaci, glasi: Do koga su stupnja takozvane ljudske karakteristike rezultat kulture, a koje su s druge strane

produkt iskonske baštine, koja se razvijala kroz vjekove? Da se riješi ovaj i slični problemi, treba proučavati antropoide na polju njihove djelatnosti i u laboratorijima. Iskonska bića, u kojima se je priroda održala konservativno do skrajnjih granica, ona jedina nam omogućuju, zajedno sa ispitavanjem fosilnih ostataka i embriologije, da rekonstruišemo evoluciju čovjeka kroz 60.000.000 godina. Gibon je jedno od onih bića, koja su se najmanje razvila, te je sasma sličan svojim precima, koji su živjeli nazad 30 miliona godina.« (Isp. Osservatore Romano, 8—IX—1938. — Appunti)

Uza sve tobožnje dokaze, koje dopisnik donosi, da dokaže rodbinstvo između gibona i čovjeka —: **kao i kod čovjeka kod gibona je četvrti prst na ruci dulji od drugoga — gibon je sposoban uspravno ići kao i čovjek; — razmjer između duljine nogu i ostalog tijela približava se onom kod čovjeka, a tako je i sa prsnim košem; i analiza krvi također ga vrlo približava čovjeku!...** neka nam bude dopušteno upitati dopisnika, zašto se nije osvrnuo i na onaj jaz u duševnim sposobnostima, koji rastavlja majmune od čovjeka? Valjda zato jer je sam vidio, da svi oni milioni godina, s kojima se on igra kao djeca s orasima, nijesu kadri, da taj jaz premoste. S druge strane, ako je gibon i poslije 60 miliona godina ostao sličan svojim precima, koji su uvijek bili ono što su bili tj. majmuni sasma slični svojim potomcima od nazad 30 miliona godina, čemu može taj gibon, koji nikad nije bio ništa već okorjeli majmun kao i danas, poslužiti u rekonstrukciji evolucije čovjeka? Zar nije on najbolji dokaz za ne-evoluciju majmuna?

Dobro opaža Osservatore Romano, da je ovakovo pisanje danas u punom jeku rasizma prosta psost na ljudsko dostojanstvo svih rasa pače i svega čovječanstva. Ovi ljudi, neljudi, jako naglašuju, pače izmišljaju karakteristike, koje bi dijelile ljudske rase jednu od druge, a kada se radi o životinjama, oni ljudske karakteristike, koje su svojstvene svim ljudima i svim rasama, zovu cosi dette t. j. tobožnjima. Prema njihovu pisanju bližnji bi nam bio srodnik majmun nego čovjek koje druge rase! Mjesto ljudskoga bratstva u Bogu Svetitelju, nuđaju nam životinjsko bratstvo u majmunu!!!

Zbilja imao je pravo onaj, koji je rekao: nije se čovjek razvio iz majmuna, ali ih ima mnogo među ljudima, koji su degenerirali u red majmuna.

Dr G. C.

* * *

»Hrišćanska misao« o katolicizmu u Francuskoj. — (La »Hrišćanska Misao« = »La Pensée Chrétienne« — sur le catholicisme en France). — »Hrišćanska misao« od zadnjeg augusta konstatira da katolički život u mnogočemu napreduje u Francuskoj u zadnjim godinama, da je i vlada mnogo popustila u apliciranju laičkih i drugih proticrkvenih zakona, te da je više puta izišla u susret željama i traženjima sv. Stolice. Iz svega toga bi moralo slijediti da se i sama Hrišćanska Misao ima veseliti da se kršćanstvo širi, ako ne s drugog

razloga, ono bar stoga što je i katoličko kršćanstvo bliže vjerskim nazorima pravoslavlja nego mnogi framasunski i ateistički zakoni u Francuskoj. Stoga su nas iznenadile riječi kojim člankopisac završava svoje tvrdnje i refleksije. On kaže: »Jasno je: savez oba universalizma, Rima i Pariza, crkve i demokracije, treba po volji i želji njihovih partnera da spreči evropski razvoj. Neka se papska diplomatija i dalje služi svetovnom silom Francuske, on neće moći da uništi buđenje naroda protiv zapadnog i rimskog universalizma.« (87)

Savez i partnerstvo, o kom pisac govori, ne postoji između Crkve i službene Francuske. Tà bar to je svakome dosada bilo poznato. I ko je htio dosada učiti se kako će napadati i progoniti Crkvu nije mu trebalo nego ugledati se u stav i rad francuske vlade u zadnjim decenijima. Tako su radili mnogi, i mogli bi zato naći primjera i u našoj nedavnoj prošlosti. Ako li je ipak francuska vlada u koječemu odustala od apliciranja ateističkih laičkih zakona proti katolicima, i ako je francuska vlada konačno uspostavila službene veze sa sv. Stolicom (1920), te ako je francuska vlada i službeno učestvovala za pohoda papinskog legata Lourdes-u i Lisieux-u, člankopisac u ničemu od toga ne bi mogao vidjeti nekakvo partnerstvo i savez, koji bi imali »spriječiti evropski razvoj«. Jer, ukoliko je sve to istinito, to je samo odstupanje od nepravde koja je katolicima učinjena i koja im se neprestano nanosi. I kada bi francuska vlada do kraja bili pravedna i kad je ne bi vodio masonski sektarizam morala bi odstupiti od svih proticrkvenih zakona, dati punu slobodu katolicima. Tim bi odgovorila svojoj dužnosti poštujući pravo katoličkog naroda u Francuskoj, koji u svim proticrkvenim zakonima i u masonskom bezbožničkom stavu službene Francuske vidi napadaj na svoja najsvetija prava, drugim riječima vidi djelo najveće nepravde. Je li to savez i partnerstvo ili je to pitanje najelementarnije pravde? Te ako je Crkva nastojala i nastoji da Francuska prekine sa proganjanjem katolika je li to »diplomatija« ili je to jednostavno izvršivanje misije, bez koje Crkva ne bi bila Crkva?

U ovom napisu ima još koješta što nam nikako nije posve razumljivo. Mi bi željeli na pr. da nam pisac kaže bi li pravoslavno stanovništvo bilo »buntovno stanovništvo« kad bi se diglo na obranu proti onomu koji bi htio sekvestrirati i silom pozatvarati njegove svetinje? Zašto su onda francuski katolici »buntovno katoličko stanovništvo« ako se je diglo na obranu svojih samostana koje su im htjeli i oružanom silom, kako pisac kaže, pozatvarati i sekvestrirati? (84) Željeli bi da nam kaže i to zašto je to nedostatak u Combesovim zakonima, ako nisu predvidjeli da bi se pripadnici redova mogli povratiti da i u civilu nastave svojim radom, i zašto je to nedostatak ako nisu predvidjeli razne organizacije koje će stati na raspoloženje katolicima da nastave katoličkim prosvjetnim radom? Teško nam je povjerovati da bi pisac želio da i tog nedostatka u zloglasnim Combesovim zakonima nije bilo, ali nama nije jasno zašto se to mora okrstiti kao nedostatak.

Govoreći o katoličkim školama (85) pisac spominje da je 48% viših škola u rukama crkve. To je dokaz velike svijesti velike većine fran-

cuskih katolika. No pisac je tu zaboravio kazati da ima mnogo osnovnih državnih škola u raznim mjestima koje ne pohađa ni jedno dijete, dok sva djeca idu u katoličke osnovne škole u istim mjestima, premda država za ove slobodne škole ne daje nijedne pare. (Isp. Dr Eterović, Sloboda nastave i državni monopol škola).

Mi, iako smo katolici, ne znamo i ne razumijemo, kada je i kako je Pio XI. grandiozno podigao obožavanje bezgrešnog začeća u Lourdesu, kao što ne znamo ni to kada je on stvorio nov centar obožavanja u Lisieuxu. (86) To su nove i veoma zanimljive stvari, te pošto se radi o katoličkim svetištima to bi nas kao katolike, a i teologe, zanimalo znati kada je to i kako je sve to bilo, jer mi o tomu nemamo pojma.

Pisac tvrdi suvereno i naprečac da je Pio XI. sv. Tereziju proglasio zaštitnicom misionara za to da se ojača »nikad ugašena i universalistička svest Francuske.« Drugi mu je razlog nemoguć, te se stoga i pita: Šta to ima drugo da znači? A mi mu kažemo neka pročita život sv. Terezije i tu će naći pravi razlog, te da to nema nikakva posla s misionarskom svijesti Francuske. — Po njemu je Pio XI. dva put poslao svog tajnika kard. Pacelli-a u Francusku, da je što više privuče k sebi, a da nas o tom uvjeri još bolje veli da je Pacelli-u rijetko poveravnna legacija u inostranstvu. A mi bi pisca upitali ko je ono išao na euharistijski međunarodni kongres u Buenos Aires u Argentiniji kao papinski legat a latere? I ko je ono s posebnom misijom nedavno išao u Sjedinjene Američke Države? I ko je ono, kao papinski legat, išao na međunarodni euharistijski kongres u Budimpeštu godine 1938? Je li ono bio državni tajnik Pia XI. kardinal Pacelli, onaj isti koji je išao i u Francusku?

Poslije svega što se odigralo i što je katolička Crkva u Francuskoj morala pretrpjeti u zadnja tri decenija nama zvuči kao ironija i sarkazam kada pisac veli: »Katolicizam stupa u savez i zajedničku misiju sa racionalističkim universalizmom zvanične Francuske.« (86) — Za pisca je komunizam u Francuskoj »imao možda antihrišćanske, ali nikad antiklerikalne svrhe.« Dakle komunizam je možda imao te svrhe, te antihrišćanske nisu u isti mah i antiklerikalne svrhe?!

Nećemo ulaziti u daljnju analizu jer znamo da nam pisac ni na ovo neće odgovoriti. Neka spomenemo samo to da Pio XI. nije izdao encikliku »Ubi arcano Die consilio« nego »Ubi arcano Dei consilio«, a to je nešto drugo; i to da ne postoji nedjeljni list »Le Tan Presan« nego neki drugi, a koji se čita malo drukčije, dakako, sa sasvim drugim značenjem, a zove se »Le Temps Présent«; i to da u Parizu ne opstoji knjižara »Blon e Gej« nego »Blu e Gej« »Bloud et Gay« (84); i to da nema katoličkog časopisa »Inion noslist« nego »Inion Noëlist« (Union Noëlist); nit opstoji časopis »Le fler d li« (85), nego »Le fler d lis« (Les fleurs de lis).

I. S. mogao se je pozabaviti malo pametnijim poslom, a ne krećati i nakrivo tumačiti život katolika u Francuskoj i izvan nje jer ih nikako ne poznaje.

Dr. Božo Vucić

* * *

Ujedinjenje crkava i »Hrišćanska Misao« — La »Hrišćanska Misao« sur l' union des Eglises). — N. Zernov govoreći o ujedinjenju crkava (Hrišćanska Misao, juni 1938, 57) kaže da je rad na ujedinjenju katoličke i pravoslavne Crkve bez nade u uspjeh. On navodi i razlog tomu kad kaže: »Osnovna prepreka je u dubokom ubeđenju Rima da su svi hrišćani dužni da priznaju bezuslovno podređenje rimskom papi. Članovi pravoslavne crkve u dve hiljade godina svoje istorije nisu nikada zavisili od pape, i zato se oni ne mogu saglasati sa zahtevima Rima, tim pre što poslednji insistira na tome da je nemoguća punina i čistota crkvenog života za te koji ne veruju u papsku nepogrešivost. Svi svetitelji i ugodnici pravoslavne crkve svedoče protiv tih papinskih težnji.« (57)

Pisac se, kako vidimo, odmah uznemiruje na pomisao ko bi komu morao biti podređen, ko bi od koga bio zavisan, dok je to ono o čemu bi morala biti isključena svaka diskusija. U Crkvi je poglavar, glava onaj koga je odredio sami Osnovatelj Crkve Isus Krist, a podložnici su svi oni koji hoće biti članovi Crkve Kristove. A ko je glava Crkve, uz sv. Pismo, uči nas Predaja zapadne i istočne Crkve. Pošto pisac veli da istočna crkva kroz dvije hiljade godina nije nikada zavisila od pape, te da stoga oni ne mogu priznati papu glavom Crkve, tim više što on traži za se i nepogrešivost, obazreti ćemo se samo na neka svjedočanstva istočnih sv. Otaca i crkvenih sabora koji su bili na Istoku.

Sv. Ignacij, pišuć Rimljanima, zove rimsku crkvu da je ona koja predsjeda onima koji su u ljubavi Kristovoj tj. svemu kršćanstvu. (Migne, P. G. t. V. 685—686) A Origen, govoreći o Petru, veli: »Onom velikom temelju Crkve, onom najčvršćem kamenu, na kom je Krist osnovao Crkvu. (Migne, P. G. op. t. ll. 329) — Sv. Bazilij u 263 poslanici, koju je upravio zapadnim biskupima, tuži se na Eustahija biskupa i kaže o njemu da su ga azijski biskupi svrgli s biskupske stolice, a da je on išao u Rim, pritužio se papi, koji ga je, uz neke uvjete, opet primio, dao mu pismo neka ga prikaže na Tijanskom saboru u Aziji. Sabor, kad je vidio papino pismo, odmah je Eustahiju povratio biskupsku stolicu. Svi su bez daljnjega priznali papinu odluku. (Marković, Papino poglavarstvo u Crkvi za prvih osam vjekova, 105) Vlast papinu nad svom Crkvom sv. Bazilij jasno ispovijeda i u poslanicama Atanaziju i Meletiju Antiohijskom, koga moli neka piše papi da on sam svojom oblašću sredi neprilike na Istoku. (ib. 107) Sv. Ćiril Jeruzalimski zove Petra da je glava i poglavica apostola i da je ključar kraljevstva nebeskoga (116), dok Didim veli da je Petar najstariji od apostola, vrhovni apostol, izabrani među svim apostolima, ključar kraljevstva nebeskoga, onaj koji ima prvenstvo među apostolima. (120) Sv. Ivan Zlatoust zove Petra da je poglavica, korifej apostola, glava apostola, kamen na kom je Crkva sagrađena, (129—130), njega je Krist učinio poglavarom sve Crkve. (132) Jednako govore i sv. Ćiril Aleksandrijski, sv. Petar Krizolog. A dobro je poznata poslanica sv. Maksima u kojoj najjasnijim riječima priznaje da je papa glava sve Crkve Kristove (Migne, P. G. t. 91, 141 sl.) Petar je glava sve Crkve ra-

sprostranjene po svemu svijetu, veli sv. Ivan Damaskin. (Marković, l. c. 225—228)

Kao što sv. Oci na Istoku tako su papinsku vlast nad svom Crkvom priznavali i sveopći sabori držani na Istoku. Treći sabor u Efezu (431), kad je imalo biti osuđeno Nestorijevo krivovjerje, svojim vlastitim riječima kao i potpunim priznavanjem poslanice koju mu je papa poslao po svojim legatima jasno priznaje papinsku vlast nad svom Crkvom. (Marković, 397 sl.) Isto je tako i četvrti sabor u Kalcedonu priznao u poslanici papi Leonu: »Quibus tu quidem, sicut membris caput, praeeras in his qui tecum tenebant ordinem. (Inter opera S. Leon. M. T. I, p. 181 Marković, 407) Je li sabor mogao jasnije priznati papinsku vrhovnu vlast? A tako je bilo u svim odlukama sabora. I ostali ekumenski istočni sabori jednodušno priznaju vrhovnu papinsku vlast. Tako sedmi sabor (787) u Niceji jednodušno priznaje poslanice u kojim je izložena vrhovna papinska vlast, te izričito priznaje da je u Crkvi zakon da sabor sazivlje samo rimski papa ili ako on to odobri. (Mansi, t. 13, 207)

Iz ovo nekoliko navoda vidi se koliko su osnovane riječi Nikolaja Zernova, koji onako lako reče da istočna Crkva nije nikada priznavala papinsku vlast. Treba priznati onog ko je glava, a da je papa glava priznaju, kako vidjesmo, sv. Oci i ekumenski sabori istočne Crkve. (Dobro bi bilo da g. Zernov vidi što je o tomu rečeno i u IV. broju našeg časopisa).

Dr Božo Vučić

* * *

Selakovićeve refleksije o Lupetini i Matiji Vlačiću. — Prof. Fancev osvrnuo se je na spis dra Mije Mirkovića o Flacciusu Illyricusu. U svojim osvrtima prof. Fancev stručno je dokazao da su neistinite Mirkovićeve tvrdnje o reformaciji u Hrvatskoj. Međutim Mirković se nije usudio da pobije dokaze prof. Fanceva, s jednostavnoga razloga što je vidio da Fancev ima pravo, a o svojim tvrdnjama znao je da su proizvoljne, bez kakve povjesne podloge. Mislimo da je to i razlog što je Društvo hrvatskih književnika odbilo da ga tiska, iako Milan Selaković drži da je taj spis »na jedan vrlo zagonetan način« odbijen od kompetentnih faktora Društva hrvatskih književnika. (Pregled, juni, 339)

Na spomenutom mjestu Selaković iznosi svoje refleksije o Lupetini i Matiji Valčiću. To je zapravo apologija i jednoga i drugoga. Poslije onako jasnih i dokumentiranih dokaza koje je iznio prof. Fancev jasno je da je sve to tendenciozno i nekritično. To se zapaža na svakoj stranici kod Selakovića. Njemu je opravdano sve što je radio i jedan i drugi samo kad je to upereno proti Crkvi i njenoj nauci. Stoga on gleda da ujeda gdje može i ne može. Kaže da je inkvizicioni sud Santo Ufficio iznalazio strahovite muke i kazne za nepopustljivoga heretika, a ne spotiče se nimalo o činjenicu da Santo Ufficio nije nikada u povijesti bio inkvizicioni sud, kao što nam ne zna kazati koje su to bile muke i kazne. Njemu je crkvena nauka o religioznim i socijalnim pitanjima »rimsko apsolutističko stajalište« o koje su bezbrojni udarali glavom i zdravim razumom. Dakako, to je zdravi um odmah netom se je protivio crkvenoj nauci. To je Selakovićev objektivni kriterij! Lupetina ima nepokornu slobodu savjesti »istinoljupca« (341). Što to znači? Zar je on bio istinoljubac stoga što je nastupio proti crkvenoj nauci i auktoritetu? Lupetina je bio jedan od mnogih idealista koji su se borili za reformaciju. (342) Kakvi su to bili idealisti vidimo i na životu prvih osnivača reformacije. Valjda znade i Selaković kakav je bio život ovih »idealista«!

Slične »odlike« resile su i drugog Selakovićevog junaka: Flacciusa Illyricusa. Crkvena nauka je zaslijepljenost proti kojoj se je Flaccius buntovnički borio. (343) Flaccius mu je ideal iako nije mogao nikako razumjeti Melanchtona kad je ovaj propovijedao poslušnost vlastima. Kažu da je možda ogromna zasluga Flacciusova u tom što je zadržavao da reformacija ne krene opet pomalo k Rimu. (344) To je kriterij za zasluge i veličinu! — Oni su nam svijetli primjeri kako je to najljepše od najljepšeg biti hrabar i ljubiti istinu.« (346)

Iz svega se vidi da je za Selakovića glavni kriterij, po kom slavi Lupetinu i Flacciusa njihov buntovni stav prema Crkvi katoličkoj. On je slobodan izabrati i ovo kao kriterij, ali onda ovo nije znak ni slobode, ni hrabrosti, ni istinoljubivosti, čim bi on htio okititi sebe i svoje heroje, već je to znak slijepog fanatizma.

Dr B. V.

* * *

Kako je nastala vjera — (A u s u j e t d e l' o r i g i n e d e l a r e l i g i o n). — Govoreći o kultu zmija (Priroda, 1938, br. 5, 145) Dr. Hirz nabacio je i svoju misao o postanku religije. Ovako on umuje: »Povijest, mitologija i religija svih naroda na zemlji uče nas, da su ljudi od pamtivijeka strepili pred vanrednim prirodnim pojavama, a jednako i pred životinjama, koje mogu bilo kojim načinom da nanesu štetu njihovoj imovini, zdravlju i životu.

Tamo, gdje je čovjeku kraj sve njegove inteligencije u borbi za opstanak zatajilo iskustvo ili mudrost, gdje je kraj svih sredstava, što ih je u svoju obranu izmislio, morao uvidjeti da je on, premda gospodar prirode, ipak samo slabašno i po svojoj moći ograničeno biće, nije preostalo drugo, nego da se uteče otajstvu mistike, vjeri u čudesno i nadnaravno . . .«

Dr Hirz misli da vjera nastaje iz osjećaja koji ima slabi čovjek pred velikom prirodom. Ovo mišljenje nije novo u povijesti religija. Bilo je etnologa kojim je i tako mišljenje padalo na pamet. No ovi su bili veoma rijetki i nisu mogli ničim dokazati svoje mišljenje. Tako ga ne može dokazati ni Dr. Hirz. On je samo ustvrdio, a nije ni pokušao da to dokaže. U vjerskom životu i najprimitivnijih naroda ne vlada samo strah pred prirodom ili višim bićima. Pače strah nije ni predominantan među drugim duševnim čimbenicima. U primitivnim religijama, da o kršćanstvu i ne govorimo, ljubav i poštovanje, zahvalnost prema Bogu

dolaze više do izražaja nego nekakav strah. Dakako da i tu strah ima svoje mjesto jer se imamo čega i strašiti: da ne uvrijedimo Boga i da ga grijehom ne izgubimo, te da se strašimo pred kaznom koja neminovno slijedi iza grijeha.Strah igra veliku ulogu i u našem svagdanjem životu. Hoćemo li stoga reći da svi naši osjećaji i misli dolaze iz straha!

No strah i ne može stvoriti religiju. Nemoguće je iz straha se uteći nekom biću, ako ne znamo da to biće opstoji. To je psihološka nemogućnost. A to je već podavno rekao i J. St. Mill: »Vjera u Boga bila je već prije i nije izašla iz straha.« (J. St. Mill, Uber Religion, 1875, S. 86, njemački prevod)

Međutim put kojim i najprimitivniji ljudi dolaze do religije nije bitno različit od onoga kojim ide i današnji evropejac, ako govorimo, dakako, o naravnim putevima koji vode Bogu. I primitivci imaju pojam o odnošaju između uzroka i učinka, kao što ga imamo i mi. To im je dovoljno da dođu k Bogu, i to je zbilja put kojim dolaze k Bogu. Vide ne samo pojedine pojave u prirodi nego prirodu kao cjelinu. I pojedine pojave mogu ih dovesti k Bogu, kao što vode svakoga razumnog čovjeka, I pogled na svu prirodu još jače čovjeka diže k neizmjernom Uzroku svega. To je ono što su etnolozi najčešće opazili kod primitivaca. (Isp. W. Schmidt, Menschheitswege zum Gotterkennen)

Moralni zakon u našoj savjesti snažan je dokaz za Božju opstojnost. I prmitivci ga jednako osjećaju kao i mi Evropljani. I još jače, jer oni nisu ni pokušali da ga hotimice ili nehotice iskvare i uguše kao što se to često događa kod modernog Evropljanina.

Još nismo ni spomenuli kršćanstvo i neoborive dokaze koji govore o njegovoj božanskoj ustanovi. Dr. Hirz morao bi se potruditi te dobro proučiti povijest kršćanstva, osobito povijest prvih dana kršćanstva. Vidio bi kojom neodoljivom snagom govori povijest o Isusu Kristu i Njegovom Božanskom poslanju.

Samo smo nešto i ukratko spomenuli o čimbenicima koji dovode do religije i primitivca i Evropljanina. Molimo g. Hirza da malo bolje pogleda kako o ovomu govori etnologija, povijest i filozofija, te će vidjeti da strah u svemu tomu igra veoma neznatnu ulogu.

Dr B. V.

* * *

Aleksandar Vučinić i oponenti nauke — (A l e x a n d r e V u č i n i ć e t l e s a d v r s a i r e s d e l a s c i e n c e). — A. Vučinić završujući svoj napis o oponentima nauke (Pregled, april-maj 1938, 220 sl.) veli da su njeni osnovni principi: objektivnost, kritičnost i sloboda. Međutim da nas ne bi bunio s tolikim aparatom poslužio se je samo trećim: slobodom, a pustio je po strani druga dva. Tako mu sve od početka do kraja vrvi neobjektivnim, nekritičnim predrasudama uprav zato jer je sloboda ostala bez ona druga dva principa te si je sasvim pustila uzde.

Dakako da on tu mora govoriti o vjeri i nauci te napasti vjeru jer ne bi bio »napredan« kad to ne bi učinio. A ne bi bio ni »slobodan« U

tom i je sva sloboda »naprednih« ljudi. »Ako se stvari objektivno prouče, veli on, mora se priznati da u osnovnim pitanjima danas postoji otvoreni antagonizam između nauke i religije. Primjere za ilustraciju ovoga tvrđenja nije potrebno navoditi, jer je svakome, ko se bavi naukom, potpuno jasno da su kozmološka učenja Galileja, Kopernika, Newtona, Bruna i Einsteina, biološka učenja Lamarckova, Darvinova i Haeckelova i bezbroj sitnih i krupnih činjenica nauke oduzeli religiji njeno osnovno oruđe, mistiku.« (221)

Vučinića je izdala njegova metoda odmah pri početku. Odrekao se je i objektivnosti i kritičnosti. Da je bio samo malo objektivan bio bi povirio u životopis Galileja i našao da je ovaj veliki zvjezdoznanac bio i osvjedočeni vjernik, koji govori baš protivno onomu što je o njem rekao Vučinić. »Sveto Pismo, kaže on, ne može nikada pogriješiti ili lagati... Obadvoje i sv. Pismo i priroda dolaze od Boga, ono kao objava Duha Svetoga, ova kao objaviteljica Božjih zakona...« (Zöckler, Gottes Zeugen im Reiche der Natur, 1906, 140) A da pisac ni najmanje ne poznaje osnovatelja moderne astronomije, Kopernika, vidi se iz natpisa kog je sami Kopernik spremio za svoj grob. Ovaj Kopernikov natpis glasi ovako: »Non parem Pauli gratiam requiro, veniam Petri neque posco, sed quam in crucis ligno dederas latroni, sedulus oro.« (Deimel, Zitaten-Apologie, 73) Kopernik moli da mu se Spasitelj smiluje kao što se je smilovao razbojniku na križu. Šta će na ovo Vučinić? Na drugom mjestu kaže on: »Ako se neko zamisli u divni red koji Božja mudrost sprovodi u svemiru, kako da se ovim razmišljanjem ne digne do Svevišnjega i svemogućega Stvoritelja svemira, u kom je sve blaženstvo i sve dolro...! (Zöckler, 81) A veliki Newton govori ovako: »Samo jedno sveznajuće i svemoguće Biće moglo je ovako uzvišeno urediti sunce, planete i komete... Iz toga slijedi da je Bog živi, sveznajući svemogući Bog. da je uzvišen iznad svemira i neizmjerno savršen.« »Jasno je da neizmjerni Bog nužno opstoji i radi ovog nužnog opstojanja opstoji Or. posvuda i uvijek.« (Zöckler, 171)

Kako ovi spomenuti tako se i Lamarck često pozivlje na premudroga Boga. »Bilo bi preveć bedasto, tako on piše, označiti granicu moći prvoga Začetnika sviju stvari.« (A. Eymieu, La part des croyants dans les progrès de la science au XIX siècle, 11, 15) Na drugom mjestu veli opet »Neki su mislili da je priroda Bog... Čudna stvar! Zamijenili su sat s urarom, djelo s onim koji ga je učinio.« — »Priroda nije nego oruđe, nego posebni put kojim se je svemogućstvo Božje htjelo poslužiti da proizvede razna tjelesa.« — »Dakle sami Bog može stvoriti, dok priroda ne može nego proizvađati.« — »Sve naše divljenje i sve naše poštovanje moramo upraviti velikom Stvoritelju prirode.« (Lamarck, Histoire naturelle des anim. sans vert. I, 12, p. 264, 272; Eymieu, 14) A ni Darvin nije bio nikakav ateist, naprotiv priznavao je Boga te je govorio da se njegova teorija sasvim slaže s vjerom u Boga. I njegov sin najoštrije protestuje proti onima koji bi mu htjeli oca svrstati među ateiste. (Isp. Eymieu, 238-240)

A šta da kažemo o Vučinićevu auktoritetu E. Haeckelu! Ta komu nije poznato da je on u znanstvenom svijetu poznat kao falsifikator, kakava povijest ne pamti. Znade li Vučinić kako je Haeckel »dokazivao« svoje teze, kako su ga ulovili u laži više puta te kako je on to priznao jer je morao priznati? Znade li Vučinić da se je Haeckel uhvatio samorodstva, autobiogeneze, samo da ne bi morao poznati Boga! To je svakomu poznato, te ne ćemo o njemu dalje, a Vučiniću prepuštamo pravo da se diči ovakom perjanicom.

A i Bruno nije iznio ništa proti religiji, nego je reproducirao panteizam Eriugene i nekih drugih, a koji je ne samo religija nego i zdrava filozofija oprovrgla sto puta.

Molimo onda Vučinića nek nam izvoli kazati kakva smisla ima ono što kaže: »Zakoni koji su izražavali mehanizam kozmosa: Newtonov princip inercije i gravitacije, Keplerovi zakoni, Kopernikov heliocentrizam, Brunova učenja o beskonačnosti svijetova i t. d. učinili su da je nauka definitivno riješena tutorstva religije... Može se već reći da je poslije Kopernika, Newtona, Galileja, Keplera, Einsteina (kozmološka kritika religije), Lamarckovog, Darvinovog i Haeckelovog evolucionizma (biološka kritika religije)... to već postignuto.« (Pregled, 222) Molimo Vučinića nek nam kaže jesu li oni digli religiji »mistiku« ili su njegovim riječima digli svaki smisao?

V.

* * *

Još o Vučinićevim izvodima. — (Les insipidités de Vučinić dans le »Pregled« de Sarajevo). — U gore spomenutom sastavku A. Vučinić nadrobio je svega i svačega. Ni prostor ni vrijeme nam ne dozvoljavaju da sve to alaliziramo. To su već toliko puta okljaštrene fraze, kojim se služe samo oni koji nemaju pametnih razloga za svoje teze. Ipak ćemo spomeniti nešto nek se vidi šta sve tu Vučinić miješa.

On veli na pr. da se religija sagiba pred naučnim činjenicama, koje joj dokazuju iluzornost njenih osnovnih principa. (222) Zašto nam Vučinić ne kaže koji su to principi religije postali iluzorni uslijed naučnih činjenica. Valjda uslijed onakih kakve je on »otkrio« o Koperniku, Galileju, Newtonu i ostalim! On tvrdi da metafizičari nisu »pozitivni i objektivni naučnici.« A dokazi za to? Samo pozitivističke prerasude i ništa drugo. — On znade i to da »hipoteze i pretpostavke« spadaju u uži djelokrug metafizike! Kao i to da »vele metafizičari da metafizika počinje ondje gdje zastaje nauka.« A koji to metafizičari, g. Vučiniću! — Vučinić nam kaže da su principi Pasteura, Koha i Mendela »naučna fakta«, a nije smio spomenuti da je Mendel bio katolički svećenik i redovnik, i da je Pasteur rekao: »Baš zato jer sam mnogo razmišljao i učio vjerujem kao Bretonac. A da sam još više razmišljao i učio vjerovao bih kao Bretonka.« (Eymieu, La part des croyants dans les progrés de la science au XIX siècle, 11, 273) Je li kod njih »nauka« potkopala »osnovne principe religije«!! A poslije svega ovoga ne boji se Vučinić samosvijesno

reći da metafizika ima »čisto teološki karakter,« a da nauka izključuje svaku teologiju. I to on tvrdi iako svak znade da metafizika spada u sistem filozofije i da su svi veliki naučnici bili i osvjedočeni vjernici, kao i prije spomenuti. — On veli još da se »mora« priznati da je Darvinov princip organske evolucije postao »opšta naučna svojina« te da je izmakao jak oslonac kako religiji tako i metafizici. A on ne zna da danas učenjaci sve to više zabacuju ovaj princip zamišljen u smislu Darvinovu, osobito Haeckelovu. Još on ne zna da se princip evolucije, na kraju konca, ne protivi religiji toliko koliko on misli, nego je baš prirodna znanost koja ga nikako ne priznaje u Darvinovu i Haeckelovu smislu. Stoga nije preostalo »religiji i metafizici da upotrebe sva sredstva da dokažu iluzornost principa organske evolucije« jer ih se taj princip malo tiče, već je naprotiv, pokraj današnjeg stanja znanosti, preostalo evolucionistima da ga dokažu, što do danas nikako nisu učinili, kako kažu sami prirodoslovci. — Nikako ne shvaćamo odakle Vučiniću tolika snaga ili bezobzirnost prema upućenim čitateljima da može reći i ovaj sarkazam da je Haeckel »izvanrednim mnoštvom konkretnih činjenica« dokazao svoja tvrđenja. Dakako, među te »konkretne« činjenice spada i falsifikat s glasovtiim genealoškim stablom kao i »dokaz« o sličnosti stanica zametka pijevca, pasa i kornjače!! Znade li za njih Vučinić!? — On ne može u listu svojih »naučnika« primiti Johannesa Reinkea i Hansa Driescha koji sa svim tim spadaju među najveće današnje prirodoslovce. To je svijetu poznato, a i naši su se prirodoslovci uvjerili prošle godine kad je Driesch boravio u našim krajevima. Svi su materijalisti, a i pozitivisti, ostali zapanjeni pred pokusima kojima je Driesch potvrđivao istinitost svoje nauke o nekom nadmaterijalnom principu koji ravna živim bićima. Mislimo da ga ni Vučinić nije još pobio!

G. Vučinić je na kraju iz svega spomenutoga i drugoga izvio ovaj zaključak: »Najvažniji zaključak iz svega ovoga jeste samo da nauka ima u metafizici jakog oponenta, koji joj ometa pravilan i normalan napredak.« Da ovo dokaže iznio je gore spomenute »dokaze«. Mi smo vidjeli koliko vrijede svi ti dokazi, a g. Vučiniću možemo kazati i to što o toj stvari veli Ch. Moureu današnji profesor organske kemije na pariskom sveučilištu: samo neznalice mogu govoriti o opreci među vjerom i znanosti. (Isp. Le sentiment religieux et la science, 1928, 119) A jednako govori i bezbroj drugih.

A napose ćemo spomenuti Vučiniću što je Lord Raleigh, predsjednik Britanskog prirodoslovnog društva (»British Association«) na ovogodišnjem sastanku u Cambridge-u rekao, između ostaloga, o odnošaju prirodnih znanosti i metafizike, dakle o stvari o kojoj se toliko razmeće Vučinić: »Na koncu svojih izlaganja izričito je Lord Raleigh naglasio, da mnogo toga što danas susreće prirodoslovca u njegovom radu, ima metafizički karakter, i baš ova okolnost mnogo doprinosi tomu da se naobraženi krugovi sve više interesiraju za ovu znanost.« (Isp. The Tablet, 26. VIII. 1938) Šta će na ovo reći g. Vučinić?

Da bude g. Vučinić mučao bio bi sakrio svoje neznanje po onoj: Si tacuisses philosophus mansisses, a tako je pokazao da je on sada tamo gdje su prirodoslovci diletanti bili polovicom prošlog vijeka.

V.

* * *

Biologija u službi filozofije — (La grande importance de la biologie pour la philosophie). — Pojava života na svijetu pitanje je koje sve to više zanima biologe, a s njima i filozofe. S pravom možemo reći da je baš proučavanje ovoga pitanja najvećim dijelom odvratilo moderne prirodoslovce od plitkog materijalizma i privodi ih k višem naziranju na svijet i život.

Robert Nachtwey u svom netom objavljenom djelu (»Wunderbare Welt im Wassertropfen, Brockhaus, Lepzig, 39 sl.) ovako govori o životu: »Pred nekoliko decenija ništa se nije znalo o velebnoj umjetnini, koju zovemo »stanična jezgra«. I nije se sumnjalo da uz ovi nevidljivi mjehurić ima i posebno matematičko i tehničko čudo, a to je stroj za diobu gena. Nije se ništa sumnjalo o neobičnom kretanju i svemoćnom djelovanju gena. Također tada još nije bilo nimalo jasno kako svaka i najmanja stanica kao od šale rješava najzamršenije kemijske probleme pri izmjeni tvari. Tada su još držali da je moguće da bi bića kao što su amebe mogla nastati »samorodstvom«, to jest iz mrtve materije. A danas znademo da su sve poznate praživotinjke tako divno organizirana bića, da je nepojmljivo da bi mogle nastati iz nežive materije...

Danas znademo da sva živa bića, koja poznajemo, pa i najmanje bakterije, nastaju iz žive klice. Svaki život nastaje iz života! — Do danas nema niti jednog jedincatog slučaja koji bi kazao da nije tako. »Samorodstvo« ne možemo nigdje opaziti.

Nije tome davno da su i ozbilni istraživači vjerovali da će znanost uspjeti umjetno proizvesti amebu iz mrtve materije. Tà prije su u smjelim svojim sanjarijama pomišljali i na to da će živog čovuljka, »homunculus«, moći »iskristalizirati« u retorti. Koliko bi prije moralo uspjeti, miješajući mrtve kemikalije, proizvesti amebu, nevidljivu kapljicu živuće »prasluzi.« Još pred nekoliko decenija mnogi ljudi dnevno su očekivali, da će se ostvariti samorodstvo, da će iz zajedno slivenih tekućina pred našim očima iskrsnuti živa stanica... Ali svi poduzeti pokušaji očitovali su i najvećim kemičarima da su to samo beznadne sanjarije. Šta je čovjek pred Stvoriteljem svemira!

Analitička kemija još nije ni u tom uspjela da upozna nutarnju sastavinu pa i jedne stanice bjelančevine... Ako bi kemiji jedamput i pošlo za rukom da sintetičkim putem stvori bjelančevinu iz anorganske tvari, to će biti samo mrtvi molekuli bjelančevine bez ikakva znaka života... Na temelju našeg današnjeg spoznanja moramo priznati da u živućoj protoplazmi svake i najmanje stanice neki dosada neistraženi tajnoviti faktor trajno izraduje najsavršenije uređenu molekulu bjelančevine. A u laboratoriumu kemičar koji gleda imitirati molekulu bit će vječno uz sintetičku bjelančevinu, a nikada u njoj. Stoga i umjetna bjelančevina ne će nikada biti živa. Iz današnjih znanstvenih podataka ne možemo povući nijedan drugi zaključak.

Ako bi čovjek htio umjetno stvoriti amebu, to bi on prije svega morao poznavati građu čudnovate »gene«. Šta je to u ovim neizmjerno malenim tjelešcima, koja su sakrivena u staničnoj jezgri i u sebi imaju čarobnu moć da savršeno izgrade amebu sa svim njenim životnim pojavama i sposobnostima? Morao bi poznavati amebu koja u jedan mah stvarajući iz sebe proizvodi stanicu sa njenim kemičkim laboratorijima, sa njenom izmjenom materije, sa njenim čudnim kretnjama, sa njenom sposobnosti da se hrani i množi. Ovi umjetnički graditelji amebe manji su od tisućeg dijela milimetra, a pošto su ipak to »graditelji«, »kemičari« i »inžinjeri« to moraju opet i u sebi biti zamršeno složene (gene).

Takva promišljanja kažu nam kolika bi bila preuzetnost i pomisliti da bi amebu proizveli umjetnim putem. Mi možemo samo prignuti čelo pred neistraživim čudovištem života! Čovjek može s pravom biti ponosan što može iznaći veoma dotjerane strojeve, ali se on mora uvijek sjećati toga da su strojevi nežive tvari, i da je i najsavršeniji i najveličanstveniji stroj ništa ako ga isporedimo sa čudesnom građom i najmanje žive stanice.«

V.

* * *

Fizičar Jeans i metafizika — (Le physicien Jeans et la métaphysique). — U povijesti fizike nalazimo veoma malo fizičara koji su preko svega života gledali samo mrtvu materiju i ostali na njoj. To napose vrijedi za zastupnike modernije i najmodernije fizike. Što su sredstva za proučavanje fizike bivala savršenija, kao razna mjerila, mikroskopi i primjena elektronskih zraka to je i materijalna fizika pomalo gubila od svoje materijalnosti te je ujedno dizala promatrača u drugi nefizički, nadfizički svijet.

Nije to ništa čudno. Dok fizičar gleda pred sobom materiju u raznim oblicima i položajima ne može a da ne vidi i nešto što već na prvi mah nije materija. Pa iako on neće valjda odmah to zaključiti, neće moći međutim a da ne vidi da se sastav, ustroj materije ne sastavlja i ne rastavlja samovoljno, kako mu drago, nego će odmah opaziti da sve raznolike pojave bivaju po stalnim, uvijek određenim i sigurnim zakonima, da, u naoko amorfnoj materiji, vlada najljepše i u svemu svrsishodno uređenje. I da to opazi ne mora se penjati k zvjezdama u nebeske visine, već je dosta da prouči i kamenčić koji gazi nogama.

Ovim su mislima bili obuzeti svi veliki fizičari, koji su, konstatirajući ove činjenice u fizičkom svijetu, davali najljepše podatke da se na ovoj fizičkoj podlozi zasnuje metasizika, a i sami su znali da iz fizike prijeđu u metafiziku. Takav je i glasoviti engleski fizičar Jeans. Svemir, veli on, počinje više sličiti velikoj zamisli, nego velikom stroju. Mi... naslućujemo, da ćemo se morati pokloniti Duhu kao stvoritelju i upravitelju u kraljevstvu materije — naravski ne našem vlastitom duhu, nego

Duhu u kom atomi... opstoje kao zamisli. Otkrili smo da nam svemir pruža dokaze o nekoj moći koja ima nešto zajedničko s našim vlastitim duhom, a to je sklonost da misli na način, koji mi, jer nemamo boljega izraza,zovemo da je matematički način.« (kod Bolterauer, Woher? Wohin? Wozu?, 39) Kao što na drugom mjestu veli jedan od najvećih današnjih francuskih fizičara Ch. Moureu: »Neizmjerni! U ovom svemiru gdje je sve u svemu određeno, gdje je sve povezano, gdje se sve drži, na kraju svega: Neizmjerni! Kako li je to sve grandiozno, veličanstveno!... priznaj onda da Ti se neodoljivo nameće zaključak, i, slušajući duboke težnje tvoje nemirne duše reci mi da li Ti ne pada na pamet neko svemoguće i savršeno Biće, neko Nadbiće, začetnik i zakonodavac fizičkog svemira kao i moralnog svijeta. (Flers, Le sentiment religieux et la science, 117—118) — To je nešto sasvim drugo nego kad neko stavi u glavu aprioristične marksističke zasade te sve silom navrće na njih, kao na pr. Sima Marković (Princip kauzaliteta i moderna fizika).

* * *

Moderna fizika i sloboda volje. — (La physique moderne et la liberté de la volonté humaine). — Tezu determinista, koji su tvrdili da je čovječja volja primorana da radi ono što radi, u zadnjim decenijim zastupali su dosta ne samo fizičari nego i mnogi drugi. Fizičari su se zalagali za tezu s tobožnjih svojih znanstvenih razloga, a drugi više sa svoga stanovišta prema moralnom životu: ako je čovjek slobodan onda će i odgovarati za sve što radi, a to je malo neugodno za onoga koji hoće da žive bez ikakvih veza. Ako nije slobodan, t. j. ako je determiniran da radi ono što radi, onda je prisiljen da radi, i zato neće odgovarati nikome za ništa. To je bila mila teza svakoga koji je gledao na svijet s materijalističkim očima.

No teza determinizma, nauke koja je nijekala čovječju slobodu, bila je samo opsjena. Determinizam se proteže na fizički svijet, ali ne na duševni život, na čovječju volju. O tom tako govori i jedan od današnjih najvećih fizičara, Eddington. Pred desetak godina, veli on, svaki fizičar praktično je bio determinist, ili se je bar za takog izdavao. Držao je da je opkoljen strogim kauzalnostima koje vladaju svim pojavama. Držali su da je najuzvišeniji cilj znanosti svrstati u kakvu kauzalnu shemu što je moguće veći dio svemira. Držali su da tako i filozofija uči, jer da ne bi bilo dokaza o protivnomu. Nisu mogli pojmiti da bi moglo ne biti tako. Međutim sada je drukčije. Ima ih koji ne mogu pojmiti da je determinizmu odzvonilo. Zatim Eddington nastavlja doslovce i kaže: »Zabacivanje determinizma ne znači nikako da smo zabacili prirodoznanstvenu metodu. Radije to je zreli plod prirodoznanstvene metode, koji je narastao u sjeni stare, kauzalne metode, te sada vidimo da je on od velikog značenja. Uzmak fizike od nazora koji je ona držala preko 200 godina, ne smije se uzeti na laku ruku i zove nas da ponovno ispitamo jedan od najvećih problema našega života.« (Natur u. Kultur, Sept. 307)

Moderna fizika raznim svojim tezama učinila je dosada velikih usluga staroj i današnjoj kršćanskoj filozofiji, ukoliko je svojim podacima potvrdila ono što filozofija uči. Tu spada i teza o determinizmu. Determinizam ostaje za fizički svijet i u njemu vlada. U duševnom svijetu vlada indeterminizam t. j. čovjek se slobodno odlučuje na jedan ili drugi čin i niko ga ne sili tako da se ne bi mogao oprijeti. To još ne znači da sloboda znači raditi bez razloga. Čovjek radi s razlogom, ali taj je takav da mu se može oprijeti i raditi nešto sasvim drugo. No s tim prelazimo na drugo polje.

* * *

Sila kao Božanstvo u povijesti čovječanstva. — (Les prétentions de la force et de la tyrannie dans l' histoire). — Tijekom povijesti sila je bezbroj puta nastupala u osvjedočenju da je došlo njezino vrijeme da jedamput i konačno zavlada svijetom, u tvrdoj vjeri da joj niko neće odoljeti. Tako je to bilo za vremena babilonskih i kasnije rimskih vladara. Babilonski kraljevi htjeli su zavladati od Eufrata i Tigrisa do egipatskih i etiopskih granica; no sve se je brzo srozalo. Rimski carevi osvajali su zemlju za zemljom, dok na kraju nije bio u njihovim rukama vas tada poznati svijet. Šta im je ostalo nego da u svojoj sili i sebe proglase bogovima, jer se je sve pokorilo njihovoj sili. I to su učinili: rimljani su stali štovati careve kao bogove i dizati im žrtvenike. Ali ova sila koja je imala biti vječna, kako su oni htjeli i željeli, bila je kratkog vijeka. Rimsko carstvo je počelo propadati, i to baš onda kad su mislili da je najsilnije, dok ga ubrzo nije sasvim nestalo. Došli su barbari, oni na koje su Rimljani gledali s prezirom, i pod njihovom najezdom nestalo je rimskih careva i rimskoga carstva.

Kako se je dogodilo babilonskim kraljevima i rimskim carevima, ovim najvećim silama staroga vijeka, isto se je dogodilo svim drugim silama kroz vjekove. A bilo ih je mnogo koji su, sasvim po primjeru starih Babilonaca i Rimljana, vjerovali u svemoć svoje sile, koji su vjerovali, iako su sve dotadašnje sile bile kratkoga vijeka, da je sada došlo vrijeme kad će oni zavladati i da njihovoj sili niko nikada ne će odoljeti. A na kraju konca jednako su se prevarili i jednako su svršili kao i svi prije njih. Došao je drugi na njihovo mjesto da po stoti put kuša istu sreću i da se po stoti put jednako prevari i jadno svrši kao i svi prijašnji sljedžije. Na svima bez razlike obistinila se je stara riječ koju su prokušale stotine i tisuće godina, i koju niko nije pobio. Ta stara riječ na našem jeziku glasi: »Svaka sila za vremena, a nevolja redom ide«. I to je ne samo za pojedinca, nego eto i za velike silnike.

I današnji vijek nije nego jedan iza svih koji su protekli. Osuda povijesti nije se sigurno zaustavila prije nego je nastupio današnji dvadeseti vijek. Što se je događalo dosada dogodit će se i sada pa svijet to vjerovao ili ne vjerovao. A mi imamo već mnogo znakova da se je to već počelo događati.

S. Š. prevađajući Steihausenovu: Sila kao božanstvo (Savremenik, rujan, 812 sl.) zaboravio je spomeniti da su Božanska prava neotudiva, da ih Bog ne da nikomu, a najmanje sili, pa došla ona s koje mu drago strane. Povijest je, opet prema staroj istinitoj riječi, učiteljica života, i blago onomu koji posluša njezinu pouku. A iz njezine pouke čovjek ne samo može »izbiti iz života kakav opažljiv smisao« (819) nego veliki smisao, a taj je

da je trajna jedino ona sila koja se osniva na istini i pravdi, a to je Božanska sila, koja ravna svom povijesti i daje svakomu kako ko zasluži, a najočevidnije onima koji ludo umišljaju u svojoj sili da su nekakva božanstva.

* * *

Crkva jedina braniteljica slobode. — (L' Eglise le plus gland et unique défenseur de la liberté). — Crkva je uvijek propovijedala da je čovjek slobodan te je ona branila čovječju slobodu proti svim napadačima, zvali se oni filozofi ili kako mu drago. A kako je bilo u prošlosti tko je i danas. O tom nas uvjerava i pismo kardinala Pacelli-a predsjedniku katoličkih francuskih Socijalnih tjedana. (Isp. Dossiers de l'action populaire sept. 1414). U njemu kardinal Pacelli razlaže staro i današnje stanovište Crkve u pitanju slobode. Crkva se je, veli Pacelli, uvijek, napose u zadnjim vremenima u svakoj zgodi zalagala za slobodu i osudivala sve one koji su je nijekali ili napadali. Crkvu su u zadnjem vijeku napadali da je neprijateljica slobode zato jer je osudila liberalizam, onaj liberalizam, koji je srušio vas ekonomski red i bezbrojne skučio u ekonomsko i svako ropstvo. Ne treba se čuditi da je ona ostala kao jedini i najveći branič prave slobode, one slobode koja je dostojna ljudske osobe i koja je prvi, najveći dar koji je Bog dao čovjeku, po kom je čovjek gospodar svojih čina i gospodar svega stvorenja.

Isto tako ne smijemo se čuditi da je Crkva kroz vjekove uzgajala čovjeka usađujući mu u srce živo uvjerenje o velikoj odgovornosti koju će davati za svoja slobodna djela i da je Crkva bez prestanka propovijedala da smo svi pred Bogom jednaci, i starešine i podložnici, a to je naučavala baš i zato da se ne bi ko usudio krnjiti prava čovječje slobode.

No ne smijemo uzeti slobodu kao pravo raditi što hoćeš bez obzira na moralni zakon, na Božje zapovijedi i poslušnost prema zakonitoj vlasti. To već nije sloboda nego razvratnost i raspojasanost, to je ono s čega se je onako bio razmahao socijalni i ekonomski liberalizam koncem prošlog i početkom ovog vijeka i s čega je upropastio milijune i milijune slobodnih, ali nemoćnijih ljudi. Nepoštovanje Božjeg zakona dovelo je do bezobzirnog upotrebljavanja slobode kod onih koji su bili ekonomski jači, u isto vrijeme skučeni su u ropstvo svi oni koji su bili slabiji.

Crkva je i dosada svijetu govorila da je ona braniteljica slobode. Mnogi su znali onda samo kimnuti glavom i upozorili bi na katoličke dogme, jer da je tu um skučen u ropstvo. Istina je da Crkva uči da se moramo podložiti dogmama, ali to nije ništa drugo nego ono kad Crkva govori da se moramo podložiti istini. Pred istinom sloboda staje i čovjek ima jedino pravo i dužnost da se istini podloži. Dogme su istina jer ih je objavio sami Bog. Dakle Crkva kad je učila i kad uči da se podložimo dogmama traži da se podložimo istini, a to je najveća čast za slobodu.

U današnjem despotizmu s jedne i druge strane Crkva ide u sredini i nosi barjak, na kom piše: sloboda.

* * *

Katolički socijalni rad u Engleskoj. — (L' oeuvre social des catholiques en Engleterre). — U mjesecu kolovozu u Oksfordu je bio veliki kongres katoličkih socijalnih radnika iz Engleske, Sjedinjenih Država, Irske, Francuske, Belgije, Holandije i Švajcarske. Katolički socijalni radnici sastaju se u Oksfordu svakog ljeta da raspravljaju o socijalnim pitanjima. Tako su ovi kongresi postali toliko engleski koliko i međunarodni, na kojim se pretresaju socijalna pitanja s katoličkog stanovišta.

Tema o kojoj su radili ove godine bila je: saradnja poslodavca i radnika sa stanovišta katoličke socijalne nauke. Radilo se je i o međudržavnim pitanjima koja se tiču radnika. Posebni odbor izradio je glavne linije prema kojim bi se imala izrađivati katolička nauka o korporacijama. U svemu radu naglašeno je izričito da se korporacije neće miješati u nikakvu politiku niti zasnivati kakvu stranku, kao što se ni Crkva neće da miješa u politiku niti osniva svoju stranku. Korporacije su sebi stavile za posebnu zadaću da će svestrano proučavati katoličku socijalnu nauku, kao i to da će sve uložiti da se ova nauka što prije i što više primijeni u životu. U tom duhu odmah je zasnovana jedna grupa katoličkih poduzetnika.

Za predsjednika korporacije, koja sada broji preko 4000 članova, izabran je Richard O' Sullivan, a liverpoolski nadbiskup Mgr. Williams potvrdio je izbor u ime svega engleskog episkopata. Ova katolička socijalna korporacija proteže svoj rad na svu Englesku i Škotsku te se posebice proteže na 400 industrijskih područja u kojim najviše rade katolički radnici.

Ne samo radnički krugovi nego i katolički studenti veoma se zanimaju za proučavanje socijalnih pitanja. Preko 2000 pohada socijalne kurseve, koji se drže u raznim gradovima. Ove kurseve vodi oko 100 stručnih socijalnih radnika. Katolički socijalni rad razvija se najviše u industrijskim centrima Lankaschire, Manchester, Bendford, London, Liverpool, Glasgow i Tyneside.

Papinske socijalne enciklike dale su velikog poleta katoličkim socijalnim radnicima po svemu svijetu. To se posebice vidi kod Engleza koji su uvijek imali dobro oko da raspoznadu ono što će imati solidne, zdrave i trajne učinke na svakom, osobito na socijalnom polju (Isp. Oss. Rom. 10. VIII.)

* * *

Nevolja gola — najbolja škola. — Njemački panteistički filozof Schopenhauer, koji nije vjerovao u osobnoga Boga, pače se je rugao Bogu i vjeri, na smrtnoj postelji, u teškim bolima, uzdisao je: »Bože moj, moj Bože!« — »Zar ima mjesta Bogu i u vašoj filozifiji?« — upita ga liječnik. — »Jao, u bolesti ona ne može ništa bez Boga!« — odvrati filozof (Oberhammer — Grandclandon: Nouveau recueul d' exemples, 19, Mulhouse, 1934). U ovom odgovoru prikazana je povijest svih oholica, bezbožnika, usijanih glava — pojedinaca i naroda! U sreći su bahati i neukrotivi: ne poznaju Boga, istine, pravde i ljubavi. Skvrnitelji su svih vječnih vrednota ljudskoga uma i srca. A kad ih neumoljivim rukama pograbi Vječna Pravda, iščezavaju u temeljima svoga bića, svojih nada i veličina: rasplinjuje im se čitavo biće, prigiblju pokunjeno glavu pred neumoljivim Osvetnikom povijesti naroda. Ovaj duboki zakon ljudske duše vidno se je

očitovao u katastrofi Čehoslovačke i češkoga naroda: onoga naroda koji je kroz dvadeset zadnjih godina osjećao i uživao u naponu i bujnosti svoga života. Utemeljitelji i upravljači mlade države ne postaviše joj temelje na vječnoj Pravdi i Istini, ne uzeše Boga za svoga branitelja, nego se upriješe o klimave stupove ljudske vještine i mudrosti. Dadoše ruke bezbožnicima, krvnicima, siledžijama i preziratelji ma Božje pravde i ljubavi. Ali neumoljivi kotač Božje Osvetnice jakim zubom sa svih strana zahvati Čehoslovačku, i poče joj kidati žive udove narodnog organizma. Kao električna struja projuri nemila bol čitavim narodnim organizmom: riknu kao ranjen lav, prepade se svoga organičkoga raspadanja, vidje se ostavljen od lažnih prijatelja. Nagonskom snagom probudi se u njemu umjetno zatrpana katolička svijest, i u brodolomu svoje opstojnosti zavapi kao jedan glas Božju pomoć preko svoga velikoga sina K. Capeka, koji u dubokoj molitvi ocrta bol svoga naroda i pouzdanje u Božju Providnost i pravdu.

Molitva je objavljena u »Lidove Noviny« koju ćemo ovdje donijeti kao simbol češke duševne veličine i zalog sretne budućnosti.

Obraća se Bogu u bolnom osjećanju strašne katastrofe i genijalnom pronicavošću uočuje, da je silni zajednički osjećaj boli čitavoga naroda očit znak njegova života i neugasive žeđe za što bujnijim životom, jer organizam, koji ne osjeća bol kad mu režu žive udove, dokazuje da je već mrtav.

»Gospode, koji si stvorio ovu lijepu zemlju, Ti vidiš našu bol i razočaranje. Nije potrebno da Tebi očitujemo što osjećamo i kako su naše glave pognute, jer to Ti znadeš. Naše su glave pognute, ali ne radi sramote. Nemamo se čega stidjeti, pa i kad nas sudbina šiba željeznim šibama. Ne, mi nijesmo poraženi. Ne, nama nije pomanjkalo hrabrosti. Naš narod nije ništa izgubio od svoje časti, jedino je izgubio komad svoga tijela. Slični smo čovjeku koga je stroj osakatio: ćuti jaku bol, ali istodobno očituje da još živi. I naš narod još živi. Golemu bol, koju sada osjećamo, jedno nam očituje koliko je duboka i velika njegova volja da živi« (Bulletin Tchécoslovaque, N. 8. 1938, Paris)

Dalje zacrtava ideje vodilje koje će prožimati budući narodni život i rad, a to je vjera i pouzdanje u Božju Providnost i u vlastite snage, a ne u lažne prijatelje. Suviše stavlja u opreku konačni uspjeh, s jedne strane, pravde i poštenja, a s druge sile i nepravde.

»Bože, Gospodaru naš, nije potrebno da mi tebi kažemo, jer Ti to znadeš. Ali mi se trudimo da srcem i riječima kažemo samima sebi da ono, što nikada ne možemo izgubiti, jest vjera. Vjera u nas same i u Tvoju Providnost u povijesti. Držimo da povijest neće moći kazati, da smo krenuli slabim putem. Držimo da u našim naprezanjima ima više onoga što će ostati za budućnost, više konstruktivnih klica, više onoga što će poslije donijeti ploda, nego kod nasilja koje se temelji na sili. Istina je viša nego sila. Istina je vječna. Baš danas, u ovom tragičnom času, moramo biti osvjedočeni da ne možemo očekivati bolju budućnost, ako ne budemo radili. Mi ćemo raditi više nego ikada za naš narod, za njegovu unutarnju snagu i za njegovo jedinstvo. Prema razmjeru koliko

naš narod bude bolji, doprinijet ćemo više boljoj budućnosti čovječanstva.« (Bulletin, nav. mj.)

Promatra razvojne zakone povijesti čovječanstva i u tome razvoju gleda procvat svagu naroda, njegovo mjesto u mozaiku naroda, a propast sile i nepravde.

»Zajedno sa sudbinom našega naroda odigrava se drama svjetske povijesti. Ova se drama odvija sa svom veličanstvenom i neumoljivom veličinom. Ne treba nam se bojati svjetskoga razvoja. Protivno: gruba sila ne može se održati. Ne može nadomjestiti i ugasiti u srcima ljudi i naroda potrebu slobode, mira i jednakosti. Moramo podvostručiti naše napore, moramo još više ljubiti naš narod i našu braću. Držimo da još i danas imamo veliku zadaću u svijetu: učiniti narod, u svakom pogledu, dostojan budućnosti bolje negoli je sadašnja i prolazna epizoda evropske povijesti.« (Bulletin, nav. mj.)

Ne traži u Boga osvetu protiv svojih neprijatelja, nego pouzdanje u svoje snage, koje će pod vodstvom Božje Providnosti prokrčiti narodu sretnu budućnost.

»Gospode Bože naš, ne tražimo da nas osvetiš. Jedino prosimo da udahneš svakomu od nas duh pouzdanja. Neka se niko ne gubi u očajanju, nego neka svak od danas nastoji naći mjesto, odakle će moći raditi oko ostvarenja budućih ciljeva vječnoga naroda. Ne trebamo zdvojne čeljadi. Trebamo vjeru. Trebamo unutarnje snage. Trebamo djelotvorne ljubavi koja će postostručiti naše snage. Nikada jedan narod neće biti mali koji ne izgubi pouzdanje u svoju budućnost i koji ne prestane raditi za bolju budućnost.« (Bulletin, nav. mj.)

Ideje vodilje ove krasne molitve morale bi biti program državnika i naroda u naporima oko pridizanja veličine naroda i država. Ujedno je opomena silnicima i imperijalistima, te dozivlje u pamet divne stihove neumrloga hrvatskoga pjesnika Gundulića:

»Ah, čijem si se zahvalila
tašte ljudska oholosti!
Sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti.
Vjekovite i bez svrhe
nije pod suncem krepke stvari,
a u visocijeh gora vrhe
najprije ognjeni trijes udari.
Bez pomoći višnje s nebi
svijeta je stavnos svijem bjeguća:
satiru se sama usebi
silna carstva i moguća.
Kolo sreće u okoli
vrteći se ne prestaje:
tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gori ustaje.

Osman, pjev. I, 1—16)

Dr. B. M. R.

MEĐU KNJIGAMA

Naša patnička nerazorena ognjišta

1. — Prošloga ljeta pohodio sam, u društvu pjesnika Silvina Sardenka, Izložbu slovenske umjetnosti u Jakopičevu paviljonu u Ljubljani. Odmah pred paviljonom zaustavila me je i ugodno iznenadila vrlo uspjela grupa Priroda *(umjetni kamen)*. France Kralj prikazao je oca, seljaka, koji drži u naramku dijete i rukovet pšenice, a s desne se prislonila uza nj krupna glava govečeta. Ne znam je li Kralj poznavao veliki roman g. Dr. Mile Budaka, ali da ga je htio ilustrirati, pa u jednoj slici prikazati sav sadržaj Ognjišta,[1] sigurno ne bi to bio mogao ljepše i tačnije da izrazi negoli je izrazio u spomenutoj kamenoj grupi svoje Prirode! To mi je palo na pamet gledajući njegov kamen, i jedva sam se otrgao od njega...

Dalo bi se raspravljati o tome, je li g. Kralj bio najsretniji kad je svoju uspjelu plastiku nazvao Priroda, ali ono što ona prikazuje sinteza je svega seljačkoga života, onoga nepatvorenoga, iskonskoga, kako ga je majstorskom rukom ocrtao i sretnom simboličkom riječju označio g. Budak u svome Ognjištu. Ja ne znam je li ijedan naš pisac, od sviju onih naših bezbrojnih pisaca koji su, tamo od vremena našega književnoga romantizma pa do danas, s većom ili manjom srećom, pisali ili pišu o seljaku i seljačkom životu, ovako duboko prodr'o u seljačku dušu i ovako istinski osjetio žilu kucavicu našega sela i seljaka, kao što je to pošlo za rukom auktoru Ognjišta.

Još je važnije od toga, što se poslije Nehajevljevih Vuka naš roman nije više popeo do ove umjetničke visine na koju je g. Budak, jednim divskim skokom, popeo svoje Ognjište! I nisim dobro rekao: *jednim skokom*, jer iako je Ognjište planulo iznenada, nije ono, ipak, došlo nenadano. Ko je pratio g. Budaka na njegovu književnom putu, osobito ko je čitao njegove ličke priče Pod Gorom,[2] pa one nenadmašive sličice u Opancima dida Vidurine,[3] mogao je lako opaziti kako se je on izgradio u snažna umjetnika kojemu se hoće samo zgodan

[1] Mile Budak, Ognjište, roman iz ličkoga seljačkog života (Suvr. knjižnica Matice Hrvatske, Kolo III, knjiga 13 (1), str. 5—187; knjiga 15 (3), str. 5—256; knjiga 16 (4), 5—137; ukupno str. 814), Zagreb, M. H., 1938).

[2] Mile Budak, Pod Gorom (Zagreb, M. H., 1930, str. 3—267).

[3] Mile Budak, Opanci dida Vidurine, ličke novele (Zagreb, Zab. M. H. 4, 1933; str. 5—142).

čas, pa da našoj literaturi dade i djelo većeg opsega i većega značenja. Dobili smo ga, evo, u njegovu Ognjištu.

I ja se ne bojim ustvrditi, da povijesna krivulja u razvoju našega romana dotiče ova tri vrška: Šenoa (njegov opus kao cjelina) — Vuci (Milutin Nehajev) — Ognjište. Drugi se romani svrstavaju oko njih: poneki vrlo blizu (na pr., Nazorov Pastir Loda[4]), mnogo njih vrlo izdaleka, ali nijedan iznad njih! To uvjerenje ponukalo me je da za čitatelje Nove Revije pobilježim neke od mnogo refleksija koje su mi se nametnule čitajući ovo izvanredno književno djelo.

2. — Kad je ono, pred dvadeset i pet godina, g. M. Budak u Savremeniku (Zagreb, 1914, god. IX, br. 2, str. 92—97) imao da prikaže zbirku Bude Budisavljevića, Slička grude,[5] učinio je to na vrlo interesantan način: napisao je najprije sam jednu »ličku priču« (o bivšem hajduku Pepici Mrkobradu), a onda prikaz isprepleo svojim opažanjima o Lici i ličkim ljudima, pa taj prikaz ima i svoju zasebnu literarnu vrijednost. I kad ga sada nanovo čitam, pošto sam do tri puta pročitao Ognjište, čini mi se da klice Romana nalazim već ondje! U potanje dokazivanje toga moga utiska ovdje se ne smijem upuštati, iako bi to bilo vrlo zanimljivo, jer bi se ovaj članak preveć otegao. Spomnijem samo da je već onda g. Pisac riječi *ognjište* i *vatru* upotrebio u istome simboličkome značenju kao i ovdje (Savr., str. 93, 95), a ondje ja vidim i klice mnogim njegovim novelama (na pr. *»Izumire naš 'did', sa lulom u zubima, opancima oputurima«*; str. 96. S tim uporedi: *Opanci dida V.)*

Sve što je ondje g. Budak rekao dobro o Budinu djelu, vrijedi u još većoj mjeri o njegovu Ognjištu. Ako je Bude nadmašio druge ličke pisce: Turića, Devčića, Peciju Petrovića (Savr., 96), onda se i nad njima i nad samim Budom izdiže sada g. Budak kao Homer naše Like, i to onoga katoličkoga dijela njezina. Dok je Budisavljević prikazao samo *»pravoslavne ljude«*, dotle g. Budak iznosi život one *»druge grane«*, o kojoj on kaže, da nije *»manje junačka, ne manje zanimljiva i osebujna«* od prve. *»Jedno je. Samo imena druga. Mjesto časne 'poše' marljiva gazdarica, mjesto popa s crnom bradom na preskakala obrijani naš plovan. To je razlika.«* (Savr., 96).

Danas ne znam bi li on to potpisao (vidi, na pr., Ognjište, IV 80—82)... Ali svejedno: on je prikazao svoju liku, svoje *»katoličke Bunjevce«* — kako ih on nazva nekidan u svome razgovoru pred mikrofonom — poput Budisavljevića, samo i još vjernije, življe, oštrije i istinskije nego on (Savr., 96). Jer Bude, ipak,

[4] Vl. Nazor, Pastir Loda, zgode i nezgode bračkog Fauna I (Zagreb, nakl. Autorova, 1938.

[5] B. Budisavljević, Slička grude, priče (MH, Zagreb, 1913, str. 169), s pred. J. Pasarića (III—XXVI).

i u svojim ličkim pričama stoji još pod utjecajem škole svoga učitelja Frana Kurelca, rodom »iz Bruvna u Krbavi«. Istina je, onako govore Ličani, Bude *»iznosi onako, kako je to nas svaki nebrojeno puta čuo i vidio«* (Savr., 96), ali ipak i stilizirano je to! Onaj, da ga tako nazovem, retoričko-pučki stil, kojim su osamdesetih godina, i nešto prije i podosta kasnije, pisali naši folklorno-književni pripovjedači, a kojemu je najveći majstor Kurelac (uz druge njegove osobitosti), dobro se osjeća i u Budinim ličkim pričama. U istome godišnjaku Savremenika (str. 478—479) prikazao je g. Budak ukratko i drugu njegovu zbirku Iz staroga zavičaja (Matica srpska, Novi Sad, 1914). Dok ističe ista dobra svojstva kao i kod prve zbirke, dok nešto prigovora nekim *»skupštinski«* napisanim stvarima, kaže i ovo: — *Mene na više mjesta smeta, što se i previše osjeća dikcija narodne pjesme ili pučkoga šaljivdžije pripovjedača*... (str. 479). Dosta je naših dalmatinskih pisaca pisalo sličnim stilom. — — —

U Ognjištu, naprotiv, nema posebne »književne« stilizacije. Tu se priča upravo onako kako bi oni seljaci pričali! Osobito je lijepo provedena tehnika da se riječi koje govore sami seljaci donose u njihovu *ličko-ikavskom narječju*, a u kojemu se je g. Budak okušao i u nekim ranijim pričama (vidi: Opanci dida V.). Vrlo rijetko izmakla se koja sitnica protiv toga pravila (na pr., IV 61: *pripovijeda'*; protivno: *zakoračije*, IV 32). No i kad Pisac sam govori, književnim jezikom, on nastoji da i u trećemu licu upravo onako umuje i to umovanje ili pričanje kazuje kako bi ih ona njegova lica kazivala. Ni tu nije on zatajao, osim možda u kojoj sitnici (na pr., teško da bi u Lici neko poredio Blažićevu glavu sa »leopardovom glavom«, II 183). I još gdjegdje dala bi se naći koja manja omaška (*kojeg* mjesto *koji* I 149; *o njega* mjesto *o nj* I 202 i inače; lahko II 89; obje III 90; zahvaliti se III 219; Zelovovu IV 101), ako su to omaške.[6] Inače, i njegov je *»jezik ko iz kremena istesan, a čist ko varnica iz čelika«* (Savr., 97), njegov je jezik — glazba!

Jezik Ognjišta i slično pisanih priča g. Budaka zasluživao bi specijalnu filološku raspravu! Pisac je pravi majstor jezika, onoga našega kršnoga ikavskoga govora. S kojim li je on, na pr., pijetetom prema tome starome govoru napisao svoju Popratnicu u IV sv. Ognjišta (str. 152—160)! Onaj popis »nepoznatijih riječi« valjda ne bi škodilo da je i malko obilniji. Ja bih, na pr., rado vidio u njemu i riječi: aruman, ćužati, laja mam, primet (iako je protumačen na str. 30 ist. sv.), zaslan...

3. — »Treba i nama jedan Meštrović«, tako je uzdahnuo g. Budak u svome prikazu Budisavljevićevih priča, koji bi »i širokim

[6] Ima i ponešto štamparskih pogrešaka; na pr., II 180—181 i III 157 ispremetane crte; vričetinu III 126; troljekaš (trokeljaš) III 27...

masama predočio« tragediju Like, one zemlje koja svoje ljude uči »ustrajnosti, pregaranju, pobožnosti i vratolomnoj smjelosti« (Savr., 96). Kad je to pisao, možda g. Budak nije ni slutio da je on sam taj lički literarni Meštrović! On je u mnogo fragmenata, u stihu i u prozi, kroz ovo 25 godina otkad je napisao tu svoju *»prvu stvar o Lici«* (O. IV 149; iste godine spjevao je i pjesmu Orač, Savr., 144, koja također ide ovamo), u mnogo fragmenata, velju, on je iznio pred nas svoj kraj, njegove ljude i njegove doživljaje. I to je sada sve, povezano, potencirano, oduhovljeno jednom velikom općečovječanskom idejom, jasno pred nama u njegovu Ognjištu!

Nedavno je g. Budak na zagrebačkoj radiostanici imao razgovor[7] s gospodarskim tajnikom MH g. dr. Starčevićem baš o svome Romanu. S osobitim zanimanjem čitao sam taj razgovor pred mikrofonom. On mi je potvrdio sve utiske koje sam dobio čitajući samo djelo. Ognjište je, u velikome dijelu, i *autobiografija* Piščeva, i njegova knjiga memoara i poskupac svega njegova dosadašnjega književ. rada. Čitajući ga, ja sam s radosnim uživanjem prepoznavao ona lica, ona mjesta, one aluzije, poslovice i uzrečice, poznate mi iz Budakovih priča i novela, pa dosta i iz njegova romana Na ponorima,[8] gdje, na pr., stari stric Petar Blažević čitavim djelom širi miris i zadah svoje kršne zemlje.

I sad nije nimalo čudnovato, što nam g. Budak pripovijeda, da je Ognjište napisao u sama 43 dana, pišući nekada i po petnaest sati na dan, a redovno barem deset sati, dnevno devetnaest tiskanih strana, »na jedan dušak« i u jednome »naletu«! On je jednostavno izlijevao na papir sadržaj svoje duše i svoga srca. I zato je ovaj Roman tako vjeran, tako živ i tako umjetnički na golemoj visini. G. Budak u onome razgovoru pred mikrofonom obećao nam je više djela, od kojih su neka već u tisku. Ja gotovo s nervoznom radoznalošću očekujem ta djela, napose bih želio da on napiše i onaj *»roman o pisanju romana«*, ali malo pa bih se zakleo, da on svoga Ognjišta neće više nadmašiti. Ovakva djela pišu se samo jedanput! Ali zato ona i žive dok je naroda za koji su napisana!

S pravom Meštrovićevskom snagom isklesao je g. Budak iz bogatoga materijala sva lica svoga Ognjišta. Anera, Lukan, Blažić, (Markić iz Opanaka), Anica i Matija, Ducina i njegova Baruša,

[7] Taj radio-interview donio je *Jutarnji list* u svome br. od 4—X ov. g., str. 7—8. Uz taj, vrlo živo dat, interview treba pročitati duhovitu autobiografiju (Sam o sebi) g. Budaka, koju je on dodao svome Romanu (O. IV 139—151). Vrlo zahvalna tema za studiju bilo bi veze Ognjišta sa dotadašnjim Budakovim djelima!

[8] Zabavnik M. H., knj. 2 (Zagreb, 1932, str. 10—317; drugi dio trilogije).

zlatni Joso sa svojom dobrom Kajanom, planinka Manda, srdita Mara i lajava baba Anđuša, i gramziva Jela i njezin ozbiljni Makić pa Mićan, kojega smo kao dječaka poznali u Opancima dida Vidurine (str. 129—142), — sve su to živi ljudi, od krvi i mesa. Oni su svi živjeli, sve ih je *Milkan Kikin* (sam Pisac; vidi O. I 144, III 124; IV 139—141) poznavao, s njima živio, s njima osjećao i osjeća. I kad g. Budak, pred mikrofonom, tvrdi da je povijest Aneru »savršeno vjerna«, mi to vjerujemo i za Aneru i za sva ostala lica Romana. S time nije rečeno da se je i u samoj Anerinoj polici Romana. S time nije rečeno da se je i u samoj Anerinoj povijesti, kako je u Romanu prikazana, svaki detalj baš onako historijski zbio, jer on se je mogao sasvim logično i psihološki opravdano baš onako i dogoditi, a to je što čini istinitim i vjernim jedno umjetničko djelo.

To znači, da su k a r a k t e r i Ognjišta savršeno vjerno ocrtani. Mi bismo, na pr., na temelju onoga što nam se o *Blažiću* (Markiću Vidurinovu; vidi i: P r a v i č o v j e k, Pod Gorom, str. 114) pripovijeda mogli napisati potpunu psihološku studiju o borbi čovjeka i njegove srasti. Isto takovu o Lukanu, pa o Aneri... Pa onda a m b i j e n a t gdje ta lica žive i bore se, pa onda one s i l e p o k r e t n i c e koje pokreću i njih i njihovu sredinu, pa onaj divni f o l k l o r, ama sve je ovdje tako umjetnički proživljeno, tako uvjerljivo prikazano da Ognjište s jedne strane savršeno pretstavlja ono što se razumije pod riječju »r o m a n«, a s druge daje pobuda za bezbroj refleksija. Baveći se, evo nekoliko mjeseci, u slobodnim časovima, Ognjištem ja sam, na pr., pribilježio toliko misli, nametnulo mi se toliko pitanja da bih mogao napisati čitav niz eseja, koji bi obuhvatili isto toliko strana koliko i ono samo, ako ne i više!

4. — F a b u l a Ognjišta nije sasvim jednostavna. To je zapravo vješto isprepleten n i z romana i novela, koje sve veže jedan duboki nit, jedan vječni problem čovjekov. Glavno je lice *Anera* (Pisac je neko doba mislio da tako Roman nazove), ali jednako je glavno lice i *Blažić*, najpotpunije i gotovo nenadmašivo ocrtano lice, jednako i *Lukan*, jednako i *Mića*. Predmet je: Blažić, Mićin otac, slobodouman siledžija seljak koji se vratio iz Amerike, mudrijaš i lukavac, samoživac koji se sveđer smijulji i na sve pljucka (O. I 198—200, 250; II 60—65, 120—124; III 40, 52—59, 60, 136, 175—178, 223—224, 240; IV 19—20, 104—106, 119[9] itd.), taj Iškariot, kako ga često zove njegova vrijedna i čestita Manda, planuo je nedopuštenom, čisto životinjskom strašću prema Aneri, izvanrednoj djevojci. I kad njegov plemeniti, Aneri srodni sin Mića, kojega s Anerom veže najidealnija ljubav (O. I 95—99; II 113—114, 143—144, 148—150, 182—183; III 72—75, 247—249; IV

[9] Ovdje, i inače, navedene stranice ne znače da se s a m o t u govori o onome što je citirano: htio sam da potvrdim navod, a ne da s v a mjesta navedem.

32—35 i passim), hoće da je vjenča, Blažić se tomu opire, jer zna da će to biti za nj prigoda nedopuštenih odnošaja s nevjestom, a on, ipak, neće da do toga dođe. Na to bi se digla čitava Lika (vidi: O. IV 81)! I kad sin, koji ne zna za očevu strast, koju, pače, niko ni ne naslućuje, ipak, dovede Aneru u kuću, otac ih izbacuje oboje. Svi su u kući i u selu za Miću i Aneru, protiv Blažića, pa im pomognu podignuti nešto kolibice (Pisac je pomišljao da Roman nazove: *Anerina kolibica).* Uto bukne rat. Mića pođe i ne povrati se. Anera s dvoje djece jedva živi, ali ostaje vjerna svome pokojniku i neće da se preuda. Blažićeva strast sve više raste, tako da je on, napokon, postao zvijer, koja sve više zaslijepljuje i udavi Aneru u njezinoj kolibici.

Uz taj Blažićev roman ide sustopice i roman čestitoga *Lukana.* Spletom prilika njegovo *»ognjište«* ostaće pusto, *»vatra«* će se na njemu utrnuti. Da se ta nesreća ne dogodi, on pristaje na ponudu Anerinu i prima je za ženu da mu spasi ognjište (O. III 197—256). Poslije njezine tragične smrti osjeća se dužnim da je osveti i da učini kraj Blažićevu ludovanju. On bi sa svim srcem želio da ne mora ukloniti tu opasnu zvijer, volio bi da se ona svidi, ali kad vidi da drugoga izlaza nema, ubija Blažića baš u času kad je taj htio njega da ubije. Čitava č e t v r t a knjiga (pogl. XXIV—XXVIII), vršak Budakove umjetnosti, gdje se naročito ističe zapletaj s *»građenim rupčićem«* (prvi put se javlja na str. 25), čitava četvrta knjiga, rekoh, s izvanrednom psihološkom tančinom crta tu konačnu borbu dvaju protagonista Romana. Kao jedna sjajna n o v e l a upletena je u glavnu radnju retrospektivno *ljubav Lukana i Anice,* zaista jedna od najljepših novela u našoj, ja bih rekao: i u svjetskoj književnosti (I 35—57). Takovo nešto ne piše se i ne čita svaki dan!

Onaj duboki nit koji ove mnogostruke događaje i tolika lica veže u jedan sami splet i kroz fabulu Ognjišta kao kroz majstorski brušenu prizmu šara pred nama umjetnički viđen i doživljen jedan bujni život, jest onaj iskonski problem: *odnošaj čovjeka prema ženi.* Moderni svijet vidi u ženi samo sredstvo uživanja za čovjeka... To je putena, živinska, čovjeka nedostojna »ljubav«, koja je otrovala današnji »veliki« svijet i njegovu literaturu, pa se, eto, uvlači i u naša patrijarhalna sela (Blažić, »Amerikanac«). — Tome poganskome shvaćanju čovječjega odnošaja prema ženi nasuprot stoji ona velika istina radi koje je Bog stvorio čovjeka i ženu (masculum et feminam) i dao im zapovijed: — *Rastite i množite sel* (Gen. 1, 27-28)

Da se izvrši ta zapovijed, Stvoritelj je stavio u čovjeka i u ženu onu tajanstvenu silu koja ih priteže jedno drugomu i onu neodoljivu želju da svoju bračnu vezu vide ovjekovječenu porodom. Koliko je ta veza sveta, najbolji je dokaz činjenica, da je sam Bog začetnik ženidbe, koju je Spasitelj podigao na čast Sakramenta. Kršćanstvo je dalo jedino konačno rješenje onoga velikoga pro-

blema. Kršćanski supruzi smatraju svojom svetom dužnošću i svojom najvećom srećom da sudjeluju sa Stvoriteljem u velikoj tajni uzdržanja ljudskoga roda na zemlji. Dječica koja okružuju njihovo ognjište blagoslov su Božji. Na stotine mjesta Sveto Pismo govori o tome blagoslovu...

Ali i kod nekršćanskih naroda, pa i onih najprimitivnijih, dok još pokvara nije zamutila prvotnoga vrela života, biti roditelj smatra se i čašću i srećom. Osobito kod seljaka ta *ljubav prema porodu* vezana je i sa silnom ljubavlju *prema zemlji,*[10] hraniteljici ljudi, i prema *blagu,* u prvom redu prema *volu,* koji poteže plug i brazdi zemlju. Od otaca baštinjenu zemlju sačuvati, povećati i svojim potomcima predati, životna je čežnja svakoga pravoga seljaka. Zato, pitanje ženidbe pitanje je ne toliko lično koliko obiteljsko: roditelji odlučuju o njemu. I djeca su sretna, ako mogu nastaviti djelo održanja svoga plemena.

Sve to upravo je klasično prikazao g. Budak. Potvrđivati citatima ne treba: to je duša i sadržina čitavoga Romana! Pretstavnik te zdrave, iskonske čežnje za djecom, te tople ljubavi prema rodnoj zemljici i prema svome blagu — što je sve simbolički sretno označeno O g n j i š t e m i v a t r o m na njemu — jest onaj mirni i duboko osjećajni Lukan, koji kao div brani svoje ognjište i ostaje pobjednik:

— *Sveznajući, oprosti mi, kad znaš, da sam mora'. I blagoslovi moje ognjište* — uzdahne Lukan iz dna duše

u času kad je, prisiljen, obračunao sa iskopajnikom svoje sreće, a kao odgovor na to:

Mjesečeve su zrake obasjale crkvu svetoga Roka, pa se je toranj čudesno isticao kao neumorni stražar i zaštitnik naših mirnih, patničkih, nerazorenih i nerazorivih ognjišta (O. IV 137).

To su poslednje riječi Romana. I njegova srčika...

5. — Pravo shvaćena ženidba nije samo radi poroda; ona treba da bude i *zajednica dušâ.* Zato i ne može biti potpune i sretne ženidbene veze nego između jednoga i jedne, koji se iskreno ljube. I u Lici supružnici se ljube, makar i odlučivali redovno roditelji o njihovoj ženidbi, jer pravi roditelj uvijek će paziti i na raspoloženje svoje djece. Ali da to i ne bude, dobro uzgojen mladić i čestita djevojka znadu svoju dužnost (na pr., I 79—83; 126 i 138).

No i u Lici ima slučajeva, kad djeca osjećaju da se ne smiju pokoriti želji svojih roditelja u tako važnom životnom pitanju. Jedan takav slučaj imamo kod onoga zlatnoga strica Petra u romanu N a P o n o r i m a (str. 100). Ali jedan osbiti slučaj imamo *u ljubavi Miće i Anere* u Ognjištu. To je za Liku rijedak slučaj, neobičan, ali svak mu se divi, makar ga i ne razumio sasvim (O. passim).U njihovoj ljubavi, tako plemenitoj i nesebičnoj,

[10] G. Budak pomišljao je da bi Roman nazvao: *Ka' crna zemlja.*

bukti i živa ljubav prema ognjištu (O. II 10, 48, 141; III 73—75...) Njihovo vjenčanje bilo bi najidealnije što se dade zamisliti: *najbolji momak i najbolja djevojka* (motiv Gundulićeve D u b r a v k e !). Ali, Blažićeva strast stoji na putu tome vjenčanju, kao što neredne strasti uopće i ruše svako ognjište. Odatle nastaje zapletaj i borba koja uz Blažićevu i Lukanovu ispunja glavni dio Ognjišta.

Na taj način gore spomenuti problem zahvaćen je sa svih strana. I to nije samo problem Like i seljaka: *problem je to čovječanstva.* Zato i ima Ognjište općečovječansko značenje, zato se ono i izdiže iznad većine naših romana visoko, visoko![11] Ali taj problem prikazan je u Ognjištu na l i č n o j s u d b i n i njegovih glavnih lica: *roman u potpunome smislu!* A prikazan je tako da mi kroz ličnu sudbinu onih lica i kroz tako bogatu galeriju sjajnih epizoda i manjih i većih crtica i podređenih lica vidimo Liku, onu pravu, sa svim njezinim težnjama i osjećajima, sa njezinim dobrim, pa i nezgodnim stranama, Liku i njezine stanovnike i njihov život. Na taj način Ognjište postaje i *prava epopeja u prozi,* epopeja naše Like, a u glavnim crtama epopeja našega seljaka. Svugdje pulzira život, i mi se zaista divimo vještini i umjetnosti g. Budaka koji je umio sve to ispreplesti u jednu jedinstvenu cjelinu i svemu dati takav unutarnji zamah da je njegov roman uzor umjetničkoga saživljavanja i reproduciranja.

Dakako, u jednoj takovoj epopeji moramo očekivati i e r o t i č n i elemenat, pa njega nalazimo i u Ognjištu. Ali on se drži u granicama patrijarhalnoga seljačkoga shvaćanja, izuzevši proces Blažićeve strasti, koja je pravom seljaku nepoznata. Istina je, ono seljačko shvaćanje nije uvijek u granicama pravoga, k a t o l i č k o g a poimanja, ali gdje seljaci nisu pokvareni modernim zlim primjerima, ne vide tu kakova osobitoga zla (O. I 31, 80, 211—212; II 71—75). No Anera nije ni takova šta dopuštala (II 72), a dalje od »šale« niko i ne ide (cfr. I 113—114; III 37). Kad se radi o bračnim drugovima, još se manje zamjera šaljiva riječ i slično. Misleći na to, valjda, Pisac je dosta popustljiv i više puta pripusti štošta što bih ja volio da nije pripustio (na pr. III 30—33 moglo je da se i drukčije kaže). Ipak, u glavnome, moralna visina njegovih seljaka izdiže se visoko nad kaljužu, recimo, kojoj se zgražamo u jezivo žalosnoj priči Mile M i h o l j e v i ć, N a n j i v a m a (MH, Zagreb, 1937, str. 3—84)...

6. — Uz glavni sadržaj i njegove misli vodilice spomenuo sam da nam Ognjište pruža i bogatu galeriju e p i z o d a, c r t i c a, l i c a iz života Like i plovanije Sv. Roka. Htjela bi se posebna stu-

[11] I u Š i m u n o v i ć e v u A l k a r u (Mrkodol, SHP 1, Zagreb, 1909, str. 84—158) otac i sin ljube istu ženu (vidi i str. 150—151!), ali koje li razlike!!

dija da se sve te epizode prikažu, da se sve one crtice istaknu, sva ona lica navedu!

Pred nama oživljuje div Velebit i njegova šuma, njegov snijeg i mećava i Sv. Rok u svim godišnjim vremenima. Ali što se osobito ugodno doimlje čitatelja, to je ono snažno, vješto, a opet diskretno opisivanje prirode, ne preveć dugo ni razvučeno, u čemu je, na pr., znao pogriješiti i Šenoa. Naš Pisac nikada nije pogriješio!

Sjajan je prizor osnivanja novoga ognjišta (I 20—27); neopisivo potresna Anerina molitva Očenaša (I 110—112); Matijina bolest i smrt (I 89—146) mami nam suze; vrlo živ je prizor kad se Joso i Anera razgovaraju prije podizanja kolibice na Groblju (I 158—165). Ljubav prema rodnoj grudi i svome zavičaju neodoljivim je bojama ocrtana u povratku Josinu iz vojske (II 46—47); izvanredno sugestivna je povijest kupovanja Doca Kresojića (II 167—187). Kako li je samo prikazana čežnja brbljavice Jele za povećanjem svoga ognjišta (III 128, 190—191), pa Lukanova žalost za svojim (na pr. III 197—211)! A kako je Lukan izgonio nečastivoga iz svoga prijašina (III 182—190)! I kako li se rastaje od svoga blaga (IV 109—110)! Upravo je klasično ispričana epizoda kako je Blažić sa sinovima išao u balvane (III 47—63); ganutljivo umiranje dobre male Baruše (III 87—88), potresna Lukanova briga da spasi Lukicu i Anerin glas (125—157). Vrlo napeto pratimo krvavo igranje između Blažića i Lukana (IV 86—93), Lukanovo spremanje na konačni obračun sa »medvidom« Blažićem (osobito IV 97—132). Naročito još spominjem dogovaranje Blažića sa ona dva čovjeka iz Ploče (IV 80—82, 133—135), kojemu se Lukan tako dobro dosjetio!

Ja sam tu spomenuo samo nešto i nisam pobrojio ni sve najvažnije! Na pr., nisam ni riječi rekao o sjajnim poredbama koje susrećemo na stotine mjesta, ništa o onome amfiboličnome, slikovitome pa i alegoričnome govorenju kojim se tako često i tako živo znadu služiti lički gorštaci (na pr. III 166—171; IV 74—75; pa ona Blažićeva »tisa«!). Vrlo lijep prilog Grčićevu tumačenju naših narodnih pjesama!

Ne mogu ići dalje u pojedinosti, iako bih imao još puno da rečem. Nego, moram da dodirnem pitanje koje mi se ovdje nameće: je li g. Budak pišući svoje Ognjište, uz život svojih junaka i svoje Like, koje on tako dobro poznaje, imao pred očima i koji — književni uzor?

Ko je čitao veliki Reymontov roman Seljaci[12] pa Ognjište morao je opaziti na bezbroj mjesta jače ili slabije dodire među njima, i vrlo je interesantno, na pr., poređivati Borynu sa Blaži-

[12] W. S. Reymont, Seljaci, pr. J. Benešić: Jesen (MH, Z., 1928), Zima (MH, Z., 1931), Proljeće (MH, Z., 1934), Ljeto (MH, Z., 1935), ukupno 1271 str. Što je i Ognjište izišlo u četiri knjige, bilo je samo s tehničkih razloga (v. O. IV 151).

ćem i Lukanom, Anteka i Hanku s Mićom, Josom, Makićem i Jelom, staru Jagustynku s babom Anđušom, Župnika s Plovanom Sv. Roka, a osobito Jagnu s Anerom! Starac Rok, kojemu je srodan stric Petar (Na Ponorima), sjeća nas duhovne uloge sv. Roka u Ognjištu. Ono sugestivno opisano oranje na početku II sv. Ognjišta (5—7), opustjela crkva (10—11), selo kao mrtvo bez momaka koji su u ratu (11—12), iščekivanje crvene dopisnice (13—14) prizivlju nam u pamet opustjele Lipce kad im ljudi bijahu u zatvoru i čežnju da im se vrate. I sam glavni zapletaj Ognjišta dodiruje se s onim u Seljacima (otac i sin ljube istu djevojku; otac goni sina i nevjestu iz kuće), a gradnji kolibice odgovara Šimekovo podizanje nove kućice kad ga je majka, stara Dominikova, istjerala iz kuće i ne da mu ni jedne brazde (Ljeto). Bezbroj detalja u Ognjištu ima svoju paralelu u Seljacima, ima i sličnih imena (Lipci — Lipać O. IV 20), pa i istih ili takovih koja svojim zvukom potsjećaju na Ognjište. U Seljacima čest je deminutiv, a njima se vrlo rado služi i Blažić; i Seljaci su pisani u dijalektu, itd., itd.

Odakle te sličnosti i paralele? Je li to samo iz toga, što su seljaci i selo predmet i jednoga i drugoga romana? Sličan život doveo je te sličnosti?... Tačan odgovor na pitanje, u kojoj uzročnoj vezi stoje sličnosti Ognjišta i Seljaka mogao bi dati jedino sam g. Budak. Ali, jedno je stalno: bilo među njima uzročne veze ili ne bilo, Ognjište je i prema Seljacima potpuno originalan roman. Ne samo originalan po onome u čemu se razlikuje od Seljaka nego i u samim paralelnim crtama! Osobito duh i čitav stav Ognjišta sasvim je drukčiji nego u Seljacima. Ognjište stoji na mnogo višemu stepenu nego Seljaci, u etičkome smislu osobito, ali i u čisto umjetničkome i književnome.

Uzmimo, na pr., onu divnu Anerinu dušu i onu djetinjastu i nestalnu Jagninu! Onu veliku, idealnu, herojsku Anerinu ljubav i onu tjelesnu erotiku neozbiljne Jagne!... Ili poredite brutalnoga Anteka s divnim Mićom, s velikim Lukanom, s Josom!... A onda čestiti plovan Vale i onaj sićušni Velečasni u Lipcima! Stari Plovan sv. Roka nije potpuno ono što mi pomišljamo kad velimo: *»svećenik«*, ali to je dobar i čestiti čovjek i dobar kršćanin. A ugojeni Velečasni u Lipcima, udoban gospodin, vrlo dobar gospodar, tako je malen, tako malen kao svećenik! On znade svoje pretile konje puštati u tuđoj šteti, a međutim moliti brevir (Proljeće 259—260; Ljeto 148—149); spasiti roj pčela za svoje ulište pretstavlja za nj jedno krupno pitanje; ne žaca se nabaviti lijepa bika za rasplod i time trgovati, pa se ne stidi ni pred svojim župljankama nadzirati tu čudnu vrstu trgovine (Ljeto 17—18)! On drži s bogatijima i moćnijima; vjeruje staroj bogomoljci Dominikovoj (Zima 176), koja nije ni kršćanka; ne vidi Jagnina vladanja, iako o njemu na sav glas govori čitavo selo! Sitan je Velečasni u Lipcima, iako kao čovjek nije loš...

I što je najčudnije, kod Reymonta je najniža erotika potpuno otrovala Lipce! Tu su nedopušteni odnošaji, preljub, ljubakanje, pijančevanje na dnevnom redu, pravilo! Ni sam, inače čestiti, Šimek i Nastka ne mogoše da počekaju dan, dva do vjenčanja (Ljeto 173—174)...

Ljubavi prema djeci i želje za porodom gotovo i ne vidimo, a ljuto nas peče onaj strašni nehaj prema njima i ona mržnja prema zakonitoj ženi koju susrećemo kod Anteka. U tome je on sličan Blažiću, ali s tom razlikom što je Blažićeva porodica opskrbljena, a Antekova umire od gladi (na pr. Zima 192—193). Ipak, Antek se kasnije obraća, a Blažić nije...

Junačka Hanka (Ana, Proljeće 338) osvaja nas svojom ustrajnošću i svojom samoprijegornom ljubavlju prema Anteku, ali koliko li je njezin lik nagrđen i malen, ako ga promotrimo u svijetlu divnoga herojstva i plemenitosti njezine imenjakinje Anere (Ane)!

Idejna, duhovna, etička, čovječanska strana Seljaka zaostaje daleko za Ognjištem, tako daleko da ih gotovo i ne možemo poređivati!

A i umjetnički Ognjište nadmašuje Seljake. Seljaci, na pr., nemaju pravoga završetka: mi ne znamo i ne možemo da se domislimo kako će se završiti epizoda Jasia i Jagusie, iako se baš u tu epizodu slijeva sva radnja Romana! Ognjište, naprotiv, potpuno je zaokružen i završen roman. Možda je to stoga, što je Reymontu poglavito bilo do toga da prikaže selo i seljake kao kolektiv, dakle, više epopeja u prozi, dok je g. Budak napisao, zaista, savršen roman, kako sam već istakao.

7. — Sa predašnjim pitanjem u savezu je pitanje koje će čitatelje »Nove Revije«, ako se ne varam, najviše zanimati: je li Ognjište katolički roman?

O Seljacima je njihov izvrsni prevoditelj na hrvatski jezik g. Dr. Julije Benešić ustvrdio da su katolički roman: *»Seljaci« su* — piše on — *roman religioznog autora, ovo je roman u svojoj biti katolički. Crkva vlada i upravlja duhom ovih radinih, zlobnih, sebičnih, razbludnih, pobožnih i prostodušnih ljudi, iako ne na način sredovječan, ali ona ima glavni utjecaj na duševni i formalistički život ovih ljudi.«* (A na strani prije te rekao je da njihova nabožnost *»nije formalistička, nego duboko osjećana«!)* On Seljake nazivlje *»epopejom kršćanskoga gledanja na život«*. (Predgovor g. Benešića Jeseni, koji začudo nije paginiran!)

Moguće — kako ja naslućujem iz citiranih riječi — g. Prevodiocu nije sasvim jasan pojam *»katolički«* u onome smislu koji mu daje katolička Crkva, a jedino je taj mjerodavan. I ako hoćemo da nešto nazovemo katoličkim, treba da to učinimo sa stanovišta katoličke Crkve, a s toga stanovišta polazeći, ja najodlučnije *poričem da su Seljaci — katolički roman!* Ne, oni to nipošto nisu! Ako se je dugo među katoličkim kriticima raspravljalo pitanje, je li i Sienkiewiczev Quo vadis? katolički roman, pa ni danas nisu prestali prigovori jesnoj tvrdnji, i ako je katolička kritika gotovo jednodušno ustvrdila da njegov Bez dogme nije katolički roman (što se meni čini pretjeranim), što tek da se reče o Seljacima!!

A Ognjište? Je li ono katolički roman?

Na žalost, u potpunome smislu riječi, nije to ni — ono! Jest mnogo bliže tomu pojmu, neisporedivo bliže nego Seljaci, pače i veoma, veoma blizu, al katolički, u svoj punini toga izraza, nije!

Da je vrlo blizu pojmu katoličkoga romana, dalo bi se dokazati vrlo lako, i to bi bila vrlo zahvalna tema posebne studije. Ja ću ovdje samo nešto da spomenem. Već smo vidjeli da je stanovište u pitanju ženidbe potpuno u skladu s naukom katoličke Crkve. Blažićeva strast je izuzetak, jer svi znadu *»da je on 'mimo svita', pa onda može i govoriti i raditi, što drugi ne bi mogli«* (IV 95). Poštenje djevojačko i čist bračni život svetinja je za Liku!

I onaj razvoj Blažićeve strasti — jer Blažić ima i krasnih svojstava i izvanredno je duhovit! — vrlo lijepo ilustrira nauk katoličke moralke o borbi protiv napasti. Blažić neće da upotrebi shodna sredstva za to koja mu nuđa njegova vjera: ne ide na ispovijed (I 14), za tri godine nije ga bilo u crkvi (II 15), a i kad je opet stao ići, u njoj je spavao ili i što gore radio (II 15; IV 120—121); ne bježi prigoda, nego ih sam traži (passim)... Njegov završetak sasvim je logična posljedica njegova života i vladanja.

Upravo je dirljivo ono predanje u Božju Volju koje susrećemo gotovo na svakoj strani Romana. I najteži križi primaju se, jer tako hoće Bog: Ducina prima i ludost, ako je pošalje Bog (II 97: *'vala Bogu, koji je da'*); čestita Manda prima i Blažića, toga Iškariota, Iruda, najveću svoju pokoru (II 122: *kamo sriće moje, da ga moje oči nikad ne vidiše!... Al eto, Božja j' volja, pa — 'vala Mu i za to);* da nije Boga, svi bismo mogli u bezdanku (I 77)...

U Ognjištu se puno moli, Anera umije divno moliti, moli iz običaja i Blažić, iako to nije prava molitva: moli kao što mlin melje (I 185); ime Božje zazivlje se gotovo poslije svake riječi (passim), misao na Nj prati svaki rad i svaki događaj (passim).

U Sv. Roku ima mana, ali ima i mnogo lijepih kreposti; ima ogovaranja, ali ima i bratske ljubavi; ima materijalizma, ali i mnogo plemenitosti. Poštovanje i ljubav koje Blažiću, nedostojnomu ocu, iskazuju njegovi sinovi Joso i Ivan, pa i teško iskušani Mića, divan je primjer vršenja četvrte Božje zapovijedi (passim). Seljaci u Sv. Roku imaju i tankoćutnosti da ljudima u oči ne reknu ono što bi im bilo neugodno, i svima su mrske one neke neslane Blažićeve doskočice i mudrolije.

Ali u Ognjištu imaju i dvije vrlo nezgodne stvari!

Anera i Mića ljube se iskreno i nesebično, to je jasno, ali ta njihova ljubav ne umije da se zaustavi ni pred Božjim zako-

nom! Kad im otac ne da da se vjenčaju, Mićan dovodi Aneru nevjenčanu u kuću, iz koje ga otac goni, ali oni su već svoji. Plovan zna sve točno (I 153); on je na strani dvoje progonjenih i opravdava ih pred svom crkvom i najavljuje da oni *»odma' ispravljaju svoj gri«* (I 223). Taj ispravak sastojao se je u tome, da ih je Plovan, kao punoljetne, i bez očeva pristanka vjenčao, ali sve do vjenčanja oni žive zajedno! Po crkvenom zakonu imao je Župnik tražiti da se prije vjenčanja rastanu, a to nije nimalo bilo teško, kad je Anera imala gdje da stanuje, a i Mića (I 245 i 248).

Mića je poginuo. Anera to zna, ali neka nejasna mogućnost živi u njoj, da bi to, ipak, moglo i ne biti istina, jer samo jedan svjedok jamči da ga je vidio mrtva. Uza sve to, ona pristaje da pođe za Lukana. A kad Plovan ne može da ih vjenča bez dopusta duhovnoga stola (III 253—254), oni već od dana prve napovijedi žive nevjenčani! U tom stanju oni traju šest godina, imaju i tri curice (IV 5—7), pa takovu je zatekla Aneru i nenadana smrt... Župniku jest to bilo pomučno, ali ne čitamo da je učinio išta jače u pravcu da se to nekršćansko stanje uredi (cfr. IV 9—10).

Glavna odgovornost za jednu i za drugu anomaliju pada na Aneru: — *Ako ne 'š — ne 'š!* — govori joj Mića (I 98) prije nego će dovesti svjedoke... Lukanu ona sama predlaže da je uzme za ženu (III 246—253); ona prva predlaže i rješenje kad ne mogoše odmah dobiti vjenčanje (IV 254). Odmah poslije umaknuća ona moli onaj divni Očenaš (I 110); prije svoga prijedloga Lukanu vruće se moli Bogu (III 237)!

Priznajem, u pitanju ženidbe shvaćanje naših seljaka ima i svojih čudnih strana. Ono što je njihovoj Crkvi zlo i nedopušteno, otmica, odvedenje djevojke, umaknuće, življenje bez vjenčanja, uza sve što župnici često protiv toga govore i tumače im da to ne može biti dobro, i što im se udaraju i crkvene kazne za takove prekršaje, njima se, ipak, ne čini tako strašnim. I dođe li do prigode *(prilike nesretne,* rekao bi Blažić I 222), oni će, pa i najbolji i najpobožniji među njima, i opet da to učine! (cfr. II 182).

Na pitanje Anerino, pristaje li na njezin prijedlog da žive nevjenčani, odgovara Lukan:

— *Bogu mom 'vala, moja Ane, samo kad ti 'oćeš...*
— *A Bog će oprostiti: Un vidi, kako mi mislimo.*
— *E, Blažena moja Gospe, to si ti pogledala na moje ognjište!*
— uzdahne on glasno poslije duge šutnje. (III 254).

I kad je stvar bila gotova, čitavo selo mirno! Svi shvaćaju, svi opravdavaju! Aneru svak smatra Lukanovom ženom. Pa i Jela, kojoj nije pravo što stric Lukan nije htio da utrne svoju vatricu i prijeđe k njima, ali kad je doveo ženu, pa stvar je svršila...

To je neki čudni kompromis, kakovih kod seljaka i inače ima, pa je Ognjište i u tome vjerno ocrtalo i prikazalo shvaćanje našega seljaka, a možda su taki seljaci svugdje, ali to nije *katoličko* stanovište! I kad neki pisac uzimlje to kao gotovu stvar i kad ne pokazuje da je osuđuje, a to se ni u Ognjištu ne vidi, onda njegovo djelo nije potpuno katoličko!

Osobito u našemu slučaju, kod Anere i Lukana, koji su tako čestiti i tako pobožni, koji umiju tako da se mole i da se tako pouzdavaju u Boga, taj se kompromis vrlo neugodno doimlje katoličkoga čitaoca!

I inače ima Anera nezgodnih ispada!

— *Aneru, moj Josica, veselje moje, ne bi ni iz Božije kuće dvaput gonili,* — uvjerava ona djevera Josu (II 141).

— *Sunce moje, brate moj, te ja zakone imam u svojoj duši i u svome srcu i ne more i' minjati ni plovan ni sveti otac papa* — tvrdi ona (II 142). Ona »ne bi žclila ni raja Božijega, kad i Mićan ne bi bije u njemu«! (III 215)

— *Kako j' dragi Bog lipo da', moj striče, da se nismo vinčali* — govori ona Lukanu kad se pronijelo selom da se Mićan vraća (IV 25).

Lukan strepi na pomisao što će Mićan, kad dozna da je njegova žena živjela s njime, ali Anera ga uvjerava: da će on sve shvatiti i ništa neće zamjeriti. Ona bi njemu i kod Miće smjela roditi sina! Lukan se tomu čudi i ne shvaća, al »ona to sve gleda mimo ostaloga svijeta« (IV 28)...

Već sam spomenuo da je Pisac dosta tolerantan i prema onim nekim »narodnim običajima« i riječima. Onda se nađe i pogdjekoja poredba koja nemilo zvoni vjerničkomu uhu, iako nije g. Budak u tome pošao onako daleko kao Reymont.

»Anera prolazi... noseći na svetoj plitici svoje čiste duše svojega Miću kao Gospa od Sedam žalosti svojega Boga. Koliko je ljudski, toliko je jednako u bolovima i žalosti« (II 71; cfr. III 101...).

Ponegdje Pisac kao da vjeruje u preegzistenciju (na pr. I 87); čudno je ono o mrvicama i iskricama Anerine duše (IV 35); gdjegdje kao da se pripušta fatalizam i sudbina! (na pr. I 87—88); riječ: *nadprirodan* i *vrhunaravan (I 13, 238)* nemaju uvijek svoga pravoga značenja. Negdje je koja crta lascivnija ili slobodnija nego bi dolikovalo... Dalo bi se sa strogo katoličkoga stanovišta zamjeriti još poštogod...

Vrlo je lijepo opisano Lukanovo religiozno shvaćanje (I 32), ali njegovo vjersko znanje svodi se na vrlo malen broj istina; drugi su, osim Anere, a i o njoj smo već štošta čuli, možda još i manje poučeni.

Odgovara li to našoj stvarnosti? Mislim da uglavnom odgovara, pa bi i radi toga, možda, upravo katolički s v e ć e n i c i, napose Ž u p n i c i, imali da se upoznaju s O g n j i š t e m i da se duboko zamisle (cfr. I 32!). Jer oni su p r v i i s l u ž b e n i učitelji svoga puka u vjeri, koju nam ostaviše naši pradjedovi zajedno s našim mirnim, patničkim, nerazorenim i nerazorivim ognjištima...

F. S. Petrov

KNJIŽEVNI PREGLED

MAKANEC DR. JULIJE, *Marksistička filozofija prirode.* str. 94. Zagreb, 1938. — Naši suvremeni materijalisti, najviše pod imenom marksizma i oslanjajući se slijepo na Marksove teze, u raznim časopisima i knjigama zastupaju materijalizam kao jedini ispravni nazor o svemu što opstoji. Ništa nema nego gola materija. Oni najvole to tvrditi pozivajući se da im na to daju pravo i suvremene prirodne znanosti, koje da ne bi nam govorile o ničemu nego o samoj materiji.

Dr. Makanec prikazao je veoma jasno i veoma lijepo da se materijalističko mudrovanje sasvim protivi duhu koji danas vlada u prirodnim znanostima, i da je materijalizam mršava nauka, koja je imala neki uspjeh dok je u biologiji vladalo mehanističko poimanje života, a danas je sve to prošlo i pripada samo povijesti. G. Makanec raspolaže takim opaskama i tako jakim dokazima, da materijalisti naprosto moraju zašutjeti pred njima ili se uteći, kao što to i rade, starim davno zabačenim frazama.

Nešto je ipak što bi primijetili g. piscu. Nama nije nikako jasno kako je Kant svojim kriticizmom dao obrazloženje objektivnog karaktera prirodno-znanstvenih spoznaja. (32—33) Mi smo uvjereni, da bi Kantov kriticizam, kad bi bio opravdan, srušio objektivni karakter i prirodnih i svih znanosti. — Nije nam jasno ni ono što govori o zakonu uzročnosti. (75) Fizika kao fizika ne može poljuljati zakon uzročnosti. Prijeđemo li iz fizike u metafiziku, već ne možemo govoriti u ime fizike. A metafizika raspolaže s neoborivim dokazima za vrijednost zakona uzročnosti.

* * *

ZIMMERMANN dr. STJEPAN, *Religija i život.* str. 376. Zagreb 1938. izd. Jugosl. Akademije znanosti i umjetnosti. Cij. 130 din. — Svim nabožnim knjigama i raspravama kao temelj stoji nepokolebiva sigurnost da opstoji Bog i da mi imamo neumrlu dušu. I jednu i drugu tezu dokazuje Božja objava koja je opet dvostruka: vrhunaravna i naravna. O vrhunaravnoj objavi radi teologija, a o naravnoj objavi filozofija, napose teodicea.

Među ono malo djela u našoj literaturi koja s naravnog stanovišta, znanstvenom metodom, dokazuju opstojnost Boga i besmrtnost duše, opravdanost etičkog zakona i historičnost kršćanstva spada i ovo djelo dra. Zimmermanna. Ono spada među prva djela ove vrste, i to radi veoma solidne obradbe teme o kojoj radi. Dr. Zimmermann je upotrebio svu svoju poznatu filozofsku spremu da nam što jasnije, a sa strogom znanstvenom metodom, razvije i prikaže stare i uvijek nove dokaze da Bog opstoji i da mi imamo dušu. Pri tom upotrebljava rezultate svih modernih znanosti koje se bave tim pitanjima ili koje imaju kakvu vezu s ovim pitanjima. Take su posebno prirodne znanosti i njihovi najmoderniji rezultati, a taka

je i moderna psihologija. Sve ono što su ove znanosti dale solidna i dokazana već samo po sebi ulazi u vezu s kršćanskim nazorom i na svoj način dokazuje da opstoji Bog, stvoritelj svega.

Iza kako je pisac gvozdenom logikom dokazao da Bog opstoji i da čovjek ima dušu odmah mu se je namećalo pitanje o odnosu čovjeka prema Bogu, a to je etički problem. Ovaj problem nemoguće je mimoići i nemoguće je zanijekati odnošaj čovjeka prema Bogu kad je utvrđena Božja opstojnost.

A pošto se i kršćanstvo može promatrati i s naravnog stanovišta, kao povjesna pojava, to mu je dr. Zimmermann posvetio posebno poglavlje, te radi i o problemu kršćanstva. Kršćanstvo nam se ukazuje kao povjesna činjenica tako zajamčena kao nijedna druga u povijesti čovječanstva.

Naša hrvatska literatura nesumnjivo se je obogatila ovim djelom te će svi ljubitelji ozbiljne znanosti biti zahvalni dru Zimmermannu što im je dao ovako solidan priručnik. *Dr. B. V.*

* * *

MILKOVIĆ-VRTAR, *Život i tvar.* str. 133. Zagreb, 1937, izd. Matice biološkim pitanjima pridružuju se vitalistima (114).
tate suvremenih prirodnih znanosti. Tako oni priznaju da je nepremostivi jaz među životom i neživotom, da ga slučaj ni materijalne sile kao takove nisu mogle i ne mogu proizvesti (20—25), priznaju genijalni red poji se odvija u biljci i životinjskom organizmu (34—37, 54), u otsjeku »Život i retorti« priznaju da svi pokušaji prirodoslovaca nisu mogli proizvesti život, u biološkim pitanjima pridružuju se vitalistima (114)

No usto ima raznih pogleda koji se ne slazu s rezultatima odnosnih znanosti. Ne razumijemo zašto metafizika spada u »nepoznate dubine« (26), i kako bi se intelekt mogao razviti iz prilagođivanja životnim prilikama. Apsurd je pristupiti i mogućnost toga kao što to pisci pripuštaju (37). — Prirodna nauka ne zna reći ništa o životu iza groba, jer to nije njezin posao, ali znade o tom mnogo kazati i neoborivim dokazima *dokazati* zdrava filozofija, a osobito vjera (74). Pravi filozofi ne govore o smrti onako kako im pisci pripisuju (77). — O besmrtnosti samo vjera govori kako treba, a sve drugo puko je maštanje (86—96). Za nas kršćane i katolike nije legenda što nam sv. Pismo veli o postanku čovjeka (115). — Jodl nije dao nit je mogao dati dobru definiciju psihologije, jer je sam veoma slabi psiholog (117). — Izgleda dosta banalno navoditi Hartmana kao auktoritet kad je govor o duši (118), kanda nema ozbiljnijih psihologa. — Sasvim nam je nejasno zašto bi Drieschovo umovanje o enteleheji graničilo sa spiritizmom (132). — Iz predrasuda ili iz neznanja pisci se strahovito plaše pred metafizikom (129), i veoma slabo poznaju psihološke podatke koji nam govore o razlici među čovjekom i životinjim. Čovjek nije samo na višem stupnju nego životinja već se bitno razlikuje u duševnom životu (133).

I dalo bi se još koješta zapaziti. Tako na pr. pisci pišu priroda s velikim »P«, a Bog s malim »b« (115). — Nadali smo se da će stvar biti daleko bolje obrađena na temelju suvremene psihologije, paleontologije, biologije i fizike. *Dr. B. V.*

SOLONJEVIĆ I., *Bijeg iz komunističkog raja.* str. 335. Zagreb, izd. Knjižnice dobrih romana 1938. 35 din. — I. Solonjević, poznat iz prvog dijela ovog djela (Rusija u konclogoru) bio je, sa svojom obitelju, zatvoren u ruskim koncentracionim logorima i na svojim leđima okušao svu strahotu koju proživljuju oni koji tamo zapanu. U Rusiji nema slobode, nema jednakosti, hara glag, radnici moraju raditi, a slabo su i nikako plaćeni, žene su prisiljene raditi poslove koji nikako nisu za njih, teror je uvijek i na svakom koraku, seljacima se na licu mjesta nosi ono što su zaradili. Kandžija je u rukama nekolicine, a drugi svi, bezbrojna masa, bespravno su i bezimeno roblje, koje ima jedino pravo da ga bije nekoliko silnika.

Solonjević je sam sve ovo doživio i proživio. Stoga je opisivanje zanimljivo i čita se bez oduška zato jer znamo da nam kaže ono što je. Iz ovoga vidimo da to nije nikakav raj nego zapravo pakao u koji je zapala Rusija, u koji ju je strovalilo i u kojoj je drži nekoliko komunističkih krvopija.

VLAŠIĆ O. PETAR, *U gradovima Apokalipse.* str. 165. Požega, izd. Kuće dobre štampe, 1938. Din. 22. — Iza knjige »U Svetoj Zemlji«, u kojoj je pisac opisao svoje putovanje po svetim mjestima Palestine, ove godine daje nam novo djelo u kom opisuje putovanje po maloazijskim gradovima Apokalipse. Gradovi Apokalipse znameniti su u povijesti prvih godina Crkve. Uspomena im je zauvijek zapisana u Djelima Apostolskim. O. Vlašić, prof. sv. Pisma, htio je da vidi na licu mjesta gdje su bili ovi stari glasoviti gradovi i šta ima još od njih. Iz opisivanja vidimo ga gdje žive sa svakom stranicom Djela Apostolskih, sa svakim spomenikom, pa i sa svakim kamenom, koji je još sačuvan iz onih davnih dana starih kršćana. Zato je i novo njegovo djelo lijep prilog za bolje razumijevanje nekih poglavlja iz Djela Apostolskih, a spada među najzanimljivije naše putopise.

Stopama Otaca. Almanah hercegovačke franjevačke omladine. God. 1937—38. Uređuje i izdaje zbor franjevačke bogoslovne mladeži »Bakula«, Mostar. — Naša hercegovačka franjevačka mladež, nasljednica i uzdanica starijih živih i pokojnih hercegovačkih ujaka, svake godine zadivljuje sve to više svojim ustrajnim i solidnim radom. Njhov Almanah lijepo je zrcalo ustrajnog rada. Kao i prošlogodišnji i ovaj je pun raznovrsnog gradiva iz teologije, literature, povijesti, a surađivali su toliki dosadašnji, a i mnogi novi pisci. Kad smo prolistali sve od početka do kraja dobivamo sliku one ljubavi prema rođenom kraju, prema Bogu i Crkvi, koja je nadaleko poznata kod hercegovačkog naroda osobito kod njegovih ujaka. — Neka franjevačka omladina ide neustrašivo ovim utrtim tragom.

* * *

RUPČIĆ P. BONITIUS (IVAN), *Entstehung der Franziskanerpfarreien in Bosnien und Herzegowina und ihre Entwicklung bis zum Jahre 1878.* Breslau 1937. St. XI—171. — Dr. fr. Bonicije (Ivan) Rupčić, franjevac-hercegovac obradio je historijsku raspravu *»o postanku franjevačkih župa u Bosni i Hercegovini i njihovom razvoju do 1787 g.«* Ova inauguralna doktorska teza štampana je u kolu »Breslavskih studija za historijsku teologiju«, koje izdavaju prof. Seppelt, Maier i Koch. Iza predgovora učeni pisac istražuje stanje kat. crkve u Bosni i Hercegovini sredinom XIII. stoljeća [str. 1—16], raspravlja o dolasku franjevaca u Bosnu i Hercegovinu i njihovom misijskom radu do 1463 g. [str. 17—41]. Dolazi do zaključka, da »pod vladom dvaju posljednjih bosanskih kraljeva katolička religija bijaše državna religija [str. 41]«. Iznosi franjevačke povlastice u Bosni i Hercegovini odnosno na dušobrižništvo i osnovanje župa u predtursko doba [str. 42—54]. Ispituje događaje, kojima je Bosna i Hercegovina izgubila svoju samostalnost i govori o pastoralnom radu franjevaca [str. 55—70]. Opisuje osnivanje franjevačkih župa u Bosni i Hercegovini i vršenje dušobrižničke službe od najstarijih vremena do 1878 g. [str. 71—102]. Proučava stanovište sv. Stolice i bosanskih biskupa prema franjevcima u Bosni i Hercegovini do 1878 g. [str. 103—149]. Razlaže juridičko stanovište franjevačkih župa u Bosni i Hercegovini u sadašnje doba [str. 150—166]. — Studija je napisana naučno pozitivnom, historijskom metodom na osnovi *već štampanih izvora.* Ona je nadopunjak pk. fr. Ivana Markovića »Le parrocchie francescane in Dalmazia. Zara 1885«; bogat prilog kulturnoj bosansko-hercegovačkoj povijesti. Studija mladog dra fr. B. Rupčića u svakom pogledu ozbiljna je radnja i uspjela. — Ipak svako čovječje djelo je nepotpuno. U *regestama* bosanskih provincijala od 1693—1735 šibeničkog arhiva sv. Lovre i »Liber archivalis« šibeničkog i makarskog franjevačkog arhiva nalazi se silno blago pastoralnih odredaba i naputaka, koje učeni doktor još nije iskoristio. Izostavio je *katehetičku, homiletičku* i *dogmatsko-moralnu literaturu,* koju su objavili franjevci-dušobrižnici bosanske provincije, a koju je trebalo istaknuti, da se realnije upozna vrijednost njihovog pastoralnog rada.

Dr. fr. Juraj Božitković

* * *

SUIĆ dr. MILJENKO, *Malarija.* Str. 32. Beograd, 1938. cij. 10 din. — U zadnjih nekoliko godina i kod nas se radi na suzbijanju malarije, koja mnogo hara u nekim našim krajevima. No još je dosta toga što bi se imalo učiniti da se uspješno suzbije: još nema dovoljno ni teorijske upute, a ni praktičnih sredstava. Knjižica dra Suića pisana je prije svega za vojničke svrhe, ali će dobro doći svakomu jer je u njoj i teorija o uzročnicima malarije, kao praktične upute kako se očuvati od oboljenja ili, ako smo oboljeli, kako ćemo se izliječiti. Ovakih uputa treba naročito najširim našim slojevima, te bi trebalo da se što više raširi. Naši bi je čitatelji još radije uzeli u ruku da bude bila pisana našim mjesto ekavskim narječjem.

* * *

Kalendar sv. Ante za god. 1938—1939. — Kao i dosadanji Kalendari sv. Ante prema prvašnjim godinama, tako i ovogodišnji pokazuje stalan napredak prema prošlogodišnjem: uz starije uvijek novi suradnici među prvim našim piscima, da i ne spominjemo franjevce. To je uzrok da je gradivo obilato i raznoliko: literarnog, povjesnog i nabožnog sadržaja. Stoga naš svijet, uz Glasnik, veoma rado iščekuje i čita Kalendar sv. Ante. — Nek uprava ne žali truda u radu oko Kalendara jer se trud ove vrste obilato isplaćuje u duhovnoj obnovi našega svijeta.

ŠTEFANIĆ VJEKOSLAV, *Bellarmino-Komulovićev Kršćanski nauk.* Pretisak iz »Vrela i Prinosa«. Sarajevo 1938. Br. 8. str. 1—50. — G. prof. V. Štefanić objelodanio je u zborniku »Vrela i Prinosi«, koje uređuje dr. o. Miroslav Vanino D. I. u Sarajevu vrlo interesantnu raspravu, koja je dragocjeni *prinos za hisoriju katehetike u hrvatskim zemljama o Bellarmino-Komulovićevu Kršćanskom nauku.* Pored rasprave objavio je tekst prijevoda kratkog kršćanskog nauka sv. R. Bellarmina, što ga je izdao A. Komulović u Rimu 1603 g. sa kritičkim aparatom [str. 33—50]. U raspravi dokazuje, koliki je upliv i udio vršila ova knjižica u formiranju duhovne katoličke fizionomije hrvatskoga naroda kroz vjekove. Hstorijska literalna vrijednost ove rasprave g. Štefanovića odskače još više, ako se u obzir uzme, da ona pokazuje razvoj i odnos ove znamenite popularne knjižice u historiji katehetičke obuke u našim krajevima. Nije se ogradio samo na proučavanje Bellarmino-Komulovićeva teksta kršćanskog nauka, nego je proučio ono doba, uporedio Bellarmino-Komulovićev tekst s drugim formama udžbenika vjeronauka onih vremena i pokazao njegovu zamašitost u historiji našeg školstva i religijske obuke. *Dr. fr. Juraj Božitković.*

* * *

S. THOR—SALVIAT: *La bienheureuse Gemma Galgani.* Maison de la Bonne Presse. 212 str., cij. 6 fr.

Gemma Galgani, zvana »Djevica iz Luke« rođena je 12 ožujka 1878, umrla 11 travnja 1903, a proglašena blaženom 14 travnja 1933. Cijeli je njezin život čudesan. Dobila je bila i stigmate poput svetog Franje.

Ovaj njezin život nije prosta biografija. Umjetničkim stilom auktor iznosi glavne zgode njezina uzviešnoga života i promatra mistične pojave kod nje u svijetlu teološke nauke, a ujedno i zdrave psihologije.

Auktor prati i moderno tumačenje mističnih pojava, kako ga daju nekatolički krugovi, te ih jako i uvjerljivo pobija. I njegov način pisanja (ime pseudonim židovskog obraćenika?) pokazuju da je visoko izobražena i ujedno jako duhovna osoba.

Dr. O. A. Jadrijević

*

KLUG DR I., *Die Tiefen der Seele.* Moralpsychologische Studien. 8. Aufl. 1928. Paderborn, Ferd. Schöningh. Str. 453. — Među brojnim djelima I. Kluga ovo se izdiže i objamom i sadržajem i značenjem. U njem je pisac obuhvatio tas čovječji duševni život promatrajući i proučavajući ga u raznim njegovim stadijima, utvrđujući u svakom od ovih stadija moralnu snagu i moralnu odgovornost čovjeka. Pod tim vidom radi o raznim strukturama čovječje duše, baštinjenim i stečenim smetnjama, o geniusu i o demonu t. j. o onom što je u nama i što nas vuče gore, i o onom što nas odvodi od onoga što bi morali biti. Zatim o skeptičnom i autonomnom tipu čovjeka, o ludilu i o odgovornosti, te konačno o tipu normalnog čovjeka.

Svestrano obrađujući svoja poglavlja Klug se je dotakao i u glavnim crtama opisao sve bolesne tipove čovjeka. Psiholog i svećenik iza kako su pročitali ovo djelo vide s kim se u životu mogu lako sastati, kako se ima-

ju vladati s ovim ljudima i koje im je mjesto u društvu. Stoga je djelo od velike važnosti baš za svakog psihologa, a napose za svećenika. Svećenik će u mnogoj prigodi zahvaliti Klugu što je uzeo u ruku njegovo djelo.

*

ENGERT DR. JOSEPH, *Wege zu Gott.* S. 96. Ferd. Schöningh, Paderborn 1937. — Prirodni dokazi kojim se dokazuje Božja opstojnost nisu taki i nesmije biti taki da čovjeka učine nekakvim racionalistom, koji bi samo umovao o Bogu, a ne bi provodio u život svoje uvjerenje. Prirodni dokazi moraju nas voditi k proživljavanju našeg uvjerenja, a oni su i u najljepšem skladu s našom objavljenom vjerom. Osvijetljeni objavom naravni putevi kojim dolazimo k Bogu ukazuju nam se u svoj svojoj veličini.

U vezi sa spoznajom o Bogu jest i spoznaja o supstancijalnosti, duhovnosti, jedinstvu, slobodi i besmrtnosti naše duše. Ove dvije istine: Bog i duša pretpostavka su religije. Stoga pisac, iza kako je radio o njima, raspravlja o religiji kao o nužnoj posljedici opstojnosti Boga i duše. — Djelce je veoma zanimljivo, i preporuča se svakomu, osobito vjeroučiteljima.

*

METZGER DR KONRAD, *Ehe.* Man muss sie nehmen wie sie ist; in ihr mit beiden Füssen stehen und in ihr, auf Gott fussend, sich sein Leben zimmern. S. 275. Tyrolia Verlag, Innsbruck 1938. Cij. S. 6. ili RM. 3.50. — Kako je jedan dio svijeta pobjegao od Boga tako mu je teška i kršćanska ženidba. Zato moderni svijet napada ženidbu kao nikada prije. No sve zle posljedice koje su nastale za pojedince i za društvo iz nekršćanske ženidbe same stupaju u obranu kršćanskoga braka. Metzgerovo djelo, po sudu svih kritičara, jedno je od najboljih, valjda baš najbolje koje je izašlo o ovoj stvari u moderno vrijeme. Ukazuje nam sve žalosne posljedice nekršćanskoga shvaćanja ženidbe, poznaje i sve teškoće koje su vezane sa ženidbenim životom, osobito danas, znade svu protinaravnu praksu i njezine uzroke i sve objekcije proti porodu. Poznaje raspoloženje mladosti prije stupanja u brak i važnost roditeljskoga uzgoja i uputa prije sklapanja ženidbe. Sve je to piscu sasvim poznato i prema svemu zauzimlje odvažan, kršćanski stav koji je bezbrojnim mladim pripravnicima za ženidbeni stalež i mladim supruzima izmamio duboki i iskreni uzdah zahvalnosti. Mnogi je požalio što ga nije prije dobio u ruke. Ovo sasvim savremeno djelo trebalo bi da se i kod nas raširi što više.

*

VAN DER LOEFF—DUYNSTEE, *Geheimnis des Lebens. Die Fortpflanzung des Menschen.* S. 98. Tyrolia—Verlag, Innsbruck 1938. Cij. S. 3. — Danas kad se po novinama, romanima, novelama itd. piše svega i svačega o sepsualnom životu uvijek s namjerom da se još više raspali erotična strana u čovjeku, ne mora biti na odmet da se o tom čuje ozbiljno i sažeto raspravljanje. Tako je u ovom djelcu. Počevši od sposobnosti koje ima čovječji život za umnožavanje auktori govore ozbiljno i sažeto o svemu

što je s tim u vezi, a s namjerom da dadu ozbiljnu i zdravu pouku, da prema tim zdravim načelima možemo prosuditi i ocijeniti sve što o tom čujemo ili čitamo. Na kraju je i jedno poglavlje o seksualnim bolestima. — Djelo je pisano za odrasle mladiće i djevojke, dakako da je od posebne važnosti za sve njihove odgojitelje.

*

SCHULTE P. A., *Seelsorge am Seelsorger.* S. 180. Tyrolia Verlag, Innsbruck 1938 cij. S. 6. — Čim se više traži od svećenika da razvija svoj rad u vanjskom svijetu, a to se traži od njega danas više nego ikada, to i on mora paziti da ne zaboravi na svoje posvećenje, jer jedino kao gorljiv svećenik može on koristiti drugome. Stoga dok je dušobrižnik drugima mora paziti da to bude još više samomu sebi. A kako to? Svećenik ima na raspolaganje mnogo sredstava svoga usavršavanja i posvećenja: Samo svećeništvo koje nosi na sebi, sudioništvo na Kristovu svećeništvu, djelovanje Duha Svetoga, Kraljice klera, Euharistija, askeza, vođenje duša, liturgija itd. — Pisana je za svećeničko duhovno štivo i za svećeničke duhovne vježbe, te im se toplo preporuča.

*

HEINRICH SUSO BRAUN, *Der namenlose Gott.* S. 237. Tyrolia—Ver lag, Innsbruck, 1938. Cij. S. 7.50. — Naše znanje o Bogu ne smije ostati samo sažeta teza iz katekizma ili iz filozofskih priručnika, već da bude plodonosno, mora sasvim obuzeti sve naše biće. A to može i mora bti lako, jer iako je Bog neizmjeran iznad nas, ipak nam je bliži nego iko, iako je Njegova mudrost neizmjerna nad našom, ipak pazi na sve naše želje i umovanja, i pazi na svaki upit našega uma i srca. Ovo neizmjerno Biće tako nam je blizu da se osjećamo da živemo tek onda kad smo trajno svjesni ove velike istine. — Pod ovim vidom P. Braun u 36 odlomaka promatra sve Božje atribute izvodeći iz njih najuzvišeniju hranu za naš duševni život.

* * *

SIMON YVES, *Trois leçons sur le travail.* P. 71. P. Tépui, Paris 1937. frs. 12. — U prvoj od triju lekcija o radu pisac daje definiciju rada. U drugoj proučaje pojam bogatstva, blagostanja utvrđujući u kojoj mjeri rad odgovara prvoj svojoj zadaći: da proviđa čovječjim potrebama. U trećoj lekciji opisuje onaj stupanj kulture, koji nastaje iz normalnog obavljanja rada.

U ovom djelcu spojena je savjesnost strogog i ozboljnog filozofa sa osjećajem za radnika, njegove potrebe i sve što danas toliko uznemiruje svijet. Ono se odlikuje i jasnoćom stila što nije uvijek odlika kod filozofa. Simon je svim time promatrao rad s one strane s koje se obično ne promatra te je u tom pogledu veoma lijepo uspio.

* * *

MAGAUD P. chanoie, *Les évangiles du dimanche explipués et commentés* VI—402. P. Tépui, Paris 1938. frs. 16. — Među savremene propovjednike možemo ubrojiti Magaud-a i to s dva razloga. Danas se često naglasuje da propovijedi moraju radije biti kraće nego duže. Tomu zahtjevu posve odgovara Magaud svojim nedjeljnim propovijedima. Mogli bi ih nazvati propovijedi od pet časa, jer nijedna ne prelazi pet časa: svaka sadrži oko dvije tiskane stranice. Drugi razlog je što je Magaud savremen, propovijedi su pune sadržaja i obrađene govorničkim zanosom. — Spomenemo li još da su za svaku nedjelju u godini za sve veće svetkovine po dvije takve propovijedi dosta smo kazali koliko je zgodan ovaj priručnik.

* * *

PFARRER FRANZ X. WEIS: *Eines nur ist notwendig.* Exerzitien zur Umgestaltung in Christus durch Maria in vollkommener Liebe. Ferd. Schöningh— Paderborn 1937 (str. 304).

Auktor je sam u uvodu označio za čim ide ova knjiga: »Ova su razmatranja pisana za osobe koje istinito teže za kršćansko-katoličkim životom.« On ih je rasporedio kao duhovne vježbe od 5 dana. Ali knjiga je pisana više kao krasno djelo koje obuhvaća sustavno cijeli kršćanski život u najuzvišenijoj askezi. Osobito učeni i pobožni pisac naglasuje da je svetost najuzvišenija ljubav prema Kristu kojoj nas dovodi posrednica svih milosti — Marija. Čitava je knjiga prožeta svetačkom pobožnošću i zanosom.

Dr. O. A. Jadrijević

* * *

P. Matthaeus conte a Coronata, Compendium Juris Canonici ad usum scholarum. Vol. 1—2. str. 675—629. cij. svaki svezak 35 Lit. — U našem časopisu je bilo govora o četiri sveska velikog djela: »Institutiones Juris Canonici ad usum utriusque Cleri et Scholarum.« Radi odlika, o kojima smo i mi govorili, djelo je posvuda lijepo primljeno i rašireno. No pošto radi velikog opsega nisu mogli nabaviti djelo svi koji su željeli, osobito učenici, to je pisac, zamoljen s više strana, skratio četiri velika sveska u dva i tako učinio zgodan priručnik do kog je mnogo lakše doći. Tim je htio da dođe na ruku posebno učenicima.

Kako sam pisac ističe, u ovom priručniku zadržao je istu metodu obrađivanja kao i u prvašnjim svescima, protumačio je sve kanone Kodeksa, pri tumačenju služio se je velikim dijelom istim riječima kao i u velikom djelu, ispuštivši ovdje ono bez čega priručnik može dobro stati. Ne žali donijeti tumačenje raznih auktora, a osobito kad se radi o važnijim pitanjima. Mjestimice iznosi općenitije mišljenje teologa ne spominjući auktore koji ih zastupaju. Koga bi zanimalo da i to popuni lako će učiniti usporedbom s velikim djelom. — Na početku prvoga sveska izloženo je javno crkveno pravo!

Uvjereni smo da će se ovaj priručnik još više raširiti nego prvašnje djelo radi svojih odlika koje ga rese.

* * *

P. G. de Varceno et P. S. a Loiano, Institutiones Theologiae moralis ad normam iuris canonici. — Vol. III: Theologia specialis: De justitia eiusque lesione. — De contractibus. — De peculiaribus clericorum et religi-

osorum obligationibus. St. 1004 Marietti, Torino 1937, 40 Lit. — Ovo djelo napisao je P. de Varceno, a dobrim dijelom preradio ga je P. S. de Loiano. U ovom svesku su traktati De justitia eiusque lesionibus, De contractibus, De peculiaribus clericorum et religiosorum obligationibus. Auktor je išao za tim da učini zgodan priručnik za ispovjednike i duhovne pastire. Za to je bio spreman jer je preko 30 godina predavao moralno bogoslovlje i tim uvijek isticao novo znanje. Drži se probabilizma pri rješavanju pitanja te tako štiti i slobodu i zakon. Sudeći u oprečnim mišljenjima obazire se na nutarnje razloge kao i na auktoritet drugih teologa. Jednako se čuva i laksizma i rigorizma.

* * *

Hodel, Sr. M. Angelina, Körperlehre und Gesundheitspflege auf religiöser Grundlage. Mit 35 Bildern. XII—272. Freiburg in Br. Herder 1934. RM. 3. 20 in Lein. 4.40. — »Uz Božji blagoslov neka djelašce ide u svijet, nek ide u obitelji, u kuće sestara, zavode, bolnice, institute i u privatne kuće!« Ovim riječima u predgovoru popratila je č. s. A. Hodel svoje lijepo djelašce, a ovim riječima će ga popratiti svaki koji ga uzme u ruku.

Iako je spisateljica pri početku sastavljanja imala pred očima bolničarke i milosrdne sestre, pomalo je ipak razvila stvar i odredila ga i za malo šire krugove, prije svega za ženski svijet. To je zato jer je ona bila dugo vremena nastavnica u djevojačkim školama, a bila je dugo i bolničarka, te je samo po sebi slijedilo da će i djelo biti upućeno ovim krugovima.

U tri glavna dijela: anatomija i fiziologija, higijena, etička osnova obradila je spisateljica svu anatomiju i fiziologiju čovječjega tijela, te stručnom spremom govori kako ima biti higijenski uređena okolina u kojoj živimo: stan, hrana, odijelo i t. d. — Djelo preporučujemo prije svega onomu za koga je najprije i namijenjeno, a onda i drugima. Svi će imati u kući ozbiljan priručnik.

* * *

Djela Alfreda Loisyja, — ekskomuniciranoga francuskoga svećenika, bivšega profesora na Katoličkom institutu u Parizu (1881—1893) pa na Collège de France (1909—1932), još su godine 1932 bila stavljena s v a na I n d e x zabranjenih knjiga, dok su pojedine knjige i prije bile osuđene. U mjesecu srpnju ove godine Vrhovna kongregacija sv. Oficija stavila je na Index i djela koja je on izdao poslije 1932, a to je t r e ć e i z d. knjige: **Religija Izraela,** koja je prvi put osuđena još 1903, i s e d a m drugih djela. U tome smislu treba ispraviti i popuniti bilješku o toj zabrani koju je donijela H r v. R e v. u br. 10, 1938, str. 559.

(sp)

VJESNIK

BELGIJA

— U Louvainu je po drugi put izišao **Annuaire de l' Etudiant.** Ovaj Godišnjak daje veoma lijepu sliku života na katoličkom sveučilištu u Louvainu.

— Pod predsjedanjem prof. Caparta bio je u Bruxellesu XX kongres za orientalna pitanja u zadnjem rujnu. Kongres je bio podijeljen u razne sekcije: za egiptologiju, asiriologiju, semitske jezike, Stari Zavjet, za indijske religije i jezike, za skrajni istok, za kršćanski istok, za Islam.

— 26 siječnja ove godine umro je u Differtu P. Edmond Duplanchy, pisac mnogih moralnih rasprava i auktor 18 članaka u **Dictionnaire de Theologie catholique,** gdje je napose poznata njegova rasprava o Bl. Dj. Mariji pod naslovom: **Marie.**

EGIPAT

— Pod vodstvom prof. Michalowskoga članovi francusko poljske misije nastavili su arheološko pretraživanje Edfu-a. Otkopavanje dalo je dosada lijepih rezultata.

— Alan Rowe objelodanjuje dva veoma zanimljiva zaključka svojih istraživanja u **Exploratory Times** od travnja ove godine. Na jednom spomeniku iz XXII dinastije, od 9—8 vijeka prije Krista našao je natpis: **Pedi-pa-Re,** što znači: **Onaj koga je dao Re.** Izgleda veoma vjerojatno da je to onaj o komu govori sv. Pismo, Geneza pod imenom »Potifara, ili Potifera«, Putifar. — Na jednom kamenu u Fuadovoj kolekciji našao je gdje se spominje **izvor Meremptah** u Kanaanu, koji je, vjerojatno, isti onaj o kom govori Jos. 15, 9: 18, 15, pod imenom **Nephtoah.**

HOLANDIJA

— Msgr. Poels, upravitelj katoličkih socijalnih ustanova, slavi ove godine 70 godišnjicu rođenja. Učenik louvainskog sveučilišta, učinio je mnogo za visoki socijalni položaj na kom su danas katolici u Holandiji.

FRANCUSKA

— Glasoviti francuski katolički pisac Pierre l' Ermite slavi ove godine 50. godišnjicu mišništva. Lud. Bron za ovu zgodu napisao je jubilarčev životopis: **Pierre l' Ermite.** Napisao je mnogo novela, romana i stalni je saradnik pariskog **La Croixa.**

— Prestao je izlaziti francuski katolički tjednik poznat pod imenom: **La Vie Catholique,** a koji je izlazio kod Bloud et Gay u Parizu.

— Francuski isusovci Genieys, Nicol i Randriamahenina preveli su i objelodanili sv. Pismo na madagaskarskom jeziku. To je prvo potpuno izdanje sv. Pisma na ovom jeziku, a zaprema 1486 stranica.

— Ove godine katolička Francuska slavi 100 godišnjicu obraćenja velikog francuskog katoličkog pisca L o u i s a V e u i l l o t - a. Pariski dnev-

nik »Le Temps« od 7 travnja posvećuje ovoj zgodi veoma lijepi članak pod naslovom: **Jedna stogodišnjica obraćenja**, gdje je snažno ocrtan lik ovog velikog katoličkog pisca.

— Francuska Akademija **Academie des Inscriptions et Belles-Lettres** izabrala je za svog člana Vlč. Henri Breuil-a, jednog od današnjih prvaka za predhistorijsku znanost. Bio je prof. na sveučilištu u Fribourgu. 1910 pozvali su ga u Paris za profesora predhistorijske etnografije na institutu Alberta I. Zatim su mu dali i katedru za predhistoriju na Collège de France. — Napisao je mnogo djela i rasprava iz ove struke.

— 21 zadnjeg travnja umro je u 84 godini života jedan od najvećih dosadašnjih etnologa Aleksandar Le Roy. S O. Schmidtom on je bio prvi koji se je zauzimao i mnogo radio na prvim etnološkim kongresima u Louvainu.

ITALIJA

— Katoličko sveučilište u Milanu sprema posebno jubilarno izdanje o Malebranchevoj filozofiji i o njegovom historijskom značenju prigodom 300 godišnjice rođenja.

— Na katoličkom sveučilištu u Milanu bili su ljetni kursevi o zadaći katolicizma u današnje vrijeme.

— Na franjevačkom sveučilištu u Rimu imenovani su novim profesorima P. Celsus Uyttenbroeck za moralno bogoslovlje; P. Pesci za staru povijest; P. Wilches za pravo; P. Antolin za sv. Pismo; P. Picard za filozosiju.

NJEMAČKA

— Kako nas izvješćuje njemački časopis **Theologische Rundschau** (prvi broj desetog sveska) među protestantima je veliko previranje u religijskom pogledu. Gogarten piše o Barthovoj teologiji; Heinz-Horst Schrey o amerikanskom vjerskom neorealizmu i o raznim pokretima »socijalnog kršćanstva.«

— Kardinal Innitzer bio je odredio da teološki studij na svim katoličkim fakultetima bivše Austrije ima trajati 6 godina. Sad će to biti samo na sveučilištu u Beču jer su drugi fakulteti suspendirani od nacionalsocijalističke vlade.

— U zadnjem rujnu bio je u Bonnu kongres njemačkih orijentalista.

— Institut za proučavanje palimpsesta koji je u Beuronu osnovao P. Kögel, slavio je u zadnjoj veljači svoju 25 godišnjicu opstanka. Prvi jači poticaj za proučavanje palimpsesta dali su A. Mai, Tischendorf i Mommsen.

— Opaža se osjetljiv nazadak đaka na protestantskim teološkim fakultetima. Dok ih je pred nekoliko godina bilo oko 5000, preko zadnjeg zimskog semestra (1937—1938) bilo je na fakultetima 2209 slušača.

— U Beču je umro poznati pedagog Wilhelm Pichler, koji je napisao mnogo rasprava o poučavanju vjeronauka. Njegov katekizam: **Katholisches Religionsbüchlein** usvojile su sve austrijske biskupije. Usto je napisao i **Katechesen für die Unterstufe der Volksschule** i **Katechismus der katholischen Religion.**

Knižnica „Nove Revije"

Knj. 1. Crnica Dr. O. A., Kulturno značenje 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva. Cijena Din. 3.—

Knj. 2. Eterović Dr. O. K., Slavni borac za hrvatsku misao Fra Filip Grobovac. Njegov život, rad i stradanje. Cijena Din. 20.—

Knj. 3. Petrov Dr. O. S., Moderni konvertiti. Cijena Din. 6,50

Knj. 4. Rogošić Dr. O. R., Sadanje stanje Srpske Crkve. Cijena Din. 10.—

Knj. 5. Guberina Dr. O. A., Katolicizam u kršćanskoj starini. Cijena Din. 4.—

Knj. 6. Orelovsky M., Zadaća hrv. Orlovstva. Cijena Din. 4.—

Knj. 7. Jelenić, Dr. O. J., Problem dolaska Franjevaca u Bosnu i osnutka bosanske vikarije. Cijena Din 6.—

Knj. 8. Brkaš Dr., Svećenik i žena. Cijena Din. 4.—

Knj. 9. Stipančić J., Dalmacija i Herceg-Bosna. — Dobiva se kod pisca: Sarajevo, Terezija ul. 62. I.

Knj. 10. Kržanić Dr. O. K., Učitelj kat. socijalne politike. Cijena Din. 4.—

Knj. 11. Butmi-Tomić, Krvave osnove ili Protokoli Sionskih Mudraca. Cijena Din. 10.—

Knj. 12. Šimrak Dr. J. Crkvena Unija. Dobiva se kod pisca: Zagreb Kaptol 27. Cijena Din 10.—

Knj. 13. Eterović Dr. O. K., Franjevačka Provincija Presv. Otkupitelja. Cijena Din. 10.—

Jubilej sv. Franje — Jubilarni Br. 1926. Din. 30.—

Pijo XI. i papinstvo — Jubilarni Br. N. R. 1929. Din. 60.—

Godišnjaci Nove Revije I—XI (1922—1932) svaki po Din. 60.— Svi skupa Din 500.—

Dobivaju se kod UPRAVE »NOVE REVIJE«, MAKARSKA.

Kod uprave »Nove Revije« može se dobiti: Bog, čovjek, religija od Dra Bože Vuco. Str. 227, Din. 20.—

Odgovorni urednik i predstavnik izdavača: O. *Špiro Živković* — Šibenik ul. Fra Andrije Kačića 97 — Izdaje: Konsorcij „Nove Revije", Makarska (O. A. Cikojević), Tiskara „Kačić" — Šibenik (O. B. Buljević)